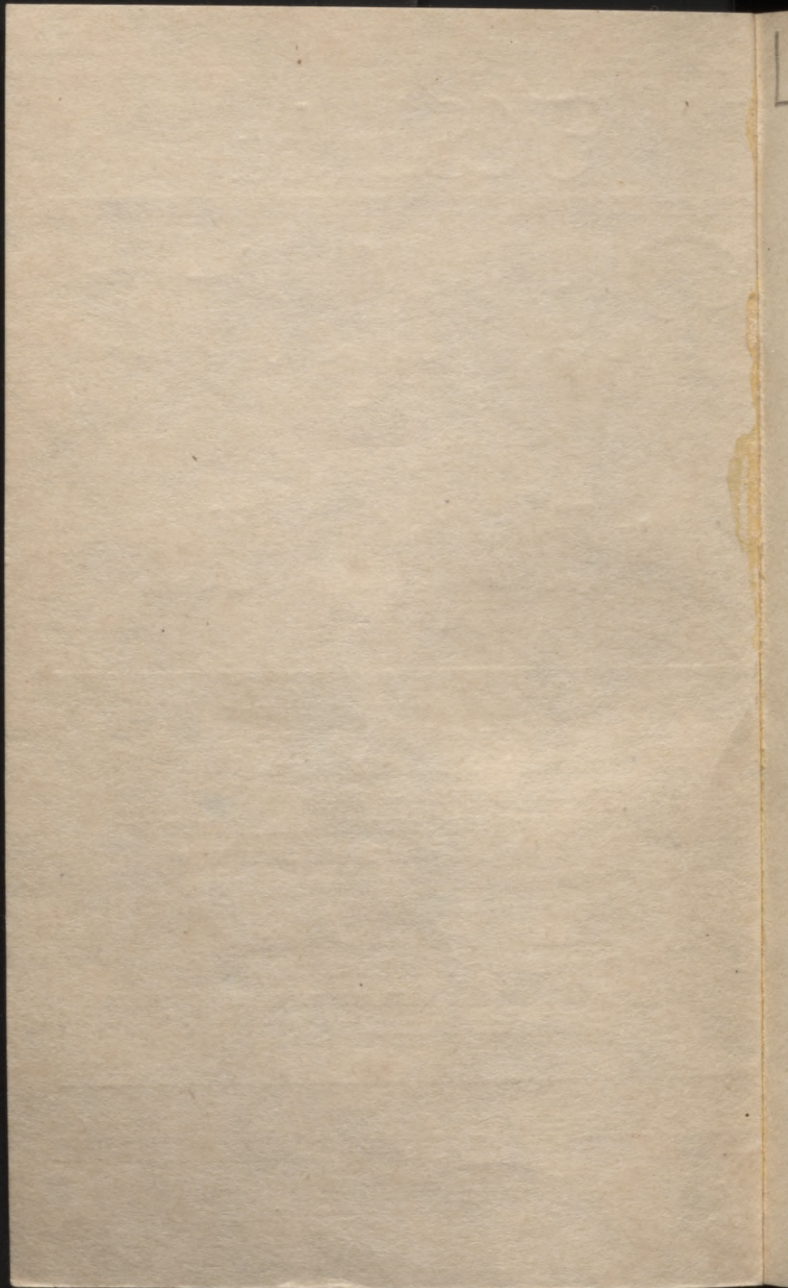

L 90-2
L 152

K. Lomba

Par valodām man nāk prātā...

Mūsu skolēniem gramatika ir garlaicīgs priekšmets, ko vērts mācīties labi ja atzīmes dēļ. Pieaugušajiem — grūti sagremojams putras kalns, kuram kaut kā jāizēdas cauri. Simetrija neiepriecina, likumības garlaiko, izņēmumi atsaldē. Mūsu tehniskās ievirzes laikmeta pārstāvji par to taisni šausminās. Kāds cēlonis tam, ka valodas mācība nav populāra?

90-2
152

Kontrolēksemplārs

4

K. Lomba

Par valodām
man
nāk prātā...

Rīga «Zinātne» 1990

Lomb Kató
Nyelvekről jut eszembe ...
Budapest 1983

81
Lo 296

No ungāru valodas tulkojusi *E. Sakse*

LATVIJAS VALSTI
BIBLIOTEKA

90-24.559

0305034494

Lomba K.

Lo 296 Par valodām man nāk prātā... /
No ungāru val. tulk. *E. Sakse*. —
R.: Zinātne, 1990. — 184 lpp.
ISBN 5-7966-0477-5

Ungāru poliglote un sinhrontulkotāja Kato Lomba, uz pašas pieredzi balstīdamās, tēlaini izklāsta savas pārdomas par valodām, to apgūšanu un lietošanas psiholoģiju. Sevišķu uzmanību viņa velta cilvēka saitēm ar savu dzimto valodu. Stāstīdama par tulkošanas un svešvalodu mācīšanās problēmām, autore dod praktiskus, pieredzē pārbaudītus padomus.

Skolotājiem, tulkotājiem, tiem, kas mācās valodas un interesējas par valodniecību.

L $\frac{4602000000-082}{M811(11)-90}$ 127-90

81

ISBN 5-7966-0477-5

© Dr. Lomb Kató
© Elga Sakse, tulkojums latviešu valodā, 1990

Likums apsūdzētajam
nodrošina tiesības tiesas
zālē teikt pēdējo vārdu.

Autore

Priekšvārdā

var atsaukties uz vainu
mīkstinošiem apstākļiem.

Godātā tiesa! Savu nodarījumu esmu veikusi ar iepriekšēju nodomu un apzinādamās, ka populārzinātniskas grāmatas autoram jāpārvar tādas pašas briesmas kā Odisejam ceļā no Trojas uz Itaku.

Ja autors ir atzīts sava amata meistars, tad viņš atduras pret Scillu — kolēģu nicinājumu: speciālistam jāraksta speciāli raksti, nevis jāuzrunā plašāka sabiedrība. Ja autors nepieder pie šīm aprindām, tad viņam ceļā stājas neticības Haribda: «Dokumentu!» Kur ir diploms, kas dod tiesības savus uzskatus izteikt rakstiskā vēstījumā?

Šo grāmatu es uzrakstīju tāpēc, ka par valodām līdz šim dienas gaismu ir ieraudzījuši galvenokārt darbi, kas pretendē uz nosaukumu «zinātniski». Tie formulē nopietnas filoloģiskas atziņas, kuras apjēgt izglītotā, ieinteresēta, bet nespeciālista lasītāja uztverei nav raksturīgi. Populārzinātniskā līmenī šie jautājumi skarti pavisam nedaudzās grāmatās.

Populārzinātnisks izklāsts neizbēgami ir saistīts ar

sašaurināšanu un vienkāršošanu.

Es pieņemu šo apsūdzību, jo klusībā ceru, ka interese lasītāju novirzīs uz tālākiem apvāršņiem.

Popularizētāja loma ir necila loma. Viņš nepasaka nekā jauna, viņš tikai citē. Atzišos, jau pirms pusgadsimta, savos studentes gados, es nesapratu, kāpēc nekāda atzinība nepienākas tam, kas no deviņām grāmatām ir iztaisījis desmito. Sen pagājis tas laiks, kad Farkašs Bojaji viens pats pārstāvēja un tālāk attīstīja sava laika matemātikas, ģeometrijas, filoloģijas, gramatikas, mūzikas, medicīnas un sabiedrības mācības atziņas. Bet kur vēl mūsdienas ar savu informācijas plūsmu, kas jau draud mūs aprīt, plūsmu, kas prasīties prasās to sijāt un apkopot!

Pašas pieredze valodu apgūšanā, vēstulēs, rakstnieku un lasītāju tikšanās reizēs izskatnējušo jautājumu gūzma mani pārliecināja, ka ir vērts kopīgi padomāt par sakarību, kas pastāv starp valodām — Cilvēka un viņa cilvēciskās būtības apliecinājumu. Tāpēc ka Valodā dzīvo nācija un jo vairāk — nāciju kopums, cilvēce. «Valoda iezīmē cilvēka rašanos,» raksta Kārojs Locs. Pēc Ištvēna Tertša domām: «Valodas rašanās... un cilvēka tapšana ir vienots process.»

Cilvēks prot runāt, un runāt prot tikai cilvēks. Attīstības raksturošanai mēdz minēt *Homo erectus*, stāvusejošo, un *Homo faber*,

prasmīgo cilvēku. Viņi piedzima tādā pasaulē, kas nebija pēc viņu mēra šūta. Lai to pārveidotu un dzīvotu tanī,

bija vajadzīgi vārdi.

Homo sapiens, kas atradās augstākā attīstības līmenī, gribēja vairāk, ne tikai pārveidot, bet arī saprast pasauli. Tikai iekavās pieminēšu, ka ikviena laikmeta praviēši un ticības cīnītāji ir iestājušies par pārvērtībām, toties zinātnieki antropologi ir kautri apmierinājušies tikai ar izzināšanu.

Runāt par *Homo loquens*, par runājošo cilvēku, īstenībā ir liekvārdība. Tāda pati kā sacīt «apaļš loks» vai «vecs sirmgalvis». Ja daudz, tad varam pārbaudīt, kad parādījās *Homo articulans* jeb vārdos runājošais cilvēks.

Tā sauktās neverbālās komunikācijas spējas piemīt arī dzīvniekiem. Kaķu glaimīgā pieglaušanās, paipalu rīta koncerts, bišu dejas, kas aicina darbā, pāvu tēviņu iznesīgā dižošanās — tas viss ir viegli atšifrējams. To nevar salīdzināt ar cilvēku runu, jo šīs darbības izraisās instinktīvi, pēc maņu orgānu kairinājuma, šās runas elementi nav kombinējami kā valodas skaņas un tanī trūkst iespējas atbildēt uz saņemto vēsti.

Cilvēkpērtiķiem ir ārkārtīgi attīstītas saukšanas un brīdināšanas sistēmas. Tomēr nekad nav izdevies pat visgudrāko no viņiem iemācīt runāt. Amerikāņu Gārdenu laulātā pāra šimpanze tika vistālāk, tā prata elementāri sazināties ar kurlmēmo ābece zī-

mēm, izmantojot pirkstus. Vārdos formulēta valoda tād ir specifiska cilvēku cilts īpašība.

Bēdīga pretruna, ka valodas mācību, gramatiku mēs neizjūtam kā cilvēkam piederīgu, organisku zinātņi. Mācība, kas nodarbojas ar cilvēciskas esības apstiprinājumu, ir sāpīgi dehumanizējusies.

Mūsu skolēniem gramatika ir garlaicīgs priekšmets, ko vērts mācīties labi ja atzīmes dēļ. Pieaugušajiem — grūti sagremojams putras kalns, kuram kaut kā jāizēdas cauri. Simetrija neiepriecina, likumības garlaiko, izņēmumi atsaldē. Mūsu tehniskās ievirzes laikmeta pārstāvji par to taisni šausminās.

Kāds cēlonis tam, ka valodas mācība nav populāra?

Mazie skolēni pirmo reizi sastop izolētus valodas faktus nepiemērotā laikā un nepiemērotā veidā. Valodas mācības pamatjēdzieni ir vienkāršu, bērniem sen zināmu parādību abstraktas kategorijas.

Valodas mācība ir vistīrākā abstrakcija;

un abstrakcija ir viena no visaugstākajām garīgajām funkcijām. Trīs koki, trīs kalni, trīs zvaigznes mūsu sentēviem jau sen bija konkrēta īstenība, kad viņu smadzenēs dzima sarežģītais, abstraktais «trīsvienības» jēdziens.

Mēs pazīstam Moljēra Žurdēna kungu, kas esot bijis ļoti pārsteigts, uzzinādams, ka viņš jau piecdesmit gadus runājis prozā. Arī mūsu Mārcīšiem un Kārlīšiem ir grūti

aptvert, ka viņi rīkojas ar vārdu šķirām un teikuma locekļiem, lieto nelokāmos divdabjus, veido savu runu ar izteiksmēm, locījumiem, piedēkļiem utt.

Runājspēju katrs zīdainis manto kā ģenētisku kodu. Toties runāt viņš iemācās savā individuālajā attīstībā — ontogēnēzē. Līdz piecu sešu gadu vecumam mēs visi patstāvīgi mācāmies intensīvas apmācības valodas kursus. Salīdzinājumā ar mūsu vēlāko stāvokli tai laikā mums ir priekšrocība:

*apgūstamā valoda — mātesvaloda —
ir nevis sala, bet okeāns,*

visa pasaule, kas mūs aptver. Ģimene un bērnudārzs, iela un televīzija sacenšas savā starpā, lai iemācītu mūs pēc iespējas drošāk pārvietoties sarežģītajā valodas pilī, kas paceļas līdz pat debesīm.

So pili ir cēlušī miljoniem cilvēku gadu tūkstošiem ilgi. Tik milzīga apjoma nebeidzama celtniecība, kurā savu vārdu ir teicis ikviens, nevar būt pilnīga. Cilvēks ir valodu veidojis pēc sava mēra, taču izveidojis par īsu. Mūsu kontaktēšanās kārei valoda paliek mūžam papildināts un labots līdzeklis. Tāpēc valoda gan spontānas nepieciešamības dēļ, gan mērķtiecīgas valodas kopšanas ietekmes dēļ kļūst nabagāka vai bagātāka ar jauniem un jauniem elementiem.

Tādā veidā pastaiga pa valodas pils zālēm kļūst arvien interesantāka, un šī grāmatiņa solās būt par ceļvedi.

Es neesmu atradusi tādu burvju vārdu,

kuram atskanot pils vārtu slēdzenes atdarītos pašas. Taču no pieredzes zinu, ka daudzi no šāda raksta gaida recepti: «Ieņem katru vakaru pa ēdamkarotei piecprocentīga dihlorkarbazoitetrafenilacetāta. Pirms lietošanas sakratīt.»

Tādas receptes nav. Ir izturība, pacietība un patiesa interese par valodu. Šo pēdējo daudzi pārveido par ieinteresētību. Vispār

šie divi jēdzieni (*érdeklődés, érdék*) atšķiras tikai ungāru valodā. Citās — *Interesse, intérêt, интерес* — ar vienu vārdu apzīmē abus jēdzienus.

Intereses gaismas stari izgaismo pasaulē ap mums plašāku loku nekā ieinteresētība. Tāpēc es uzdrošinājos aizmaldīties no šaurām valodas mācību problēmām uz daudz tālākiem novadiem. Līkumains būs tūrista ceļš, tas ievēdīs gan vienā, gan citā gigantiskās celtnes stūrī. Jo es tikai tāpat vien, bez sistēmas stāstīšu

vārdu pa vārdam, bieži vien pati sevi pārtraukdama,

visu, kas man ienāks prātā, domājot par valodām.

Piemēram, kāpēc iepriekšminētajam jēdzienam — interesei — ir tik izšķiroša loma sekmīgā valodas apgūvē.

Šis vārds cēlies no latīņu valodas *interesse* — būt iekšā, būt starpā.

Mūsu mācību sistēma diemžēl nespēj nostādīt centrā cilvēku, kas mācās. Mūsu mācību plāni ir eksāmencentriski, atzīmjucentriski un mācību grāmatu centriski. Skolēns,

apmācības objekts, paliek kaut kur ārpus apgūstamās valodas. Taču jau Lāslo Nēmets teicis, ka personiskā interese un eksperimentēšanas prieks katru darbu dara par sirdslietu un spēku, kas veido cilvēku. Vienīgi mums adresēts vārds, par mums izteikts vēstījums spēj izcirst spraugu apgūstamās «svešās» valodas mūrī.

Lieku šo apzīmējumu pēdiņās, jo man tas ļoti nepatīk. Ar to vien pietiek, lai uzceltu barjeru starp sevi un apgūstamo valodu.

Pirms pusgadsimta «labāko» ģimeņu bērni šo zinātņi apguva privātstundās. Nevis «vislabāko ģimeņu» bērni, tos audzināja *Fräulein*, *Miss* un *Mademoiselle*. Nav noliedzams, ka šī freileņu sistēma bija visai rezultatīva. Pa daļai tāpēc, ka audzinātāja lietoja vispersoniskāko un iegaumēšanai piemērotāko pavēles izteiksmi. Šo formu arī mūsdienu pedagogi dēvē par «*golden tense*», par zelta laiku.

Privātstundu parastais ritms bija divas stundas nedēļā. Arī šī retā tikšanās ar valodu deva iespēju apmēram trīs gadu laikā

*iegūt aktīvas valodas iemaņas
publiskai runāšanai nepieciešamā
līmenī.*

Kaut gan mūsdienu kursi izmanto daudz modernākas mācību metodes, tomēr tādu līmeni nerasniedz vispār. Ne tikai tāpēc, ka vienam cilvēkam velta mazāk laika, bet arī tāpēc, ka trūkst šās personiskās saiknes, *inter esse*, vidū būšanas.

Lai labāk ilustrētu savu sakāmo, pievirzīšos tuvāk valodu mācīšanās lielajam klupšanas akmenim — vārdu krājumam. Mums grūti atcerēties, ka brājadēls krieviski ir — *племянник*, spāniski — *sobrino*, taču, ja esam šos vārdus iegaumējuši, iztēlojoties konkrētas personas — Andrišku un Pēterīti (zinātniski runājot: radījuši asociāciju), tad jau ir radies materiāls, kas vajadzības gadījumā mums apgādās vēlamo izteicienu. Jaunais vārds jau ir iedzīvināts mūsu realitātē. Svešais vārds atsaucās nevis mūsu mātesvalodas vārdam, bet konkrētam saturam, ko slēpj šis vārds.

Šās tēzes pareizību man sevišķi spilgti pierādīja kāds personisks piedzīvojums. Pirms pāris gadiem mēs Čehoslovākijā devāmies ekskursijā uz Dobšinas alu. Pie ieejas bija ilgi jāgaida. Mēs iekļuvām starp Požoņas (Bratislavas. — *Tulk.*) tūristiem, viņi tik nevainojami runāja abās valodās, ka laikam paši nemanīja, kad runā ungāriski, kad slovaku valodā. Gaidīšanas garlaicības māкта, sāku viņus iztaujāt, kā šo vai to sauc slovaku valodā. Atskanēja «hm, hm», un viņi gudroja. Pats ungāru vārds neierosināja atbilstošo slovaku vārdu, atrauti no sakarīga reālā materiāla, viņi gandrīz nespēja atbildēt uz maniem jautājumiem. Apmācībā vārda nostiprināšanai cenšas izmantot mātesvalodas izteicienu. Vērtēšanai, (paš)kontrolei patiesi nav vienkāršāka paņēmiena kā paskatīties, cik vārdiem vārdnīcas slejas vienā pusē izdosies pateikt atbilstošo otrā pusē. Slikta metode! Vārds

nav suns, kas klausā, kad pasauc Duksi vai Reksi, un, pakalpīgi ieķaukstēdamies, skrien pretim, kad dzird sevi pieminam.

Cenzdamies atcerēties mātesvalodas vārdam atbilstošu svešā valodā, mēs rīkojamies kā kārtslēcēji, kas mīņājas šķēršļa pakājē un mēģina no turienes mesties augstumā. Gan lēcienam, gan meklētā izteiciena atmiņšānai obligāts ieskrējiens, kas šeit ir

atkāpšanās, atpakaļ atvirzīšanās.

Mērķim tuvoties varam, vienīgi atkāpjoties pa domāšanas skrejceļu atpakaļ. Šīs garīgās darbības likums nav nepazīstams. Pēc Artura Kestlera vārdiem, ikvienas domāšanas priekšnoteikums ir pavēle. «Atkāpies, lai vari augstāk lēkt!»

Iedvesmojošais dibenplāns, vārda (vai situācijas) vide, uz kuru mēs atkāpjamies, ir

konteksts.

Kontekstu es pieminu tik bieži, ka baidos — to pielipinās manam godīgajam vārdam kā iesauku, nokristīs mani par Kontekstu Kati.

Konteksts vada un virza. Ja mūsu smadzenes ir secīgi ievirzītas uz franču valodu, tad, pirmo reizi sastopot vārdu *Maisonne*, mēs vispirms domāsim par kādu *maison* (māja) atvasinājumu, nevis par vācu maija sauli. Turpretim, ja mums tuvāks angļu teksts, tad *Brotherr* mums pirmajā mirklī

Peštā, taču — kritis par upuri vārda «*lieber*» divējādai nozīmei — katru vēstuli sāka tā: «*Inkább Pischta!*» (*inkább* — latv. labāk, drīzāk. — *Tulk.*)

Šis nepieciešamais mācību līdzeklis precīzē, izsmalcina un bagātina mūsu zināšanas. Man tā ir satraucoša un aplaimojoša lasāmviela. Apliecinu kopā ar Ami Kāroji («*Mazliet sasaluši dzejoļi*»): «Loga roze, loga rūts, loga acs, Vārdnīca, ar tavu skaistumu es sacensties nevaru.»

Vārds bez fona ir nevis vesels, bet daļskaitlis.

Vienīgi «viņpusvalodas pārdzīvojumu pasaule» mums norāda vārda lietošanu. Tāpēc es uzdrošinos cerēt, ka nav taisnība tiem, kas tulku un tulkotāju amatam pareģo bēdīgu nākotni. Šo lomu, sak, drīz uzņemsoties mašīnas.

Sevišķi septiņdesmito gadu sākumā skaitļošanas tehnika šķita perspektīva. Tās piekritēji lepni sludināja, ka viņu aparāti jau spējot veidot teikumus, izmantojot tūkstoš vārdus. Plašais vēriens vēlāk apsīka, kopš tā laika viņi nav tikuši tuvāk mērķim.

Kopš 1978. gada tiek ražotas mašīnas, kas māca pareizrakstību (*spelling*), tā sauktās «Es saku, tu burto». Mašīna skaļi slavē vai peļ: «*Labi!*» vai «*Slikti, mēģini vēlreiz!*». Izgudroti arī automašīnās iemontējami «*Runājošie paneļi*», kas pusbalsī brīdina izklaidīgo šoferi: «*Tu esi aizmirsis aplikt drošības jostu!*» Vai arī: «*Eļļas līmenis nav pie-*

tiekams.» Bella Telefonu kompānija jau ir ielāņojusi runājošu telefona grāmatu ražošanu.

Šādiem jauninājumiem droši vien būs piekrišana Amerikā, «*gadgetek*» (tehnisko rotaļlietu) zemē. Turpretim tulka un tulko-tāja darbā, manuprāt, mašīnas pagaidām nestāsies cilvēku vietā.

Mašīna pagaidām prot tikai mašīnas valodu (piemēram, Fortrana valodu), ja to uzrunā kādā citā valodā, tā purina galvu un neatbild. To var iemācīt runāt, bet nevar iemācīt saprast. Lai saprastu, mašīnai iepriekš vajadzētu iemācīties «kontekstu valodu».

Šo mācīšanos apgrūtina valodas divas īpatnības — vārdu homofonija un polisēmija.

Par homofoniem saucam vārdus, kas skan vienādi, bet atšķiras pēc nozīmes, piemēram, ungāru *ár* (latv. cena, plūsma, ārs — mērvienība) un *szív* (latv. sirds, sūc / darb. v. III pers.). Latviski: ceļu (lietv. akuz.), ceļu (darb. v. I pers), sienam (lietv. dat.), sienam (darb. v. daudzsk. I pers.). Balāžs Varga par šo īpatnību izsakās atzinīgi: «Homofonija ir ikvienas valodas neatņemama īpašība, dižciltīga garšviela, noderīga dzejā un rotaļā.» Angļu valodā šās garšvielas neapšaubāmi ir mazliet par daudz.

Nesen pie kāda antikvariāta skatloga redzēju divus pusaudžus. Viņi strīdējās par kādas angļu grāmatas — ja nemaldos, par vijolnieku Jožefu Remēni — virsrakstu: «*Fly, my swallow*» (Lido, mana bezdelīga!).

Viens sacīja tā: «Es zinu, ka *fly* ir muša un *swallow* ir rīt. Bet ko tas *my* tur dara?»

Otrs iemesls, kāpēc mašīnas pagaidām labāk runā nekā saprot: vārdu daudznozīmība, polisēmija. Polisēmija mēdz rasties, ja mēs vārdu konkrēto nozīmi lietojam kādā atsevišķā nozarē. Padomāsim par ungāru *konyha*, kuru — atkarībā no fona — mašīnai vajadzētu tulkot vāciski reizēm par *Küche*, reizēm par *Kost*. Un kā mašīna uzzinās, kad angļu *bottleneck* nozīmē pudeles kaklu un kad šauru šķērsriezumu?

Ja ir runa par šauru, ierobežotu kontekstu, tad mašīnas tulkotāja darbu jau veic teicami. Kanādā meteoroloģisko prognozi mašīnai iedod angļu valodā un tā nolasa franciski. Atmosfēras, kušanas, miglainības skaidrojums šaubas nerada. Taču to nu vairs nezinu, kā gudrā mašīna tiks galā, piemēram, ar *pitch* daudzajām nozīmēm tehniskajos tekstos (gareniska šūpošanās, metiens, skrūves vītnes pacēlums, skaņas augstums). Vai arī — kā no *pile(s)* atbilstošajiem vārdiem (pūka, (atom)sārts, žagaru kaudze, monētas otra puse, stabs, zelta dzīsla u. c.) izvēlēsies attiecīgajā tekstā derīgo?

Vārdu krājuma džungļos viegli apmaldīties.

Ar valodas īpatnībām jāsatiekas bieži,

lai atrastu ceļus cauri biezokņiem.

Rakstnieku un lasītāju tikšanās reizēs, radio un televīzijas pārraidēs esmu daudzas reizes stāstījusi, ko es uzskatu par biežu

ti
at
ka
pa
pa
no
aj
vi
še
lē
ne
sa
sp
un
vi
of
pi
gi
la
at
g
ne
ka
n
as
ko
sv
de
va
g
lo
B
2-

tikšanos visvairāk iespējamo līdzekli. Taču atkārtāju, jo šīs lekcijas nedzird visi un tie, kas dzird, nestāsta tālāk. Labāku partneri par grāmatu neatradīsim, to mēs varam paņemt jebkurā laikā, iztaujāt vēl un vēl, nolasīt skrandās. Kostolāņi tik brīnišķīgi apraksta, kā viņš brīvdienās no grāmatas vienatnē pratis mācīties valodu, ka ir vērts šeit iekļaut dažus viņa noveles fragmentus.

«Biju nolēmis vasarā tikai atpūsties, spēlēt bumbu un peldēties. Tāpēc neņemu līdzi nekāda darba. Tomēr pēdējā mirklī iemetu sainī kādu portugāļu grāmatu...

... brīvībā ticis, es, nepieciešamības spiests, sāku ņemties ap vienīgo grāmatu, un savas vientulības cietumā, kuru no vienas puses ieslēdza dolomīta klintis, no otras — mežu masīvs, es debesu un ūdens priekšā sāku burtot tekstu. Sākumā gāja grūti. Tad iejutos. Apņēmos tāpat vien, palaujoties tikai uz savu instinktu un atjautību, bez skolotāja un vārdnīcas, tikt galā, iztēlojos, ka mani gaida liela nelaime, ja nebūšu precīzi sapratis, varbūt kāds nezināms varmāka mani nolems nāvei...

Tā bija savāda rotaļa. Pirmo nedēļu svīdu asins sviedrus. Otrajā — jau nojautu, par ko ir runa. Trešajā nedēļā jau portugāļiski sveicināju putnus, kas, savukārt, man atbildēja portugāļiski.

.. Ne visai ticu, ka reiz savā mūžā šo valodu lietošu vai lasīšu vēl kādu portugāļu grāmatu. Taču tas nav svarīgi. Es nenožēloju šīs vasaras sacikstes šķēršļu joslā. Brīnos par tiem, kas valodu mācās ar kādu

praktisku mērķi, nevis valodas pašas dēļ. Zināt ir garlaicīgi. Tikai mācīties ir interesanti.

.. Tā ir satraucoša rotaļa, koķeta slēpšanās spēle, brīnišķīgs flirts ar cilvēces dvēseli. Nekad mēs nelasām tik tekoši, tik modrām acīm kā tikko apgūtā, jaunā valodā. No tās mēs kļūstam jaunāki, pārvēršamies bērnos, dudinošos zīdaiņos, un, šķiet, sākam jaunu dzīvi. Man tas ir dzīves eleksīrs.

Iet mazumā neizzinātas valodas ap mani, bet, slava debesīm, vēl to ir diezgan. Reizēm es ar zināmu prieku iedomājos, ka sirmā vecumā vēl varēšu mācīties ķīniešu valodu, un iztēlojos sevi izbaudām bērniības prieku, kad mana vecā mēle pirmo reizi mānticīgi izteiks «māte» un es iemigšu ar vārdu «piens» uz lūpām.»

Pēc šīs liriski skaistās atzišanās pateikšu, ka vieglāk pieejama un iztapīgāka mācību līdzekļa nav, kaut gan pastāv daudz efektīvāki līdzekļi. Lai risinātu stundu ilgu dialogu ar grāmatu, mums — ja daudz — jāaiziet līdz tuvākajai bibliotēkai. Ja tik viegli varētu tikt pie saprātīga, izturīga, pacietīga sarunu biedra, tad es labāk ieteiktu to.

Arī bibliotēku es pieminēju tikai nepieciešamības dēļ. Taisnība, plauktu nosegtās sienas apmeklētājiem nozīmē mājas un skolu reizē, tomēr valodas apgūšanai es gribētu ieteikt paša grāmatu. To drīkst izraibināt ar pasvītrojumiem, jautājumiem, izsaucējiem, drīkst nolasīt ausainu un sadalīt pa lapām, un, aprakstot ar piezīmēm, padarīt par savu spoguļi.

Ko rakstīt uz malām? Vienmēr
*tikai saprastās, no konteksta izlobītās
formas un vārdu kombinācijas.*

Nesaprastajam atļausim mierīgi atpūsties starp rindām. Ja vārds ir svarīgs, tas tik un tā būs sastopams daudz reižu un pats izskaidros sevi. Savus panākumus balstīsim uz apgūto, nevis uz neapgūto. Jo vairāk lasīsim, jo vairāk izteicienu pārceļos uz lapuses malu. Starp mums un tā apgūtajām zināšanām izveidosies daudz ciešāks kontakts nekā tad, ja mehāniski sniegsimies pēc vārdnīcas. Panākumu prieks mums dod jūtu uzlādējumu: esmu atdarījis kādu atslēgu, atrisinājis mazu, āķīgu mīklu. Sevī centrēts vārds nu vieglāk ienāks prātā, ja mēs to gribēsim ievīt savā runā.

Daudzi apšaubā šīs iespējas pamatot valodas mācīšanos uz lasīšanu. Varbūt viņiem ir tiesības. Es pēc savas nodarbošanās esmu valodu apguvēja. Neuzņemos valodu skolotāja funkcijas, šai darbā jūtos amatiere.

Amatieri raksturo, starp citu, tas, ka viņš netiek pāri kādām zināmām robežām. Pavāre diletante labi gatavo tikai to, ko labprāt ēd pati, neprofesionāla šuvēja ne visai labi šuj tērpu citādam augumam, atbilstošu citādi gaumei. Tāpēc es mēdzu uzsvērt, ka šo metodi, ko es propagandēju gadiem ilgi, esmu domājusi cilvēkiem, kam tāda pati garīgā struktūra kā man. Rezultātus gūst tie, kurus es dēvēju par «grāmatu cilvēkiem». Šim cilvēku tipam nav raksturīga daudzlasīšana. Lasīšana, piemēram, kriminālromānu «rīšana», bieži vien ir bēgšana no reālās

dzīves, opijs, narkotika. Protams, mazāk bīstama narkotika nekā alkohols vai marihuāna. Tomēr — par «grāmatu cilvēku» padara nevis nedēļā izlasīto lappušu skaits, bet gan spējas

iekļūt starp grāmatas lapām.

Grāmatas varoņu liktenis ir viņa liktenis, viņu valoda kļūst par viņa valodu. Lapu plakne pārvēršas par realitātes trīsdimensiju telpu, kurā vieta atrodas arī lasītājam. *Inter esse* kļūst par atziņu ieguves katalizatoru, balstmateriālu. Izveidojas pašcentrisms, rodas visiedarbīgākais līdzeklis materiāla nostiprināšanai: jūtu, emociju spraigums. Ists lasītājs kopā ar Robinsonu Krūzo pārdzīvo kuģa bojāeju, kopā ar Annu Kareņinu metas zem vilciena un nomirst ar plaušu kaiti kā Kamēliju dāma. Pēc tam, par laimi, ceļas augšā.

Es bieži uzsveru grāmatu nozīmi. Varbūt pārspīlēju to. Mana paaudze caur grāmatām iepazinās ar dzīves daudzveidīgo realitāti un meklēja glābiņu grāmatās, ja šī realitāte rādījās esam pārāk skarba.

Mūsdienu jaunatni no grāmatas ir atsvešinājis attēls, kustīgs, runājošs, krāsains attēls. Ir parādījies tāds sāncensis, kam līdzās burtu gaisma ir nobālējusi. Gūtenberga galaktikas pakāpeniskā izzušana daudziem šķiet dabiska parādība, tāda pati kā zvaigžņu lietus augusta naktī.

Attēls, vārds, skaņa vienmēr ir bijuši sāncenši. Senlaikos vārdam piedēvēja ma-

ģisku spēku. Izīda ieguva varu pār šķietami neuzvaramo Saules dievu, uzzinādama un izrunādama viņa vārdu. Vecās derības trešais bauslis: «Tev nebūs Dieva vārdu veltīgi valkāt,» bija ne tikai līdzeklis Dieva statusa paaugstināšanai, bet arī ierocis cīņā pret ēģiptiešu vārdu burvestībām.

Mēs, vārdu mīlētāji, varam būt lepni, ka ar sliktiem vārdiem (*maledictio*) tiek nolādēts ienaidnieks un ar labiem vārdiem (*benedictio*) tiek svētīti tie, kas to pelnījuši. Vēl šodien zināmas parādības pieminam «ar labu vārdu» vai «ar ļaunu». Vārda zināšanai piedēvētais burvju spēks darbojas pavēlē: karagūsteknim drīzāk jāuzņemas mocības nekā jāatklāj savs vārds, ar to pašu nododot sevi ienaidnieka varā. Varbūt ne tikai spītība, bet šī atavistiskā apziņa dara mēmu bērnu, kad viņu velti skubina: «Nu, pasaki tantei, kā tevi sauc!» Vārda un tā valkātāja ciešā identitāte atspoguļojas Annas Leskaji skaistajā dzejolī: «Bet, ja manu vārdu uzminēsi, / Tad simtiem nāves tikai sapnis būs.»

Deže Kostolāņi rakstīja: «Parastajam mirstīgajam valoda ir līdzeklis, bet valodas apgūvējam un dzejniekam — pašmērķis.» Pašmērķis un izejviela, mākslinieks to noslīpē par mirdzošu dārglietu un ceļ uz pjedestāla:

«Vārdi, brīnišķie vārdi,
Tie mierina, tie dumpim ceļ,
Spēj dzīvi salauzt vārdi,
Un spokaini tie klaiņo.
Var spārnot tā kā doma

Un domu nastu stiepj uz kupra,
Un sevī ietver pasauli.
Ja vārdu nebūs vairs,
Tu būsi miris.»

(Ģula Juhāss)

*Katolicisms bija bilžu valdīšanas
laiks, protestantisms — rakstu.*

Renesanses dievnamu krāsainie logi
sijāja ieplūstošo gaismu, jo lūgsmu
grāmatas raksti tik un tā nenokļūtu līdz
lasītnepratējam pūlim. Latīniski teikto
sprediķi vienkāršie ticīgie nesaprata. Svēto
mocekļu godināšanas epiku pauda attēli un
statujas.

Bībeles tulkošana nacionālajās valodās
atnesa «rakstīta vārda» laikmetu. Grāmatu
iespiešanas izgudrojums samazināja analfā-
bētismu, pa baznīcu logu necaurspīdīgajām
rūtīm ieplūda gaisma, un šai gaismā tauta
mācījās lasīt.

Mūsu gadsimta vidū sākusies milzīgā
tautu kustība atkal pastiprināja attēla varu.
Amerikā ieceļojušo īru, itāļu, poļu masas
starptautiskā valodā uzrunāja kino. Šis
atklājums dzima reizē ar gadsimtu, tā
uzplaukums sakrīt ar gadsimta pavasari, tā
apgurums sākās sešdesmitajos gados, un
jābaidās, ka kino, sasniedzis cienījamu
sirmgalvja vecumu, nomirs uz 21. gadsimta
sliedzņa. Jau mūsdienās to ir atstūmis
malā — arī ne visai jaunais — sāncensis,
televīzija. Tās popularitāte pārsniedz visus
citus «*success story*». Pirmo piecpadsmit

gadu statistika: 1945. gadā darbojās 40 000 televizoru, 1949. gadā šis skaitlis bija pieaudzis līdz 4 miljoniem, nākamo desmit gadu laikā — līdz 40 miljoniem.

Kādus secinājumus no tā varam izdarīt attiecībā uz valodu apgūšanu? Televīzijas ekrāna darbība ir «*liber actus*», nospēlēta grāmata. Sekot šai darbībai prasa mazāku enerģijas ieguldījumu nekā saprast «tikai burtu», kas iedarbojas caur transkripciju. Ar kustīgu, skanošu, krāsainu attēlu izlutinātā jaunatne

*kļūst arvien mazāk noskaņota
balstīties uz mācību metodēm, kas
prasa garīgu piepūli.*

Kāpēc manās apcerēs nav ierādīta lielāka vieta t. s. audiovizuālajai apmācībai, no kuras daudzi gaida, ka tā ar vienu cirtieņu atrisinās valodu pedagogijas problēmas?

Es par sekmīgas mācīšanās noteikumu atzīstu *Interesse*. Taču, ja šo interesi definēju kā vēlmi gūt jaunas atziņas, tad esmu spiesta likt jautājuma zīmi pie tās brīnumdara spēka, ko šai metodei piedēvēja galvenokārt pirms desmit gadiem.

Tās pašas lentes vai plates noklausīšanās vēl un vēl noteikti palīdzēs apgūt pareizu izrunu. Tās nozīmi nevar noniecināt, it īpaši tagad, kad mēs «mācāmies dzīvei». Labai izrunai ir nozīme ne vien valodas lietošanas aktīvajā stadijā, sarunā, bet arī saprašanā: uztveramo skaņu pareizā analizē un pazīšanā. Jēdzienā «izruna» ietilpst gan tas, ko izsaka mute, gan tas, ko uztver

auss. Taču šī atkārtoto skaņu plūsma, kas uztverama mūsu ausīm, atstāj neapmierinātu mūsu vissenāko un viscilvēciskāko instinktu dzinēj spēku — ziņkāri.

Kāpēc teātra izrādes ir kļuvušas par samērā mazskaitlīgas elites sabiedrības aizraušanos, bet futbola mači — par simttūkstošu kaislību? Tieši tāpēc, ka sporta laukumos veidojušās situācijas iepriekš nav paredzamas un iedarbojas ar savu pēkšņumu. Saspringtā gaidīšana, ziņkāre pastāvīgi tur nomodā mūsu uzmanību. «*Le foot*» (tā to sauc arī franciski) varam salīdzināt ar tādu Šekspīra lugas izrādi, kurā līdz beigām uztraucamies, jo tikai pēdējā mirklī izšķirsies: nožņaugš Otello Dezdemonu vai apžēlos.

Dzirdes kairinājumi, mehāniski atkārtodamies, nespēj nodrošināt šo iejaukšanos, šo sev līdzīgu raujošo pašidentificēšanos. Arī tad ne, ja mēģina ar aši zibošu attēlu palīdzību iesaistīt vēl vienu maņu orgānu — acis.

Turpretim biežas radio klausīšanās nozīmīgu nespēju vien pietiekami ieteikt. Tanī mēs sastopamies ar jaunām valodas parādībām, un cenšamās saprast noskaņo mūs uz lielāku modrību nekā pazīstams teksts, kas mūsu domas rosina klīst sāņus.

Nav noliedzams, ka mūsu nepacietīgajai jaunatnei skaņas sagādā lielāku pārdzīvojumu nekā burti. Mēs, kas esam grāmatās iemīlējušies, skumstam par vārdu burvju varas samazināšanos. Taču uztveres novirzei no acs uz ausi vienā ziņā var būt priekšrocības. Varbūt

tā atdos mums dzirdes atmiņu,

ko mēs esam zaudējuši lasīšanas dēļ, bet ko ir joprojām saglabājušas «primitīvās tautas».

Apmācot Austrālijas aborigēnus, lasīt, rakstīt nepratējus, misionāri izmantoja tādu metodi: lasīja priekšā kādu nodaļu no vietējā valodā pārtulkotas Bībeles, un kristījamie runāja tekstu līdzi. Iedzimtie spēja vienā reizē uztvert un paturēt prātā 10—12 pantus. Arī etnogrāfi apliecina, ka ciltis, kas saglabā tradīcijas tikai runātā vārda veidā, varot viegli iegaumēt un nekļūdīgi atkārtot desmit minūtes skanējušu tekstu.

Arī mēs, civilizētie rakstupratēji, informāciju uztverdami, darbinām gan acis, gan ausis. Mūsu prāts analizē, mūsu smadzenes uzkrāj uztvertos vārdus, vārdu kombinācijas, gramatikas formas. Mēs vēl nevaram saukt tās par savām, tāpat kā mūsu īpašumā nokļuvusi vijole par mūsu instrumentu kļūst tad, kad esam iemācījušies to spēlēt.

Kā lai ejam pa to ceļu, kurš

*no zināšanas (zinu, kā jāsaka) ved
uz īstu prasmī,*

uz zināšanu pareizu un brīvu lietojumu?

Tam, ko mēs zinām, jākļūst automātiski lietojamam. Šai procesā palīdzēs manis tik bieži ieteiktā metode: saruna ar sevi pašu.

Valodnieki ir atklājuši runas mēmās izteiksmes faktu. N. Sokolovs teicis, ka «mums atmiņā paliek tikai tās asociācijas,

ko ir kontrolējusi un fiksējusi slēpta artikulācija vārdos». Viņš norādīja arī to, ka ikvienai skaņu veidošanai ir slēptais (latentais) posms, arī tad, ja tas nav ilgāks par pussekundi.

Profesors Beļajevs domāšanu nosauc par iekšējo runu, par vienu no komunikācijas veidiem. «Iekšējās runas procesā domas tiek formulētas vārdos.»

Ne vien runa, bet arī mūzika var formulēties un izveidoties klusā iekšējā pasaulē. Par komponistu Pālu Rožu mēs zinām, ka kāds viņa komponēts sarežģīts, daudzbalssīgs skaņdarbs dzīvojis tikai viņa galvā. Viņš pats to pirmo reizi noklausījies Dānijā, starptautiskā konkursā, kur ieguvis ar to pirmo vietu. Dzimtajā valodā mēs domas formulējam, paši to neapzinādamies. Mazliet sasprindzinājuma un disciplīnas vajadzīgs, lai šis process — zinātniski *subliminalis vocalisatio* — notiktu nevis dzimtajā, bet apgūstamajā valodā.

Minētos apgalvojumus man gribētos papildināt ar praktisku padomu. Ja runājam svešā valodā (piemēram, kādā diskusijā),

*sakāmo — vismaz galvenajās
linijās — vajag domās formulēt jau
iepriekš.*

Es kā tulks bieži esmu bijusi nelaimīga lieciniece tam, ka prātīgi ungāru delegātu priekšlikumi izgaist vai gūst noraidījumu

tiku- tāpēc vien, ka apspriedes partneri nav
o, ka spējuši no stomīgi improvizētiem tulka
ptais teikumiem izlobīt sacītā jēgu.

*

par Es ļoti agri sāku rakstīt jaunapgūstamajā
cijas valodā. Nemēdzu tulkot, pierakstu tās die-
omas nas sīkos piedzīvojumus, izmantodama vār-
nūlē- dus, kas spontāni nāk atmiņā. Rodas
aulē- dumjas, neveiklas piezīmes, taču pat vislie-
n, ka lākā noslogojuma laikā es atrodu brītiņu
zbal- patlaban aktuālajā svešvalodā kaut ko
alvā. pateikt savai «dienasgrāmatai». Kad
nijā, burtnīca pieskrīpināta, bez žēluma metu to
r to atkritumu kastē. Pat saplēst nepūlos, jo tur
omas cita ar citu mainās tik daudzas valodas, ka
zliet nevienam nebūtu patikas pierakstus atšifrēt.
zīgs, Subjektīvā rakstura dēļ manas piezīmes tik
nalis un tā citam nebūtu interesantas. Tomēr divu
bet iemeslu dēļ atzīstu, ka ir vērts sekot manam
piemēram. Pirmkārt, tāpēc ka

ētos *rakstīšana īstenībā ir palēnināta runa.*

ru- Vārdu virkne veidojas lēnāk; labāk
kādā izpaužas konteksta, kārtības rādītāja, vara.
Kad esmu uzrakstījusi teikuma priekšmetu,
jau «skan» izteicējs atbilstošā skaitlī un
dzimtē, apzīmētais vārds ir atsaucis atmiņā
apzīmētāju utt.

jau Otrkārt, tāpēc ka, tādā veidā formulējot
domu, it kā dialogā ar sevi, mēs izvairāmies
no aiztures. No kompleksiem, kādi mums
rodas bailēs no iespējamām kļūdām.

nīga Te man gribas mazliet nogriezties sāņus
gātu un iekļīst tai novadā, kur
umu

*sastopas bērns, kas apgūst dzimto
valodu, un pieaugušais, kas mācās
svešvalodu.*

Vilinoši šķiet abus gadījumus novest līdz kopīgam saucējam, taču šāds mēģinājums nesola sevišķi izcilus rezultātus.

Pēc psiholingvistu datiem, bērns vecumā no viena līdz diviem gadiem dienā uzzina apmēram trīsdesmit jaunu vārdu. Vai tas jāsaprot kā liels sasniegums, ja bērns savā nomoda 10—11 stundās gūst uzskatām organizētu apmācību intensīvos valodas kursus? Tomēr tikai sešu gadu vecumā bērns ir apguvis tādu vārdu krājumu un formulēšanas spēju, kādu prasa pamatskolas pirmā klase.

Ar pamatotām tiesībām es jautāju: kāds būtu pieaugušo atbiruma procents tik lēnā tempa kursos?

Ikviens runātājs grib projicēt valodā savu pasauli, un pieaugušo pasaule ir sarežģītāka pasaule. Ja mūsu sakāmā briedums publikas priekšā saduras ar mūsu izteiksmes spēju nenobriedumu, tad iestājas tas zināmais sasprindzinājums, ko ikdienā dēvējam par aizturi, kavēšanu.

Aizturi var radīt pārāk lielas prasības salīdzinājumā ar izpildi (mērķis uzstādīts par augstu) vai arī pašapziņas trūkums (pietiekami augstu nenovērtējam savus līdzekļus). Bieži vien to izraisa paralizējošas atmiņas par daudzkārtēju, ikreiz žņaudzošu atsākšanu (cik daudz reižu esmu ķēries klāt ...). To var izraisīt nepacietīgs pedagoģis.

gogs vai daži dzīvāka temperamenta biedri, kam ir spožākas sekmes nekā mums, apdomīgākajiem. Un pret šīm daudzajām slimībām varu ieteikt tikai vienas zāles: lai ikviens sāk ar to, ka šās grāmatas autorei nav taisnība, mēdz būt sevišķas dotības uz valodām un tieši viņš ir vislabākais piemērs tam.

Tas, kurš nespēj izrauties no savas aiztures žņaugiem, lai ierobežojas ar nedaudziem labi apgūtiem šabloniem kā Šova «Pigmalionā» Dūlitla jaunkundze, kas «smalkā angļu valodā» prata tērzēt vienīgi par laiku.

To tukšumu, kas paveras starp mūsu komunikācijas kāri un komunikācijas spējām, jāaizpilda komunikācijai ar sevi pašu — vārdos un rakstos. Atkal es atgriežos pie bērna: ilgu laiku viņa atziņu krājums pārsniedz runas spējas.

Dabiski, es te domāju artikulēto runu. Lalināt prot arī pāris mēnešu vecs zīdains. Taču šai lalināšanai viņš izmanto pavisam citas skaņas nekā lietos vēlāk. Runas orgānu nepietiekamas attīstības dēļ viņa skaņu skala ir, no vienas puses, šaurāka, no otras, — mazāk izmeklēta. Tā vēl netiek sijāta caur konkrētā vēstījuma vajadzību. Mazulis lalina aiz labsajūtas. Laimīgo vecāku ausīs kā paradīzes mūzika skanošā lalināšana ir tikai vēlme nostiprināt kontaktus ar pasauli.

Ticis līdz pusaudža vecumam, viņš darīs sev to pašu prieku, piedārdinādams pasauli bazūnes balsī. Arī šis apdullinošais trokšnis ir domāts, lai signalizētu par savu esību,

personiskās eksistences koordinātas tiek izplatītas ārpusaulē, ziņojot: es radu skaņu tāpat esmu.

Kas notiek starp zīdaiņa lalināšanas un pusaudža bazūnēšanas vecumu? Norisinās izlases process, kura gaitā no skaņu krājuma tiek izmests viss, kas nerod ārpusaules atbalsi, un beidzot nostiprinās elementi ar konkrētu komunikācijas vērtību.

Mēdz sacīt, ka neesot īpašas franču vai ungāru rīkles, poļu aukslēju. Vienalga, kāda ir vecāku izcelšanās vai mājās runājamā valoda, bērns visumā nevainojami apgūst to valodu, ko ir mācījies jaunākā un vidējā skolas periodā.

Šī skolas lielā nozīme valodas mācīšanās izskaidrojama ar to, ka ikviens mācību priekšmets vienlaikus ir arī valodas mācība. Speciālistiem nekaitētu pievērst vairāk uzmanības šim faktam.

Tāpat no mūsu runas orgānu anatomijas nav atkarīgs, kādā izrunā mēs runājam. Kāpēc tomēr eksistē raksturīgs franču, poļu, diemžēl arī ungāru akcents un kāpēc trenēta auss pat laba svešvalodas runātāja mātesvalodu uztver vienā mirklī?

Tieši tāpēc, ka mūsu artikulācijas bāzes veidošanos virza

dzirdētās valodas normas.

Kas šīm normām neatbilst, tam nav komunikācijas vērtības, tāpēc tās pamazām izkrit no mazbērna neselektētās skaņu skalas. Runāt mācīšanās īstenībā ir aizmirst

mācīšanās, visa mātesvalodas sistēmai nezināmā, neciešamā izstumšana.

Šo neciešanu mēs saucam par valodas idiosinkrāziju. Attiecībā uz skaņu mācību: pieauguša francūža rīklei jāaizmirst, ka vārds var sākties ar skaņu «h». Francūža mutē vācu «Haus» saīsinās par «Aus».

Polis nespēj veidot «l» bez aukslēju palīdzības; šī palatizētā maigā skaņa tūlīt nodod cilvēku, kas visumā labi runā svešvalodu. Krievi reizēm pirms dažiem patskaņiem «h» vietā izrunā «g». «Gedi, Gedi,» dzirdēju kādu Maskavas studentu nopūšamies mīlā pret daiļo Hedvigu. Spānietis spēj vārda sākumā pēc «s» izrunāt līdzskani tikai tad, ja priekšā piemetina «e».

Interesanti, ka izveidojušās fonētiskās ieražas mūsos iesakņojas dziļāk un pielīp ciešāk nekā jebkura cita mātesvalodas īpatnība. Daudzi spānieši ir labi iemācījušies vācu valodu, tāpēc ka bijuši viesstrādnieki «Eštutgartē». Savukārt, citi ir atgriezušies no «Ēstokholmas» ar visai lietojamām zviedru valodas zināšanām.

Mana draudzene Osakā ir pārtulkojusi Koletes darbus, atveidodama savā japāņu versijā visu franču stila skaistumu, taču rakstnieces uzvārdu viņa izrunā «Korete». Japāņu mute ir aizmirsusi skaņu «l», ķīniešis augdams aizmirst «r».

Otrā pasaules kara laikā viens no maniem amerikāņu paziņām bija dienējis Klusā okeāna piekrastē par pretizlūkošanas dienesta virsnieku. Viņš stāstīja, ka esot bijis dzīvības un nāves jautājums atšķirt

vajājamos ienaidniekus japāņus no viņu nelaimīgajiem upuriem ķīniešiem, kam bijusi jāsniedz palīdzība. Pēc ārējām pazīmēm orientēties viņi neesot varējuši, tāpat kā Āzijas tautas nevar pēc izskata atšķirt europieci no amerikāņa. Beidzot viņi izgudrojuši, ka jāliek notvertajiem dzeltenādainajiem izrunāt vārdu «leghorna». Kurš sacījis «reghorna», to ņēmuši gūstā, kurš — «legholna», to ar nometnes konserviem atkopuši un laiduši vaļā.

Nu man atkal ienāca prātā, ka tas nav pirmais gadījums, kad

*kara laikā cilvēku dzīvība ir atkarīga
no izrunas.*

No Soģu grāmatas (Bībele) zinām, ka tanīs vietās, kur Efraima ļaudis varējuši tikt pāri Jordānai, stāvējusi Gileāda patruļa. Krastā izcēlušies braucēji esot ņēmti ciet un nopratināti. Kurš sacījis nevis *sibolet*, bet *šibolet*, tas ticis nogalināts.

Solaik no ārzemēm iebraukušu svešinieku gaida nevis slazdi, bet viesmīlība. Protams atbraucējs tuvojas ar miermīlīgiem nolūkiem. Nāk nevis iznīcināt, bet patērēt. Taisnība, tādus labumus, kuru ražošanā nepiedalījies: viesnīcu, uzturu, vietējās ievērojamās vietas. Atmiņas par viņa uzturēšanos nepaliks sagrautu pilsdrupu veidā, ļaunākā gadījumā paliks ar nazīti iegravēts: «Tā bija Jānošs Kovāčs.»

Sī mierīgā tautu staigāšana ir tūrisma kustība. Dzinējs ir ziņkāre, degviela — prospektu literatūra. Es to lasu ar interesi.

pat
Kor
plak
J
sme
dzin
atra
un
nošu
pirm
das
mus
roda
moz
vair
beid
izte
plak
«Cit
raks

Pa

E
tas,
Sar
zēša
rāk
P
ka
Pat
mui
viņi
kam
log
vēlā

pat tad, ja man nav nekādu izredžu nokļūt Kordiljeru kalnu smailēs vai Mačupikčas plakankalnē.

Ja ir runa par svešām zemēm, tad es smejos par šiem prospektiem, ja par manu dzimteni — tad dusmojos. Sastādītāji nespēj atrast vidusceļu starp sausu faktu krājumu un plūdenu pašslavināšanos. Kā atspirdziņošu izņēmumu izbaudīju kādu uzrakstu, ko pirms pāris gadiem pamanīju uz Višegrādas pils mūra. Citēju pirmos divus teikumus: «Kalna pakājē uz neliela paugura atrodas brīnišķīga kapela, tās sienas rotātas mozaikām. Kapelā ir greznas ērģeles ar vairākiem simtiem stabuļu ...» Izskatās, ka beidzot būsim iemācījušies vienkārši un glīti izteikties, — es nodomāju. Mans prieks noplaka, kad tiku līdz pēdējam teikumam: «Citāts no Mikloša Olāha «Hungaria» rokraksta 1536. gadā.»

Par ko esi kļuvusi, mana mīlā valoda?

Esmu pārliecināta, ka nelaiimes cēlonis ir tas, ka mēs pamazām aizmirstam sazināties. Sarunāšanās vai domu apmaiņa, pat tēršanās kā cilvēku saskares veids arvien vairāk iziet no modes.

Par 19. gadsimta pirmo pusi mēdza sacīt, ka tas esot grafomānu, rakstīttrako laiks. Pat diviem kaimiņos dzīvojošiem lauku muižniekiem satiksme bija tik sarežģīta, ka viņi noņēmas ar nebeidzamu saraksti. Nākamajiem gadu desmitiem bija raksturīga logomānija, runātkāre. Plauka saloni, kas vēlāk demokratizējās par kafejnīcām un

sniedza neierobežotas iespējas domu apmaiņai, Nevērtēsim par zemu to lomu ungāru valodas attīstībā. Zemnieks vienmēr ir bijis skaidru prātu, reibt no magoņu skaistuma un izteikties par to dziesmā neatļāva viņa darbs. Ungāru valodas veidošanā piedalījās kafejnīcu folklorā.

Mēs, ungāri, pēc sava temperamenta esam īpaši jūsmīgi runātāji un kafejnīcās sēdētāji. Mani laikabiedri droši vien vēl atcerēsies bēdīgo gadījumu, kad trīsdesmito gadu vidū pēkšņi sabruka daudzstāvu dzīvojamais nams Rākoci ielā. Šai katastrofā bija tikai viens upuris — kāda maza kalpoņīte. Kur šā notikuma laikā, četros pēc pusdienas, atradās pārējie īres nama iemītnieki? Žurnālisti bija noskaidrojuši, ka trīs ceturtdaļas no viņiem atradušās kādā Budapeštas kafejnīcā.

Vai mūsdienu cilvēku lielā nevaļa ir iemesls tam, ka mūsu ungāri tagad ieskrien espresso — agrāko kafejnīcu pēcteci — tikai aši izdzert tasi kafijas? Esmu pārliecināta, ka nevaram atsaukties tikai uz laika trūkumu, ja

*šodien sabiedriskā dzīve ir
reducējusies uz kāršu spēli un
ģimenes dzīve — uz kopīgu televīzijas
skatīšanos.*

Nesen braucu uz ārzemēm par tulku līdzī kādam gadus četrdesmi vecam vīrietim. «Vai ulti* spēlēt protat?» bija viņa pirmais

* Ulti, taroks, remi — kāršu spēles. — *Tulk.*

dzē kritusi nežēlastībā. Diemžēl arī «*wandering and wondering*» — ceļotprieks un apbrīnotprieks. Tāpat arī pašapkalpošanās sistēma runas veidošanai nepalīdz. Mūsu arvien plašākā tirdzniecības tīkla veikalos nedēļai vajadzīgo uzturu un gadam vajadzīgo drēbju krājumu var iegādāties pat kurlmēmais.

Tomēr mani galvenie iebildumi pret šo masu trakumu, ko īsi sauc par diskošanu, ir šādi: estrāde bojā mūsu skaisto mātesvalodu. Pavirši sagrābstīti teksti neatbilst dabiskam valodas ritmam; īsie patskaņi tiek stiepti un garie — uz pusi saīsināti. Uzsvars un zilbju dalījums tiek pakļauts ritma varai.

Negribu citēt piemērus, tad man būtu tie jāuzrāda ne vien teksti, bet arī notis. Atsevišķu estrādes ansambļu popularitātei ir tikai viendienītes mūžs, kamēr grāmata tiks izdota, tos neviens vairs neatcerēsies. Taču esmu pārliecināta, ka par valodas bēdēšanu ir atbildīgi arī estrādes mākslinieki.

*

Nekādā ziņā gan nevaram izvairīties vienu apsūdzību — apsūdzību par patētisku stilu. Izplūdusi «puķainā» rakstu valoda sāka iziet no modes 19. gadsimta beigās. Ap to pašu laiku, kad tērauda spalva izspieda zoss spalvu. Angļu zinātnieks Bertrāns Rasels raksta, ka līdz tam laikam vēstulēs esot bijis obligāts ievads, iztīrājums, nobeigums. Tāpat kā manā skolas laikā — sacerējumos.

Droši vien telegrāfa un vēlāk teleksa ieviešana spieda cilvēkus izteikties konkrē-

tāk. Un laika trūkuma radītā nepacietība. Rietumu avīzēs mēs sastopam tikai tādus *Blickfang* virsrakstus (*headlines*), no kuriem, acis uzmetot, iespējams izlobīt raksta būtību. Pretējā gadījumā acis tekstam nemaz nepievēršas.

Atceros, kā angļu preses komentēja prezidenta Makmillana pirmo ļoti svarīgo deklarāciju, veltītu angļu un franču attiecību nostiprināšanai. Viskonservatīvākā, visautoritatīvākā angļu dienas avīze publicēja savu piekrišanu ar virsrakstu: «OK, Mac!»

*

Tieksme izplūst nav mirusi, tā tikai dus. Kas to uztur pie dzīvības? Birokrātija un tās mīlais bērns: iedomība. Mēs nepazīstam zāles pret slimību, taču

*tās simptomi ir viegli pamanāmi,
ši slimība ir substantivitis, t. i.,
lietvārdu pārblīvējums.*

Iesākumā bija Vārds*, bet vēlāk tas nekāpēc izgāja no modes. Tā vietā stājās Lietvārds un ar to saistītie atvasinājumi.

Tas, kurš pēc oficiālā stila mēģinās gūt ieskatu mūsu tautas tagadnē, nāks pie atziņas, ka šeit pēdējos gados neviens nav strādājis. Ir tikai uzņemts virziens, izvirzīti mērķi, perspektīvas, apgūtas metodes un paņēmieni, īstenots un nodrošināts.

* Autore apspēlē ungāru vārdu *ige* — Bībelē Vārds, mūsdienu nozīmē — darbības vārds. — *Tulk.*

Dr. Gedons Dienešs ir savācis pušķī šādus daiļus televīzijā skanējušus izteicienus:

«Šīs programmas realizācija ir sekmīgi īstenojusies.»

«Patlaban notiek pazemes slāņu ūdens iegūšana.»

«Veiksim noārdīšanu.»

Arī es pati reiz, sliktā omā būdama, vienas vienīgas nedēļas laikā no dažādiem avotiem savācu dažas pārles.

Radio reportāža par starptautisku pedagogu tikšanos:

«Konference nodrošina iespējas speciālistiem apmainīties ar vienotra (!) pieredzi.»

Ceļu informācija: «Uz slidenām ietvēm vērojami nokrišanas gadījumi.»

Atbilde uz kāda reportiera jautājumu:

«Pamatos ņemot, es varu izteikt pārliecību, ka jā.»

Plānošanas saimniecības atskaitē:

«Jaunās teorētiskās programmas ietvaros arī turpmāk vēlamies īstenot daudzus pasākumus, pirmām kārtām vairākus tūkstošus atmiņas šūniņu.»

Pie veikala durvīm piespraustā zīmīte:

«Sakarā ar preču pieņemšanu darbalaiks šodien visu dienu slēgts.»

Oficiālā deklarācija: «Atbilde uz padomei iesniegtajiem jautājumiem bija neitrāla (*nemleges*).»

Pēdējais teikums mani sevišķi sakaitināja. Ne tikai neko neizsakošā formulējuma dēļ, bet arī tāpēc, ka vārds *semleges* (neitrāls) vienmēr ir bijis mans mīlulis. Šis ir viens no veiksmīgākajiem 19. gadsimta sākumā valodas atjaunošanas karstumā dzi-

mušajiem apmēram desmittūkstoš vārdiem. Būtu grūti atrast piemērotāku tulkojumu vārdam *ne-utrum*.

Analoģiski vārdam *semleges* ir dzimis šis kroplais *nemleges*. Ar bailēm gaidu, ka presē parādīsies tam paralēlais *igenleges**

Vienīgi ar valodas izjūtas zudumu varu izskaidrot tādus vārdus, kas atgādina izstiepjamas ugunsdzēsēju kāpnes; no lietvārda ar sufiksu darināts īpašības vārds, no tā apstākļa vārds, tālāk īpašības vārds un, beidzot, atkal apstākļa vārds:

ház-i-lag-os-an (*ház* — māja)
eset-leg-es-en (*eset* — gadījums).

Japānā notiek tā: jo retāk un īsāku laiku nepieciešami mājas ārsta pakalpojumi, jo lielāku honorāru viņš saņem. Vai arī pie mums nevarētu nodibināt tādu kārtību, ka rakstu autorus prēmētu par negatīvu lappušu skaitu?

Un referenti, oratori, pārskatu sniedzēji saņemtu lielāku samaksu par īsākā laikā izteiktu sakāmo. Tas būtu radikāli un varbūt iznīdētu no tekstiem daudzās *fioritura*-s, kas mūziku dara plastiskāku, bet valodu — uzburbušu.

Līdzās lietvārdu pārblīvējumam mūsu dzimto valodu apdraud vēl viena slimība: prepozīcijas**. No mūsu bagātā darbības

* Seit autore analizē specifisku ungāru valodas kļūdu, neitrālā *semleges* vietā nepareizi lietots *nemleges*, ko gandrīz varētu saprast kā noraidošu atbildi, jo pretstatītais (neesošais) vārds *igenleges* nozīmētu «pozitīvu». — *Tulk.*

** Vēl vairāk nekā liekas prepozīcijas latviešu valodu apdraud nepamatota prievārdu atmešana, piem., «Sargies vilciena». — *Tulk.*

vārdu krājuma pamazām iznīkst pamatformas. Milicijas ziņās lasu: «XY dzēruma stāvoklī pastāvīgi sadauzīja bērnu un nodarīja viņam pāri. Kaimiņi izsauca ārstu, kurš kopš tā laika sistemātiski atnāca pie nelaimīgās meitenes un uzrakstīja savus novērojumus par miesas bojājumiem.» Jāpriecājas, ka ne «sabojājumiem».

Neapskaužu arī nelaimīgās zivis. Tās kļūst treknas no iebarotās kukurūzas un beidzot tiek nozvejotas.

Varbūt tos, kas ar gari stieptu neizteismību uztur pie dzīvības šo kokaino valodu, moka sirdsapziņa. Esmu pārliecināta, ka moka. Tāpēc ka

*to, kas pazaudēts vārdu skaitīšanas
muitā, viņi grib atgūt, koncentrējot
teikumus.*

Ar to es domāju pazaudētos palīgteikumus.

Arvien retāk mēs redzam, ka galvenais sakāmais tiek papildināts un paskaidrots ar palīgteikumu. Tendence visu pārveidot apzīmētājos un sablīvēt virsteikumā ir gandrīz iznīcinājusi šo formu.

Kāds mūsdienu rakstnieks centās Mikloša Toldi nelaimi attaisnot tā: «Raibu apmetni valkājoša tauriņa izskatā tuvojies, bet ilgi, līdz sārtai rītausmas blāzmai acīs ielidot neuzdriktēdamies saldais miegs...»

Var būt, ka manī runā tas sarūgtinājums, ko izjūt sinhronais tulks, kas draudīgajos vārdu plūdu viļņos veltīgi mēģina ķerties pie glābšanas riņķa — izteicēja. Kā baismus

piemērus citēšu divus vācu teikumus. Ar vienu no tiem kādā kongresā vajadzēja cīnīties man pašai. Referenta vārds ir ierakstīts magnetofona lentē, norakstu no tās vārdu pa vārdam:

«Von den großartigen und faszinierenden Grundgedanken, die thermoplastischen Akrylharzen in Form ihrer, selbst in teuren polaren organischen Lösungsmitteln hochviskosen Lösungspolymerisaten in billigen aliphatischen Kohlenwasserstoffen zu ersetzen, ist in der heutigen Praxis fast nichts übriggeblieben.»

Ungāriski šis vārds savārstījums, ko man vajadzēja visai saspringtā atmosfērā improvizēt, neskan daudz skaistāk:

«Mūsdienu praksē gandrīz nekas nav saglabājies no tām lieliskajām un fascinējošajām pamatdomām, pēc kurām mēs termoplastiskos akrilsveķus, kas pat dārgajos polārajos organiskajos šķīdinātājos saglabā augsti viskozu šķīdumu polimērformu, aizstājam ar atbilstošiem lētiem alifātiskiem mazviskoziem ogļhidrātiem.»

Nu labi, ar šo vārdu birumu klausītājus apstulbināja kāds gudrs savas nozares speciālists. Nebūtu pamatoti uzstāties pret viņu ar augstām prasībām stilā. Bet ko lai sakām par nākamo teikumu, ko publicējis žurnāls ar daudzu tūkstošu metienu? Rietumvācijā izdots žurnāls *«Der Übersetzer»*, kura uzdevums būtu tulkotājus mācīt izteikties skaisti un saprotami.

Piemēram, tā:

«Nachdem in den fünfziger und sechziger Jahren sich vorwiegend die Linguistik den

problemen der Übersetzung zugewandt und die junge Disziplin der Übersetzungswissenschaft sich in erster Linie mit von ästhetischen und künstlerischen Implikationen nicht belasteten Untersuchungen der Übersetzung von Gebrauchstexten und der Erarbeitung einer Übersetzungstheorie befaßt hat, wird die Problematik des Übersetzens, des Übersetzungsvergleichs, der Beschreibung von Übersetzungen, der Übersetzungsäquivalenz der Übersetzungen als Rezeptionsphänomen und als unübersehbarer Bestandteil aller Literaturen nun von Literaturwissenschaftlern aufgegriffen und in variantreicher, zum Teil auch kontroverser Form vorgetragen.»

(«Pēc tam kad piecdesmitajos un sešdesmitajos gados lingvistika virzījās galvenokārt uz tulkošanas problēmām un tulkošanas zinātne — šī jaunā nozare — pirmām kārtām nodarbojās ar praktisko tekstu tulkojumu pārbaudi, neskarot tulkojuma estētisko un māksliniecisko pusi, kā arī ar tulkošanas teorijas izstrādāšanu, tagad literatūrzinātnieki sāk tulkošanu, tulkojumu salīdzināšanu, tulkojuma raksturojumu, tulkojuma ekvivalenci pieņemt kā uztveres parādību (*Rezeptionsphänomen*) un visu literatūru organisku sastāvdaļu, kā arī apspriest dažādos, dažkārt pat pretrunīgos variantus.»)

Šis valodas briesmonis veidojas no 199 zīlbēm un ir ieraudzījis dienas gaismu žurnālā, kas paredzēts daiļliteratūras tulkotāju izglītošanai.

Labi, to mēs varētu izbeigt, atmetot ar roku, tā vāciešu bēda. Taču, arī savu

pagalumu pārslaukot, slota izvelk dienas gaismā diezgan daudz dražu. Mūsdienu ungāru stils bieži vien atgādina krievu bērnu rotālietu — lelli Matrjošku. Skrūvējam un ņemam ārā jaunus un jaunus teikumus, un lielās skrūvēšanas un ņemšanas rezultāts: gluži sīciņa Matrjoška. Mazliet lielāka nekā rakstnieka vai stāstītāja faktiskais sakāmais.

Mūsu oficiālā valoda kopē vācu stilu. No tās plūst pieputējušu kantoru sadunējušais gaiss. Varbūt tāpēc, ka mēdz sacīt:

«mēs esam juristu tauta».

Tibors Kardošs raksta par Bēru Runu, kas radusies ap 1200. gadu:* «Šais divdesmit sešās rindās pirmo reizi ar spēku atskan ungāru valoda, atskan tik droši, ka nemaz neatgādina iesācēja stomīšanos.»

No «Ungāru valodas vēstures» (Gēza Bārci) savukārt uzzinām, ka «Mūsu dzimtenē radušos rakstu pieminekļu lielākā daļa ir juridiski raksti, tā sauktie dokumenti. Starp tiem dibināšanas raksti, dāvināšanas raksti, īpašuma un mantas saraksti, apkārt-raksti, testamenti, liecības, tiesas spriedumi.» Bēla III ierīkoja kanceleju un pavēlēja: «Mūsu augstības audiencē lemtās lietas rakstos fiksējamas.» Ungāru rakstu pieminekļi glabā «kancelejisko» stilu. Taču ungāru valodā runājošās inteligences pirmie pārstāvji reformu laikmetā bija juristi un

* «Halotti Beszéd» — vissenākais rakstu valodas piemineklis somugru valodās (1192.—1195. g.). — Tulk.

tiesu darbinieki. Inženieris, *inzseller*, kaut kur uz laukiem nodarbojās ar ūdens aizvaidīšanu, ārstam sabiedrībā nebija sevišķas autoritātes. Mācītāju, pat «zelta mutu», sprediķi dzīvoja tikai, kamēr skanēja.

Ungāru valodu ar visu tās latīniskā mantojuma nastu nostiprināja juristi. Ģergs Sepe raksta, ka tuvošanās tautas valodai esot sākusies tikai 19. gadsimta trešajā ceturksnī. Manas domas, ka arī šī tuvošanās bija vienkopusīga. Advokāts mēģināja savus teikumus vienkāršot tiktāl, lai tie nokļūtu līdz klienta — zemnieka — saprašanaī.

Juristi ir atbildīgi par to, lai izteiktos pēc iespējas precīzāk, izvairoties no visiem pārprotamiem izteicieniem. Viņi runā tik nepārprotami, ka pat pēc simt gadiem ļauns nolūks ar attīstītu ožu neatradīs nekādus «mazos vārtiņus». Tā mūsu oficiālā valoda ir kļuvusi tik smagnēja, un diemžēl mūsdienās par nopietnas tēmas cienīgu tiek atzīts tikai šis stils.

Likumos, lēmumos, līgumos patiesi neko nedrīkst uzticēt lasītāju fantāzijai. Te visam jābūt savā vietā un izsacītam ar *expressis verbis*. Nevis kā modernajos dzejoļos, kurus izlasījis vari minēt (un jāmin), neko dzejnieks ir gribējis sacīt. Vai arī tā sauktā abstraktā glezniecība — arī te mēdz risināties patikami strīdi: portrets, klusā daba vai ainava?

Kāpēc gan dažā labā par «lasāmvielu» domātā rakstā vai populārzinātniskā referātā mēs izsakāmies tik dzedri sīkumaini kā dokumentos vai tiesu rakstos? Vai rakstnieki un referenti nav aizmirsuši

*loti svarīgās vārdu šķiras, norādāmā
vietniekvārda, eksistenci mūsu
valodā?*

Ja konferenci organizē Svaru un mēru pārvaldes Lauksaimniecības nodaļa (īsāk: SMPLN) — tad publika var būt droša, ka šis skaistais, garais nosaukums tiks pieminēts katrā otrajā referāta teikumā. Es kā tulks varu būt pateicīga par šo juridisko tradīciju. Mazliet atvelku elpu, garo jūras čūsku patvaļīgi saīsinādama: «Šī nodaļa.» Šī svētuma zaimošana nevienā nerada maldīgo apziņu, ka viņš nejauši būtu iemaldījies Dabaszinātņu katedras Kvalifikācijas celšanas kursos (DKCK).

No visām vārdu šķirām vietniekvārds ir tulka draugs. Tas dod iespēju ar vienu zilbi izteikt garu virkni, kurā vārdi kā nerātni kucēni saķērušies cits citam astē. Toties oficiālais stils no tā bailīgi vairās. Tāpat kā no punkta. Taču punktam vēstījumā ir tikpat svarīga loma kā satiksmes regulētājam uz ielas.

Tomēr tekstu sacerētājiem

punkts šķiet Trojas zirgs,

kas var rūpīgi sargātajā teikumu cietoksnī slepus ievest ienaidnieku.

Atzīstu: likumu, lēmumu, līgumu formulējumos galvenā prasība ir nepārprotamība. Patentu aprakstu kopsavilkumos punkts ir aizliegts, lai nodrošinātu nepārprotamību: visiem noteikumu paragrāfiem jābūt ietvertiem vienā teikumā. Bet kāpēc šo sarežģīto

stilu pārņem, teiksim, populārzinātniskā literatūra? Te nu tiešām nebūtu jābaidās, ka ciotokšņa sienā var rasties robs.

Pieturas zīmju, interpunkcijas lietošana par rakstnieku liecina vismaz tikpat daudz kā viņa vārdu krājums. Taču tā raksturo ne vien personības, bet arī laikmetu. Žiljēns Benda runā par rakstupratēju nodevību, nākamā nodaļa lai runā par

pieturzīmju nodevību.

Ja runājam, tad mūsu vēstījumu attiecīgajai personai pauž ne vien vārdi, bet arī intonācija. Raksts ir vārda mēma projekcija; mums jāmeklē palīdzība pie zīmēm, kas aizstāj intonāciju.

Deže Kostolāņi vārdu «interpunkcija» tulkoja ar «starppunktēšana» (*kōzpontozās*), un tā atspoguļo arī runātāja attieksmi pret sakāmo.

Mūsu modernā publicistika izmanto un pār mēru izmanto pieturzīmes. Reti atradīsim teikumā mazāk nekā divus komatus. Pieturzīmju lietošana nevis uzsvēra izteikšanai, bet domas aizstāšanai mani iedvesmoja paplašināt labi pazīstamo bērnu pantiņu:

Punktiņš, punktiņš, komatiņš,
Kopā iznāk (rakstošs) cilvēciņš.

Pēdiņas liecina par piesardzību, par tendenci novelt no sevis atbildību. Tās atspoguļo viedokli: «Ne mana cūka, ne mana druva.» Taču laikrakstu jauno ziņu redaktoros pats darba raksturs bieži spiež lietot pēdiņas.

Iedomāsimies: nakts dežurantam pienāk ziņas no visai tālas zemes par pēkšņiem politiskiem nemieriem. Telekss tās pārraida vienalzīgi, aparāta novērotājs šo īsi formulēto vēsti pieņem pēc labākās sirdsapziņas. Taču tikai pēc kāda laika kļūs skaidrs, vai šīs izmaiņas ir demokrātisko kreiso spēku vai labējo izraisītas.

Pieņemsim, ka nākamo telekss atnes vēsti, ka pie varas mēģinājusi tikt kāda ultrakonservatīva kliķe. Tādā gadījumā mūsmāju prese šo ziņu publicēs šādā veidā:

X valstī «spontāni» sacēlušās «masas» ir nostājušās pret pastāvošo sabiedrisko iekārtu, Y valsts ir nosūtījusi uz notikuma vietu savus komentētājus apstākļu noskaidrošanai.

Turpretim, ja vēlāk noskaidrojas, ka nemiera kustību ierosinājuši kreisie spēki, tad ziņa ieraudzīs dienas gaismu šādā izskatā:

X valstī spontāni sacēlušās masas ir nostājušās pret pastāvošo sabiedrisko iekārtu.

Y valsts ir nosūtījusi uz notikuma vietu savus «komentētājus» apstākļu noskaidrošanai.

Kas notiks tādā gadījumā, ja runa būs par valsti, kuras agrākā valdība mums nebija simpātiska, taču pieņemam, ka tās ienaidnieki taisās to gāzt, vienīgi varaskāres vadīti? Nu, tad attiecīgajā laikrakstu ziņā būs divreiz vairāk pēdiņu.

Reizēm aiz šiem kaķanagiem slēpjas vienkāršas raizes par stilu. Pēdiņās tiek ietverti vārdi, kurus rakstnieks pagaidām uzdrošinās lietot tikai ar zināmu piesardzību. Mūsu gadsimta pirmajā desmitgadē vārdu *mozi*

(kino), ap piecdesmitajiem gadiem *maszē* (privātuzņēmējs) to piekritēji atļāvās iekļaut teikumos tikai ar šādu intimitātes piešķaņu. Ir pierādīta teorēma, ka izteiciens «Šīsdienas sāpjubērni ir rītdienas klasiski attiecināms arī uz vārdiem.

Protams, notiek pārmaiņas arī pretējā virzienā. Pamazām pēdiņās iekļūst daudzi agrāk dabiski, bet nu jau no modes izgājuši izteiciens. Francijā 19. gadsimta vidū salomos slavenus jauneklus dēvēja par *lion* (lauva). Šis vārds Ungārijā tika izdresēts par *arszlan*. Pēc pieciem gadu desmitiem to varēja lietot tikai pēdiņās, bet šodien tas jau prasa zemsvītras skaidrojumu, tāpat kā jēdziens, ko tas apzīmē.

Vārdi un jēdzieni reizēm noveco strauji. Dzirdēju, ka autobusā kāds skolas vecuma bērns taujāja: «Māmiņ, kas tas ir: mācību maksa?»

Literatūra šai ziņā ir nelaimīgāka nekā citas mākslas. Tās darinājumi mazāk izturīgi pret laika iedarbību. Viktora Igo lugu «*Le roi s'amuse*» («Karalis izklaidējas») vai Bomaršē lugas lasīs tikai tāds, kas universitātē studē franču valodu un literatūru. Turpretim pēc šiem darbiem veidotās operas — «*Rigoletto*» un «*Figaro kāzas*» vēl tagad ir pilnīgi mūsdienīgas. Botičelli ilustrācijas «*La Divina Commedia*» ir kā vakar zīmētas, toties, lai izlasītu pašu «Dievišķo komēdiju», mums nepietiek zināt itāļu valodu. Tad vajadzīga filoloģiska aizrautība (vai arī lielisks tulkojums, kā, piemēram, ungāriem — Babiča tulkojums).

Apostrofs ir kautrīgs mēģinājums vienkār-

šot skaņu kombināciju, kas prasa daudz enerģijas, vai arī atmest šķietami lieku vārda daļu. Šās zīmes lietotājs jūt, ka ir pieteicis karu tradīcijām, taču uzņemas to. Bija vajadzīga drosme un apostrofs, lai *az* kļūtu par *a*. Ištivāns Geleji Katona deklarēja tā: «*A' magyar nyelv boldogabb a' Deáknál.*»*

Šī forma ir kļuvusi nepazīstama. Taču mūsdienu presē apostrofs vēl tiek lietots nevietā. (*Ugy megjedjt, hogy majd' elesett.*)

Daudzpunkti, nojausmas zīme. It kā runātājs par šo tēmu varētu teikt daudz ko, taču nesaka... Dažu labu reizi nesaka tāpēc, ka ir par slinku iedziļināties detaļās. Labāk teikuma turpinājumu uztic lasītāja fantāzijai.

Runājot par domuzīmi, pietiks citēt Šopenhaueru: «*Je mehr Gedankestriche in einem Buche, desto weniger Gedanken.*» Jo vairāk grāmatā domuzīmju, jo mazāk tanī domu. Šis konstatējums neattiecas uz mūsu valodu. Mums tās vajadzētu lietot vairāk, lai aizstātu neesošu saitiņu. Šo saitiņu mēs tagadnes trešajā personā norijam: «*Péter mérnök*» (Pēters inženieris). Krievu valodā šai gadījumā lieto domuzīmi: Петр — инженер. Ne vienmēr domuzīmes trūkums liek sevi manīt, taču reizēm — galvenokārt virsrakstos — tā būtu vajadzīga. Jo ir cita nozīme «zvērīnāts ienaidnieks» un cita «zvērīnātais — ienaidnieks».

Pārāk bieža komatu lietošana rada tei-

* «Ungāru valoda ir laimīgāka nekā Deāks.» Mūsdienu ungāru valodā noteiktais artikuls ir *a* (tikai atsevišķos gadījumos *az*), rakstība *a'* ir pārejas perioda parādība. — *Tulk.*

kumā nevajadzīgu pulsāciju. Pasvītrojumus, retinājumus un izsaucešus arī mēs lietojam biežāk, nekā vajag. Vai tikai negribam ar tiem kompensēt stāstījuma pelēcību?

Toties semikols mūsu pieturzīmju krājumā nav sastopams pietiekami bieži. Taču Ģerģs Lukāčs par to izsakās tik liriski: «Es dievinu semikolu. Šo brīnišķo pieturzīmi, kas nav ne punkts, ne komats; vajag just, kad tas ir vairāk nekā komats un mazāk nekā punkts.» («Semikols»; citējis Ģerģs Nemešs.)

Nebūtu par ļaunu popularizēt kolu. Tas piesaista uzmanību, aizstāj saikļus «ka», «lai», kuri dažkārt teikumā parādās vairākas reizes.

Citāts: «Ministrija pieprasa, lai, apstiprinot atskaišu veidlapas, tiktu ievērots, lai būtu iekārtotas ailes visiem lopu veidiem.» Otrais «lai» reizēm tiek paplašināts (ungāriski par «*miszerint*»), un līdz ar to viss sakāmais kļūst par arhīva nāvei lemtu, ar sarkanu aukliņu pārsietu «aktu». Starp citu, no «sarkanās aukliņas» ir cēlies birokrātijas nosaukums angļu valodā — «*red tape*».

*

Mans jājamzirdziņš ir ieskrējies: esmu aizceļojusi tālu no valodu pils vārtiem, pa kuriem nule iet iekšā mazs, sešus gadus vecs skolēns. Viņš nokļūst skolā, kur viņam darīs zinātnisku visu, ko viņš līdz šim tikai zināja par savu mātesvalodu. Nelaimīgā brīdī notiek šī tikšanās!

Drīz vien noskaidrosies, ka vārds «liels», ko bērns ir gadiem ilgi priecīgi lietojis, ir nevis liels, bet kā dības īpašības vārds. «Viens» nav vis viens, bet gan pamata skaitļa vārds, bet «daudz» — nenoteikts skaitļa vārds.

Pamatskolas trešajā klasē bērnam jāpieveic tādi vārdi, kādus viņš nekad nav dzirdējis. Un viņam to nav trūcis. Viņa grāmata tagad runā par vārdu šķiru aizstāšanu, par teikuma sašaurināšanu, sufiksu pievienošanu un paplašinātu izteicēju.

Pievilcīgākā gaismā viņš dzimto valodu neieraudzīs, arī beidzīs astoņas klases un — teiksim — iestājies profesionāli tehniskā vidusskolā: «Saliktā pakārtotā teikumā teikumi var būt savā starpā pretstatīti, secinoši, skaidrojoši, atdalīti un savienoti.»

Ko lai sakām par teikuma priekšmetu un izteicēju? Man liekas, ka ar tiem mums veicies labāk. Es nevaru ciest pārējās valodās *subjectum*, *subject* utt. Tajos jūtu pakļautību: *sujet*, *subjekt* nozīmē padoto. Turpretim teikuma priekšmets vada un virza teikuma pārējās daļas, nevis kalpo tām. Izteicējs (*állitmány*) diemžēl pieder pie mazāk veiksmīgiem vārdu darinājumiem, tāpat kā *alkotmány* (konstitūcija) vai *költemény* (dzejojums), pēdējais sākumā lietots vārda *koholmány* (aplams apgalvojums) nozīmē. Tagad es jau zinu, ka latīņu vārds, no kura ungāru valodā tulkots «izteicējs», darināts no *praedicare* (pavēstīt), nevis no *praedicere* (pareģot), kā biju aplam iedomājusies.

Varbūt šās maldīšanās iemesls ir bijusi mana profesija — simultānā tulkošana.

Reizēm mums kaut kas jāpavēstī jau pāris sekundes, pirms runātājs ir nočukstējis aplaimojošo izteicēju. Parasti mēs nokļūstam grūtā situācijā, ja referents runā vāciski. Tad bieži vien tikai teikuma čuskas astes gals pauž, ko runātājs grib teikt.

Peštā ir populāra anekdote, ka mūsu tautieti, kas labi pārvalda vācu valodu, paziņoja Berlīnē ielūdzis uz teātri. Mūsu ungārs pēc pirmā cēliena esot teicis, ka viņam diezgan, iešot mājās. «Es nevaru ciest šīs sirreālistiskās drāmas,» viņš sacījis, «mēs sēžam jau veselu stundu, taču man pat jausmas nav, par ko ir runa.» — «Esi pacietīgs, draugs lūdzies, izteicējs palika uz otro cēlienu, kad tas atskanēs, viss kļūs skaidrs.»

Vispārīgos tekstos ir samērā maz grūtību ar

piederības apzīmējumiem, kuru vārdu kārtība atšķiras no citām valodām,

vai arī teikumā svarīgu vārdu, piem., vācu «*nicht*» novirzījumu uz teikuma beigām. Taču tehniskos jautājumos, kurus visus pārzināt kā piecus pirkstus nevar neviens, ļoti cieš gan tie, kas tulko, gan tie, kas klausās.

Labi, ka daiļliteratūras teksti reti jātulko citā valodā ātri. Iedomāsimies, kādā ķezā būtu nabaga tulks, ja viņam reizē ar runātāju vajadzētu izmociēt šādu teikumu:

«Mit störrlichem Trotz hängt sie die schöne Helene, als sie die Nachricht über die Untreue ihres Bräutigams erhielt...»

Teikums var beigties divējādi. Ja pēdējie vārdi būs: «*bei einem anderen Jungen ein*»,

tad
par
citar
Bau
rusie

Ja
velo
tenis
tiski
katr
būtu
rāta

V.
atbi.

ka c
velo
taču
niņš

K
jam
jam
īpaš
P

n
(tas
gāš

tad ir runa par to, ka meitene, uzzinājusi par līgavaiņa neuzticību, pieķeras pie rokas citam puisim. Taču, ja beigsies «auf einen Baum», tad skaistā Helēna būs pakārusies.

*

Atgriezoties pie valodas mācīšanās,

*es neticu, ka mums pāriet asinīs
tikai tas, ko varam definēt.*

Ja būtu tā, tad būtu taisnība senajam velosipēdu fabrikantam, kurš katram divritenim deva līdzīgu lietošanas pamācību. Burtiski tādu: «Uz divriteņa jāturas tā, lai katrā līdzsvara leņķī pagrieziena līkne būtu pretēji proporcionāla ātruma kvadrātam.»

Var būt, ka šis formulējums precīzi atbilst dinamikas likumiem, taču es neticu, ka cilvēks, to iemācījies, varēs noturēties uz velosipēda. Te leņķis, tur pagrieziena līkne, taču no gāšanās pasargās tikai attiecīgs treniņš.

Kādu padomu varam dot divriteņa pircējam, šai gadījumā jaunas valodas apguvējam, lai viņš iemācītos valdīt savu svārstīgo ipašumu?

Pirmkārt:

nevajag krampjaini žņaupt stūri

(tas ir — likumus), nevajag baidīties no gāšanās (tas ir — kļūdām).

Mūsu skolotāji profesionāla pienākuma pēc noņemšanas ar kļūdu izskaušanu. Tāpēc viņi ir pedagogi. Taču attapīgākie no viņiem drīz atklāj, ka mazāka nelaime ir palaist garām spurainu teikumu vai greizu vārdu nekā ar pastāvīgu slīpēšanu, labošanu likt sakāmajam iestrēgt audzēkņa rīklē. Esiet iecietīgāki pret kļūdām! Lielākā daļa aplamību rodas nevis likumu nezināšanas dēļ, bet tāpēc, ka nevainojams formulējums prasa daudz laika. Vairāk, nekā valodas ritms atļauj.

Te es domāju tādas kļūdas, kādas angļi pieklājīgi dēvē par *mistake*, blakusķērienu. Pedagogs Endre Fileji-Sānto ļoti pareizi novērtē situāciju: «Neprecīzs teikums, kas mudž no vārdiem ar nepareizām galotnēm un miglaini, taču ar jēgu vēstī kaut ko veselu, veidojas ātrāk nekā tā detaļu smalkums.»

Kur svešvalodas runātājs pieļauj visvairāk kļūdu?

Tur, kur jaunā valoda ņiedz lielāku izvēli, vairāk variantu nekā dzimtā valoda.

Ungārs bieži kļūdīsies, lietojams *er, sie, es*, jo viņam grūti pierast, ka vietniekvārdi pieder pie dažādām dzimtēm.

Mūsu mātesvaloda pieļauj uzkrītoši mazu izvēli tā sauktajos palīgdarbības vārdos. Tāpēc ungāram ir problēma, kad «man jāiet» vāciski tulkot ar «*ich muß gehen*», kad — ar «*ich soll gehen*».

Ungāri nevar atrast tik vienkāršu, tomēr spilgtu atrisinājumu kā franči: «*Il peut et sait dépenser son argent*» tipa teikumos. Sai valodā, tāpat kā krievu vai poļu, ir atšķirība starp varēšanu (*tudás*) atkarībā no mācībās iegūtās prasmes vai arī no fiziskiem faktoriem, vai apkārtējās vides. Умею плавать nozīmē «protu peldēt, tāpēc ka esmu iemācījusies»; могу плавать — «varu peldēt, tāpēc ka man nesāp roka, ūdens pietiekami dziļš vai arī šeit nav aizliegts peldēties».

Japānis vai krievs, ungāriski runādami, bieži kļūdās, tāpēc ka viņiem grūti pierast pie noteiktā artikula, kāda viņu valodās nav. Viņi var nožēlot, ka nepazīst artikulu, šo svarīgo ceļa rādītāju. Artikuls palīdz orientēties sarežģītā teikuma pinumā, atraisa vārdu šķiru sistēmas stingumu. Lai cik īss ir *a* un *az*, tie eleganti paceļ teikuma priekšmeta postenī jebkuru teikuma daļu. Piemēram: *A «hurra» vegighömpölygött...* («Urrā» pārvēlās...)

Nav nejaušība, ka *Homo articulans* parādīšanās nozīmē cilvēces attīstības augstāko līmeni un mūsu valoda pazīst jēdzienu: «neartikulētas skaņas».

Kā zināms, ungāru valodā lielākā daļa kļūdu rodas darbības vārdu «pamata» un «objekta» konjugāciju* dēļ. Šīs grūtības es pa istam aptvēru tikai

* Ungāru valodā darbības vārda konjugācija atkarīga no papildinātāja. Vienu un to pašu darbības vārdu var locīt divējādi; un to cittautilim no visas ungāru gramatikas visgrūtāk iemācīties, kā rādīs sekojošā saruna ar Sergeju. — *Tulk.*

sarunā ar Sergeju.

Sergejs ir Maskavas universitātes Ungāru valodas fakultātes students. Mūsu valodā runā tekoši, ar tīkamu akcentu. Viņa vārdu krājums darītu godu ikvienam divdesmit gadus vecam ungāru jauniešim, gramatikas klupšanas akmeņus viņš vairāk vai mazāk ir pārvarējis. Sergejs vienu mēnesi ir nodzīvojis Budapeštā; tagad mēs Austrumu stacijā staigājam gar viņa vilcienu un strīdamies par pamata un objekta konjugācijām. Manuprāt, tās ir ārkārtīgi vienkāršas, īsta bērnu rotaļa salīdzinājumā ar viņa valodas neapgūstamajiem глагол совершенного и несовершенного вида.

Viņš: Nesaprotu, kāpēc darbības vārds ir mazāk «objektam pakļauts» teikumā «Mīlu (*szeretek*) kādu gaišmatainu meiteni» nekā teikumā «Mīlu (*szeretem*) gaišmataino meiteni».

Es: Slikts definējums. Te jārūnā par noteikto un nenoteikto papildinātāju. Gaišmatainā meitene ir konkrēta jaunava, tāpēc jālieto objekta konjugācija: *szeretem*.

Viņš: Tātad man jāsaka: «Šī ir tā gaišmatainā meitene, kuru es mīlu (*szeretem*).»

Es: Nē, tā nav jāsaka. Jo... jo šai teikumā objekts ir nevis «meitene», bet «kuru».

Viņš: Un kas padara objektu noteiktu?

Es (domās analizēju veselu virkni piemēru): Tam priekšā stāv noteiktais artikuls.

Viņš: Bet kā es zināšu, kad jālieto noteiktais artikuls? Metro vadītājs saka: «*A Blaha Lujza tér,*» (Luizas Blahas laukums) —

bet vilciena konduktors tikai: «*Miskolc*» (Miškolca).

Es: Tas ir ļoti vienkārši. Ungārijā ir tikai viena Miškolca, bet laukumu daudz.

Viņš: «Astoriju» arī ir daudz?!

Es: ... zini ko, runāsim labāk par literatūru. Kurš Petēfi dzejolis tev vismīļākais?

Viņš: Es mīlu (*szeretek*) visus Petēfi dzejoļus. Vai pareizi teicu?

Es: Ļoti labi.

Viņš: Vai būs labi arī: «Es mīlu (*szeretek*) ikvienu no Petēfi dzejoļiem»?

Es: Nē, tā nav. Zini, te ir runa par piederību ...

Viņš: Ak vai, cik daudz jāatceras, ja negrib kļūdīties! Es jau esmu iemācījies sacīt: «Pazīstu visus burtus.» (Ungāriski divi va-

rianti: «*Minden betűt ismerek*» un «*Valamennyi betűt ismerem*».) Bet saki — kā būs pareizi: «Es labprāt klausos Bahu» — «*Bachot szívesen hallgatok*» vai «*Bachot szívesen hallgatom*»?

Es: Nu ... to var abējādi.

Viņš (līdzjūtīgi): Saki — vai tu negribi iet mājās?

Es: Nē. Gaidīšu (*várok*), līdz aizies tavs vilciens.

Viņš: Paldies. Kad pavadišu tevi, arī es sagaidīšu (*megvárok*), līdz aizies tavs vilciens.

Es (mehāniski): Gaidīšu (*megvárom*).

Viņš: ?

Es: Te ir darbības vārds ar priedekli.

Viņš: Ar vārdu sakot, ja mani kāds ierauga kafejnīcā un jautā, ko es tur daru, tad

man jāsaka: «Sēžu (*ülāk*), līdz atnāks draugs.» Bet, ja darbības vārds ar priedēkli tad: «Apsēdišos (*megülöm*), līdz atnāks draugs.»

Es: Vai, nē! «Gaidīt» ir transitīvs, bet «sēdēt» nav.

Viņš: Nu, sveiki! Vilcienam jāatiet.

Es: Paldies Dievam.

*

Ar metro braukdama mājās, domāju, ka laikam gan būs taisnība Dežem Kostolāņi kurš

tik pesimistiski izteicās par valodu apgūstamību.

— Vai valodu var iemācīties? — viņš jautāja. Un tūlīt pats atbildēja: — Nē, to var tikai mācīties.

Runājot par iespēju iemācīties, man ir savas bažas. Daļa priedēkļu nozīmē virzienu (uz-, no-), daļa — darbības pabeigtību. Visi jūtam atšķirību starp *peldēja* un *nopeldēja* starp *darīt* un *izdarīt*.

Ja iedomājos, ka pabeigto formu krieviski sauc par совершенный вид un šā vārda ikdienišķā nozīme ir «pilnīgs», tad man jo sevišķi negribas to lietot saistībā ar valodas mācību.

Asprātīgais Kostolāņi aforisms prasa precizējumu. To varētu korigēt ar faktoru, ko nosaka mūsu prasības pret mācībām. Cilvēks, kurš metas jaunas valodas jūrā, pāršniedz kādu zināmu vecumu (vidēji 13—14 gadi), kaut kur uzskries uz sēkļa. Ticami, ka

līdz mūža galam pēc izrunas varēs no-
prast: viņš nerunā dzimtajā valodā.

Taču viņš var iemācīties itin mājīgi rosī-
ties jaunajā vidē. Cik mājīgi, tas būs atka-
rīgs no enerģijas ieguldījuma, uz kādu viņu
būs rosinājusi interese, citādi sakot, motivē-
jums — šis visu mācību dzinējspēks.

Izvēloties apgūstamo valodu, jāņem vērā
ne vien šī interese, bet arī kāds cits faktors:
izveidojušies uzskati par atsevišķu valodu
vieglumu vai grūtumu. Vai ir iespējams —
vispār — kvalificēt vienu valodu par viegli
apgūstamu, citu par neapgūstamu?

Nē, absolūtā nozīmē nevar. Ja vieglumu
vai grūtumu mēģinātu šodienīgi definēt, tad
būtu jāmeklē kāda primitīva sakarība. Pie-
mēram: «Valodas grūtumu nosaka tas, cik
daudz ar to jānodarbojas, lai mūsu zināša-
nas pēc iespējas drīzāk iekļautos minētās
valodas normās.» Vienkāršāk sakot, lai būtu
pēc iespējas mazāk aplamību saprašanā un
kļūdu reproducēšanā.

Šai sakarībā

svarīga loma ir mācību mērķim.

Vai varam apmierināties ar speciāla rak-
sta saprašanu? Vai cenšamies apgūt tekošas
tērzēšanas māku? Varbūt mūsu godkāre
prasa tekoši tulkot dzeju ar visām atskaņām
un asonansēm? Un te pietrūkst vēl viena
svarīga faktora: dzimtās valodas un jau ap-
gūto valodu zināšanas.

Holandietim franču valoda liksies grūtāka

nekā vācu, jo pēdējā pieder pie vienas valodu grupas ar viņa dzimto valodu. Vjetnamietis ātrāk iemācīsies ķīniešu nekā itāliešu valodu. Divi minētie faktori — prasības un valodas fons — īstenībā nav nošķirami viens no otra. Ja mūsu mērķis ir tikai pasīvas zināšanas,

*tad valodu pamatlīdzība palīdz,
ja tiecamies uz pilnību, tā kavē.*

Jo tuvāki ir vecais un jaunais, jo lielāks ir bremzējošais spēks.

Ļaujiet man atkal paklajņot pa personiskās pieredzes valstību! Šoreiz darbība notika kādā Dženovas matrožu krodziņā, uz kuriem mūs no ostas moliem aizpūta pēkšņi izcēlusies vētra.

Mierīgas saprašanās garā itāliešu matrožu iedzēra kopā ar dažādu tautību kolēģiem. Tā kā kopīgas valodas nebija, tad tikai labā bestība un iedzertās ruma glāzes viņiem palīdzēja saprasties ar īru, japāņu, padomju poļu matrožiem. Vienīgi, kad kaut ko sāka skaidrot spānieši, itālieši izplūda nevaldāmos smieklos. Viņiem šķita komiski, ka citi runā tādā pašā valodā kā viņi, tomēr gluži citādā.

Krodziņā sēdēdama, atcerējos dažu labu reizi zooloģiskajā dārzā novērotas ainas. Bērni aprīno kamieli, baidās no lauvas jūsmo par flamingu. Bet par pērtiķiem smejas. Tāpēc ka ir līdzīgi cilvēkam, tomēr nav gluži tādi kā cilvēks.

Atkarībā no mūsu noskaņojuma valodu līdzīgie, tomēr ne identiskie elementi mūs

vai nu kaitina, vai smīdina. Tomēr mēs arī jaunajā valodā instinktīvi balstāmies uz analogiju. Var būt, ka angļu vai franču valodu protam labāk nekā krievu vai vācu, tomēr mums drīzāk ienāks prātā *leichtsinnig* un *легкомысленный*, jo tie sākas līdzīgi un ir tuvāki mūsu *vieglprātībai* (ungāriski *könnyelműség*).

Pēc mācību mērķa un valodu fona

*nākamais faktors, kas kādu valodu
liek atzīt par vieglāku, ir tās
vispārīgākie likumi*

gan fonētikā, gan vārdu veidošanā, gan teikumu konstrukcijā, lai valoda būtu «uz priekšu skatāma» un pēc iespējas «caurredzama». Vispār par visvieglāk apgūstamo uzskata itāliešu valodu. Man ir aizdomas — drīzāk gan tāpēc, ka mūsu, ungāru, apstākļos itāliešu valodu mācās pēc latīņu un franču valodas.

Itāliešu darbības vārdi ir grūti lokāmi. Tie pakļaujas četrām dažādām konjugācijām, un *Langenšeita* vārdnīcā vajadzēja sarindot veselus simt modeļus, lai demonstrētu visus variantus.

Mierināsim sevi ar lietvārdiem! Vārdi, kas beidzas ar līdzskani, pieder pie vīriešu dzimtes, tāpat (ar nedaudz izņēmumiem: *mano, radio*) tie, kas beidzas ar «o». Sieviešu dzimtes vārdi savukārt beidzas ar «a», pieņemot, ka tie nav grieķu cilmes un neapzīmē vīriešu profesiju: *profeta, patriarcha, pirata*.

Krievu valodā ir ļoti cieša sakarība starp lietvārda galotni un dzimti, vienīgi vārdi, kas beidzas ar -ь, reizēm jāpameklē vārdu nīcā.

Kāda dievišķa vienkāršība tā ir salīdzinājumā ar vācu *der, die, das!* Šais dzimtas gļos, ja neskaitām nedaudzus pieturas purktus (-*ung, -schaft-, -heit*), nepalīdz orientēties ne forma, ne saturs. Vīrietim ir sieviešu dzimtes deguns, sievietei — vīriešu dzimtes mute, un abiem dzimumiem — vīriešu dzimtes sirdsapziņa. Loģika reizēm var maldināt. Taisnība, ērzelis ir *der Hengst*, ķēve — *die Stute*, kumeļš — *das Fohlen*, taču meitene jau — *das Mädchen* un sieviete — *das Weib*. No saknes (*die Wurzel*) izaug koks (*der Baum*), kam plaukst parādās lapas (*das Blatt*).

Arī franču lietvārdu dzimti nevar atrast nedz pēc formas, nedz uz loģikas pamatiem. Krievu un itāliešu valodā mēs esam pieraduši, ka vārdi, kas beidzas ar līdzskani, piešķir dzimti. Franču valodā arī vīriešu dzimtes vārdi bieži beidzas ar līdzskani: nāve — *la mort*, kažķi — *la chauve*, pele — *la souris*. Vārdiem, kas beidzas ar -e, vajadzētu piederēt pie sieviešu dzimtes, jo ar šo galotni vīriešu dzimtes apzīmētājiem un divdabjiem tiek piešķirta sieviešu dzimte: *grand — grande, amant — amante*. Tāpat no zēnu vārdiem veido meiteņu vārdus: *François — Françoise, Louis — Louise*. *Foi* (ticība) tomēr ir sieviešu dzimtē, bet *foie* (aknas) — vīriešu dzimtē.

Mans aizrautīgais feminisms priecājas, ka prāts gan vācu, gan franču valodā pie-

der
rais
dās
Ha
sola
sma
dien
rzec.
vārd
par
lodu
sapr
tieka
prze
tivu)
arī
jame
Ar
garā
kaga
tam
ram,
Dien
vien:
valo
Vārc
vārd
(kas
tad
part
Va
vai
gūst
—
* Pēc
zim

der pie sieviešu dzimtes: *die Vernunft, la raison*; bet nožēlo, ka šarms abās šais valodās ir vīriešu dzimtē: *der Reiz, le charme*.

Harmoniska līdzskaņu un patskaņu mija sola vieglumu, pie līdzskaņu sablīvējumiem smadzenes apstulbst. Poļu valodā par tādām vārdiem kā *drzwi* (durvis) un *przyrzecze* (upmala) nespējam priecāties, pat tos vārdnīcā atraduši. Otrs pārmetums valodai par vārdu garumu, kas dara attiecīgo valodu nepopulāru, taču zināmā mērā palīdz saprast un likt sevi saprast. Kamēr mēs tiekam galā, piemēram, ar tādu vārdu kā *przedsiębiorczość* (gatavība izrādīt iniciatīvu), partneris mūsu sakāmo būs sapratis arī tad, ja mūsu izruna nav nevainojama.

Arī japāņu valodā ir vieglāk iemācīties garākos, trīszilbīgos vārdus, piemēram, *kagami* (spogulis), *megane* (acenes) vai *tamago* (ola), problēmas rada īsie. Piemēram, *si* ir astoņas, bet *sei* deviņas nozīmes.* Diemžēl situācija nekļūst skaidrāka, ja divi vienzilbīgi vārdi apvienojas pāri un veido valodai raksturīgo modeli, divzilbīgo formu. Vārdnīca vēl arvien dos deviņas nozīmes vārdam *sisei*. Ja neredzam rakstu zīmes (kas, protams, ir katrā gadījumā citādas), tad tikai konteksts var izlemēt, kādā nozīmē partneris šo vārdu ir lietojis.

Valodas, kas izmanto daudzus vienādus vai līdzīgi skanošus vārdus, kļūst grūti apgūstamas

* Pēc citām ziņām, šiem vārdiem ir vēl vairāk nozīmju. — *Tulk.*

*plasticitātes trūkuma vai
«bāluma» dēļ.*

Trijās savstarpēji tālās valodās — un-
gāru, vācu, krievu — šo bālumu rada mil-
zīgais daudzums piedēkļu: *eintragen, vor-
tragen, vertragen, auftragen, beitragen,
nachtragen* tipa darbības vārdu garā virkne.
krievu valodā: *вложить, наложить, возло-
жить, уложить, отложить* nebeidzamā vir-
kne. Pēc loģikas principiem vadoties, nav
viegli saprast, kāpēc ungāriski sienu nokrā-
sojam (*kifestjük*), logu ietvarus arī (*befes-
tjük*), bet gleznu uzgleznojām (*megfest-
jük*)... Vai arī grāmatu lasām, nauda
skaitām (ungāru valodā atšķirība tikai prie-
dēklī: *elolvassuk, megalvassuk*).

Vācu valodā dabūjam pasūkstīties par
tādu briesmoni kā deviņzilbīgais *Export-
selbstbeschränkungsabkommen* (brīvprātīgā
eksportierobežojuma vienošanās) vai arī
Langzeitauslagerungsversprödung (ilgst-
šas glabāšanas dēļ radies nožuvums).
Taču prāts neliek no tiem atrauties, jo ele-
menti vienkārši sarindojas cits aiz cita.

Angļu valodā no rakstītā skanējumu seci-
nāt ir gandrīz tikpat grūti kā no japāņu vai
ķīniešu hieroglifiem. Taču arī franču valodā
šīs attiecības nav vienkāršas. Vārdos *queue*
(aste) vai *eau* (ūdens) nav neviena vienīga
skaņas atveidojuma burta (*kö* vai *o*).

Arī ar skaitļiem franči mūs nelutina. Pie-
mēram, deviņdesmit divi franču valodā tiek
sakabināts no trim citiem skaitļiem: četri,
divdesmit, divpadsmit (*quatre-vingt-douze*).
Prātīgie beļģi ir izbeiguši tādu skaitļu ve-

došanu un ieviesuši: *heptante* (septiņdesmit, franciski turpretim: sešdesmit — desmit), *octante* (četri — divdesmit) un *nonante* (četri — divdesmit — desmit).

Vēl pāris vārdu par skaitļiem. Austrijā pirms pāris gadiem sākās kustība: likvidēt seno tradīciju — lietvārdu rakstību ar lielo sākumburtu. Valodnieki, pareiza instinkta vadīti, protestēja: šis viegli apgūstamais likums dara rakstītu teikumu pārskatāmāku. Viņi prasīja drīzāk reformēt skaitļa vārdus, to vārdu kārtību, kas atšķiras no citās valodās lietotās. Lai trīsdesmit trīs nebūtu trīs un trīsdesmit (*dreiunddreiBig*), bet *dreiBig und drei* utt. Ja veselais saprāts uzvarēs konservatīvismu un šis priekšlikums tiks pieņemts, tad vācu valoda ieņems krietni izdevīgāku stāvokli apgūstamo valodu sarakstā.

*

Ikviens sākums ir grūts. Jo sevišķi valodas apgūšanā. Lai kuru valodu dzirdam pirmo reizi, mums šķiet, ka vārdi saplūst kopā, jo nezinām, kura zilbe pieder pie iepriekšējā, kura pie nākamā vārda. Ungāru un čehu valodā, piemēram, uzsvars vienmēr ir uz pirmās zilbes. Tas palīdz atšķirt vārdus, bet diemžēl valodas daiļskanībai par labu nenāk.

Vārdnīcās vārdi, protams, ir sargrupēti pēc sākumburtiem. Taču vārda nobeigums ir daudz svarīgāks nekā nejauši sākumā gadījies burts.* Ļoti noderīga spēle ir laiku pa

* Latviešu valodas inversā vārdnīca sastādīta LVU Latviešu valodas katedrā. — *Tulk.*

laikam nostādīt vārdus kaujas ierindā pēc to pēdējām zilbēm. Iesaku kā tīkamu laika kavēkli, piemēram, lietvārdu grupēšanu pēc sufiksiem.

Sastādīsim šādu pārskatu par aktuāliem svešvalodu vārdiem.

Angļu

Readiness	Reception	Stupidity	Patriotism	Concession
Silliness	Exception	Velocity	Mysticism	Suppression
Happiness	Conception	Precocity	Colonialism	Expression

Franču

Terreur	Santé	Attitude	Sagesse	Rendement
Vigueur	Beauté	Magnitude	Richesse	Revêtement
Fureur	Lâcheté	Similitude	Tristesse	Remplacement

Krievu

Широта	Наглядность	Дороговизна	Богатство	Событие
Простота	Уверенность	Дешевизна	Преимущество	Прибытие
Доброта	Умеренность	Белизна	Достоинство	Прикрытие

Vācu

Prahlerei	Wichtigkeit	Ereignis	Schönheit	Reichtum
Schwärmerei	Redlichkeit	Erlebnis	Wahrheit	Wachstum
Wichtigtuerei	Eitelkeit	Ergebnis	Bosheit	Heldentum

Spāņu

Mens

Viaje

Paisa

Tā

tibu

mur

loda

ciem

varē

dēto

sace

Ie

vāro

pārā

loda

kā

vāro

māc

D

Ung

jum

mēs

Ir

mēs

gie

cus

U

ras

sve

vār

* S

at

ā pēc laika u pēc	<i>Spāņu</i>	Mensaje	Servi- dumbre	Llama- miento	Honradez	Sociedad
īliem		Viaje	Muche- dumbre	Creci- miento	Estupidez	Bondad
		Paisaje	Certi- dumbre	Rendi- miento	Vejez	Voluntad

Tāda atmiņas atsvaidzināšana radīs kārtību mūsu vārdu krājuma valstībā, parādīs mums sufiksu lomu; kļūs redzams, kurus valoda lieto biežāk, kurus retāk. Braucot vilcienā, būs īsāks laiks; garlaicīgā sanāksmē varēsiet izlikties, ka dedzīgi pierakstāt dzirdēto. Ja gadīsies partneris, šī spēle noderēs sacensībām.

Ierosinu nenoņemt ar dzimtās valodas vārdiem. Pirmkārt, pieaugušajiem tas būtu pārāk viegls uzdevums, otrkārt, mūsu valodā vienmēr tiek uzsvērtā pirmā zilbe, kas kā vesera sitiens signalizē: sākas jauns vārds. Šis pamatlikums atvieglina valodas mācīšanos.

Diemžēl tas ir vienīgais, kas atvieglina. Ungāru gramatika ir sarežģīta, vārdu krājums bagāts, skaņu skala plaša. Taisnība, mēs nevienu skaņu neslēpjam zem pūra. Ir četrpadsmit patskaņi, un ikvienu no tiem mēs atveidojam rakstiski. Nevis kā kautrīgie angļi, kas rakstu valodā atzīst tikai piecus patskaņus.

Ungāru teikumu uzbūve daudzējādi atšķiras no citās valodās lietojamās. Tulkojot svešā valodā, mums jārāpjas lejā pa lietvārdu kāpnēm, kas apzīmē piederību.*

* Sai gadījumā vārdu kārtība ungāru valodā pilnīgi atbilst latviešu valodai. — *Tulk.*

Sprieguma lauku izmaiņu vērtēšanas me-
6

tožu attīstība; krieviski: Развитие методов
оценки изменений полей напряженности.

Ar kaunu atzīstos, ka atšķirīgās vārdu
kārtības dēļ esmu sāpīgi izgāzusies, sin-
hroni tulkojot ungāru valodā japāņu un krievu
niešu tehniskos tekstus. Šīs divas austrumu
valodas vārdus savieno tik atšķirīgā kārtī-
bā, ka, pat rakstiski tulkojot, prātam jā-
met kūleņu kūleņi, lai sastādītu normālu tei-
kumu. Kā šausminošu piemēru (zināmas
atriebības kāres vadīta) citēšu japāņu tei-
kumu tādā kārtībā, kā vārdi seko cits citam
originālā:

«Ar standarta parauga pielietošanu, gāz-
veida augstā temperatūrā nokvēlinot, ista-
bas temperatūrā atdzesējot, kodola saspieža-
mība atbilstoša vai ne noteikšanas dēļ veik-
tie līdzšinējie izmēģinājumi derīgi vai ne
eksperimentus izdarījām.»

Tulkot jāvajadzēja pārveidot tā:

«Izdarījām eksperimentus, lai noskaid-
rotu, vai derīgi līdz šim veiktie izmēģinā-
jumi, kuros, izmantojot standartparaugus,
gāzveida formu nokvēlinājām augstā tempe-
ratūrā un atdzesējām istabas temperatūrā,
lai noskaidrotu, vai kodola saspiežamība
atbilst vai ne.»

Tulkot speciālus rakstus un saprast speci-
ālus izteicienus ir vieglāk nekā literārus
tekstus vai ikdienišķus vārdus.

Ja esmu ārzemēs, nekad nelaižu garām
izdevību ieskatīties tirgū. Labprāt klaiņoju

gar būdām un galdiem, jo tie man palīdz
gūt ieskatu tautas dzīvē. Vienīgi sirds sa-
žņaudzas, iedomājoties, cik ilgi man vaja-
dzētu te nodzīvot, lai prastu ieskaidrot: mek-
lēju *skraukšķigus* saldus ķiršus vai *stingras*
avenes un piedāvāto precī nevēlos, tāpēc ka
kolrābis ir *pārkoksnējies*, bet rutki *izkurtē-
juši*.

*

Ļoti sen bija tāds laiks, kad prasmī ru-
nāt daudzās valodās uzskatīja par pārda-
bisku un pret to izjuta godbijīgas trīsas. Praviešiem reizēm esot uznācis «dievišķais
ārprāts», tad viņi pareģojuši nākotni un
«runājuši valodās». Tas varēja notikt tikai
transā, *ex-tazis* stāvoklī, jo līdzsvarotā, *sta-
zis* stāvoklī cilvēks domā tagadnē un runā
mātesvalodā.

Bija tāds laiks, ne visai sen, kad valdīja
neuzticība pret vairāku valodu zinātāju. Kā-
pēc prot franču valodu? Buržujiska izcel-
šanās! Kāpēc vācu valodu? Droši vien jūt
simpātijas pret nacistiem! Kāpēc angļu va-
lodu? Laikam imperiālisma aģents?

Ikviens cilvēks ir poliglots. Pat tas, kurš
nekad nav pārkāpis mātesvalodas ietvarus,

dzimto valodu runā vairākos līmeņos.

Turpinu: ikviens cilvēks ir arī tulks. Viņš
pastāvīgi tulko no viena stila otrā. Atka-
rībā no sarunu biedra «saprāšanas».

Pieņemsim, ka esam atraduši kļūdu kādā
aprēķinā. Ja šo kļūdu ielaidis mūsu pado-
tais, mēs viņam neteiksim: «Baidos, ka te

no aprēķina ir izslidējis viens sīkums.» Un ja kļūda radusies ģenerāldirektora nevērības dēļ, tad neiesim pie viņa ar saucienu: «Tebrāl, ir īsta putra!»

Runādami par poliglotismu, mēs ar to nedomājam šo daudzvalodību dzimtās valodas ietvaros. Par spējīgiem valodās godina tos, kas apguvuši daudz svešu valodu, turklāt arī iespējami minimālu ieguldījumu. Tādā veidā taču «valodas liptin pielip». Uz tādu skatās ar tādu pašu godbijību kā uz iluzionistu, kas no tukša cilindra izbūris zaķēnu.

Var jau būt, ka pasaulē ir tādi valodu ģēniji, taču es atzīšos, ka neesmu nevienu tādu satikusi. Mani vispoliglotiskākie paziņas ir uzbūruši zaķēnu, vai nu pateicoties dzimšanas un audzināšanas nejaušībām, vai arī kā intereses uzurdītas centības rezultātu.

Es laikam protestēju pret tādu valodas apgūšanas spēju eksistenci dedzīgāk, nekā šis jautājums pēc sava nozīmīguma to pelnī. Tomēr es vēl un vēl atgriezšos pie tā, ka cilvēki parasti atrunājas slinkuma pēc. «Valodas mācīšanos pārtraucu, jo man nemaz nav valodas izjūtas.» Ticu Baku valodniekam F. Ibrahimbekovam, pēc kura domām, valodas izjūta nav nekas cits kā «pakāpenisks atziņu un apņēmības uzkrājums». Šis viedoklis neļauj cilvēkus kopumā iedalīt spējīgos un nespējīgos.

Pirmām kārtām tāpēc, ka sekmīgai valodu apgūšanai ir vairāki kritēriji un tie nemēdz būt reizē un kombinēti vienā un tai pašā cilvēkā.

Visbiežāk minētais tāds kritērijs ir vārdu atmiņa, kas pārsniedz vidējo, spēja ātri ap-

gūt
mati
pam
laikā
jūra.

Tu
b

Vē
Sī

citū
žādu
nādu

U
tēma
pirm

rauj
vada
lodā

lodā
Pī

valo
riiba
nāš

Pēd
varē

Esm
tiem
tuve

pārs
kurt
runā
Dro
bet

gūt vārdu krājumu. Varbūt tāpēc, ka gramatikas likumu ir tikai daži duči un tos pamatos var apgūt trīs vai četru mēnešu laikā. Turpretim vārdu krājums ir bezgalīga jūra. Kamēr dzīvojam, tikmēr mācāmies.

*Turklāt gramatika ir samērā stabila,
bet vārdu lietojums — mainīgs.*

Vārds ir sīknauda, gramatika — banka.

Šis spējas nav obligāti saistītas ar kādu citu prasību: labu izrunu. Arī šai laukā dažādu tautību dēli un meitas nerasniedz vienādus rezultātus.

Ungāru un franču valodā uzsvaru sistēma ir stabila un ļoti raksturīga; ungāri pirmo zilbi spiež uz leju, franči — pēdējo rauj augšup. Šī dzimtās valodas īpatnība vada intonāciju arī tad, ja runājam citā valodā. Mēs netiekam līdz tiem, kas runā valodās ar «slidošo uzsvaru».

Protams, arī cilvēkiem ar kopīgu mātesvalodu var būt milzīgas individuālas atšķirības attiecībā uz labu izrunu, tas ir, atdarināšanas spējās un atdarināšanas vēlmē. Pēdējo vajag atsevišķi uzsvērt tāpēc, lai varētu izskaidrot kādu interesantu parādību. Esmu tulkojusi līdzās izciliem komponistiem, diriģentiem, mūzikas zinātniekiem, skatuves māksliniekiem; bieži vien esmu bijusi pārsteigta, ka šie zinātnieki un mākslinieki, kuru muzikalitāti tiešām nevar apšaubīt, runā ar tik stipru dzimtās valodas akcentu. Droši vien īsto izrunu viņi būs sadzirdējuši, bet nespēj uzņemties šo vieglo mērkaķoša-

nos, ko prasa svešas valodas skaņu veidošanas noteikumi.

Trešais speciālais komponents ir ātra orientēšanās gramatikā. Esmu satikusi cilvēku, kas apbūra ar savām «iedzimto» skaņām un intonāciju. Tikai pēc brītiņa atklāju, ka viņa vārdu krājums ir niecīgs un ka viņš tikai eleganti izmanto visvienkāršākos vārdu un teikumu veidošanas likumus. Tāpat esmu brīnījies par valodniekiem, kas, izpētījuši astoņu vai desmit valodu slēptākos nostūrus, prot izjust un izskaidrot visus stila smalkumus. Taču runāt viņi runā nesaprotami: tikai labu brīdi ieklausījusies, atklāju, kurā no daudzajām valodām viņi runā.

Sie zinātnieki ir valodnieki, bet ne lingvisti. Veltīgi esmu izmēģinājusies šo vārdu popularizēt savā dzimtenē. Taču vajadzētu pieņemt šā vārda jēgu Franča Nelsona definīcijā: «Lingvists ir persona, kas pārzina un lieto vairākas valodas, kā arī labprāt mācās valodas.» Pasaulē ir daudz cilvēku, kas

*nespēj iejusties valodniecības lielajā
un arvien vairāk matematizētajā
pasaulē.*

Taču viņiem piemīt dažas vispārīgas labas īpašības — interese, centība, izturība, laba atmiņa, un speciāla motivācija viņus iedvesmo savu dzīvi veltīt valodu apgūšanai un savu maizi pelnīt ar valodu prasmī.

Sādi cilvēki varbūt ir paviršāki nekā pārējie, jo pasaule ar viņiem runā formas, nevis satura valodā. Atila Jožefs vēlējās, kaut dzeju sacerētu septiņi kopā. Nu, un lingvists ir viens no dzejā minētajiem septiņiem, ko dzejnieks uzrunā. Lingvistu interesē ietērs, kādā parādās doma. Ticis aizvainots, viņš vispirms pārdomā, vai teikuma priekšmets un izteicējs bija pareizi saskaņoti, tikai pēc tam atceras, ka apvainojumu nākas atsist.

Pianistam nav obligāti jābūt mūzikas teorijas pētniekam, un filatēlistam nav jāpārzina marku grafiskās veidošanas māksla. Viņš vienkārši interesējas par markām un krāj tās.

Lingvistiem piemīt tāda nožēlojama īpašība, ka viņi nespēj baudīt patlaban moderno «brīvo» dzeju bez atskaņām. Vārdu skanējums viņiem ir tik svarīgs, ka viņi nespēj atsacīties no atskaņu radītā apmierinājuma. Nav jau nejaušība, ka ungāru tautasdziesmu rindiņas ir atskaņotas. Kā šķiet, ne vien ritms, bet arī atskaņas mums jau ir iegājušas asinīs.

*

Pēc šāda gara apvedceļa es atkal atgriežos savu pārdomu izejas punktā: iepriekšminētie «valodu spēju» komponenti ne vienmēr atrodami vienā un tai pašā cilvēkā. Taču vienotu ainu negūsim arī tad, ja vērosim nevis no cilvēku, bet no valodu viedokļa.

Vairums manu kolēģu tulku ir pacēlies specialitātes pieprasītajā augstajā līmenī tādā veidā, ka

*labvēlīga ārējo apstākļu sakritība,
kāda sevišķa motivācija vai izcils
pedagogs*

bija snieguši iespēju un patiku iedziļināties kādā valodā. Šie paši kolēģi ar citu valodu nebija tikuši tiktāl, jo «ar to nebija nodarbojušies». Šis fakts atkal apliecina, ka izšķirošā loma ir nevis mistiskajām «valodu spējām», bet gan nodarbību ilgumam un intensitātei.

Esmu pārlicināta, ka tomēr varam atrast kādu kopsaucēju tiem, kuri ar mazāku enerģijas patēriņu gūst salīdzinoši labākus rezultātus.

Bērns, kas sāk runāt mātesvalodā, tāpat arī pieaugušais, kas draudzējas ar svešvalodu, ir spējīgi darināt arī tādus vārdus un teikumus, kādus dzīvē vēl nav sastapuši. Kas dara iespējamu tik radošu pieeju esošajām zināšanām — jēlvielai?

*Valodas paraugsistēmas atzišana
un pielietošana.*

Nesakarīgā runa veidojas pēc valodas sistēmas. Tās tukšie ietvari tā aizpildās ar izgudrotiem vārdiem, ka pirmajā mirklī rada ilūziju par sakarīgu tekstu. Ja pareizi atceiros, šās valodas izgudrotājs un meistars Friģešs Karinti bija ne tikai viens no izcilākajiem rakstniekiem, bet arī lielisks lingvists.

Viņš
mūs
dzīve
seli
dēla
jaur
par
kopš
mun
var
jas»

A
kād
loda
un
vār
mūs
par
lēša

I
mā
jar
vie
kad
loda
nus
jūta
tver
dro
«va
ga
no

Viņš prata ar svaigām acīm aplūkot mūsu ikdienas vārdu krājumu; viņš ieraudzīja un lika arī citiem apzināt vārdu dvēseli un tajos noslēpto humoru. Viņa un viņa dēla Ferencs sīkās piezīmes mums parāda jaunā gaismā daudz ko tādu, kas šķiet pats par sevi saprotams. Viņu nozīme valodas kopšanā ir nenovērtējama. Ticu, ka par mums, šodienas inteligences pārstāvjiem, var teikt: Ungārijas pavalstnieki, «Kārintijas» iedzīvotāji.

*

Atgriežoties pie svešvalodām: runādami kādā no tām, mēs balstāmies uz jaunās valodas paraugsistēmu. Šīs sistēmas zināšana un izmantošana dod iespējas veidot jaunus vārdus un teikumu kombinācijas. Šo līdz mūsu apziņai nenonākušo darbību es dēvēju par *interpolēšanu* un attiecīgi par *ekstrapolēšanu*.

Interpolējam tad, kad analogiski pazīstāmām skaņu un vārdu kombinācijām izveidojam nekad neredzētas, nedzirdētas formas vienas valodas robežās. Ekstrapolējam tad, kad, balstīdamies uz *vecās un jaunās valodas līdzību*, ienesam svešajā valodā jaunus elementus. Daudz pieminētā valodas izjūta apliecina sevi ar to, cik ātri kāds uztver šo analogiju. Un vēl vairāk — cik drosmīgi prot to izmantot. Šādā sakarībā «valodas spējas» ir atkarīgas *nevis no garīgajām spējām, bet gan rakstura*.

Esmu dzirdējusi no peldēšanas trenera: no bērna ticības sev un apkārtējai pasaulei

atkarīgs, cik ātri viņš iemācās peldēt. Man ir pārliecība, ka šī ticība sev ir ikvienas garīgas darbības panākumu priekšnoteikums. Laikam pat visnetveramākajā cilvēciskajā brīnumā — radošajā domā, mākslinieciskajā daiļradē un zinātniskajos atklājumos tai ir lielāka loma, nekā mēs varam iedomāties. Valodu mācoties, katrā ziņā vajadzīga ticība sev un atklātība, lai varētu nepazust svešās valodas vidē, te nu interpolēšana un ekstrapolēšana mums sniedz neredzamas drošības atsaites

Starpvalodu ekstrapolēšana (vismaz pašā saprašanā) būs veiksmīgāka, ja jaunā valoda būs tuvāka vecajai. Interpolēšana valodas ietvaros būs veiksmīgāka valodā, ko es atkarībā no tās viegluma vai grūtuma nosaucu par «caurredzamu». Tādu valodu parasti notur grožos samērā nedaudz likumu, un ir lielas iespējas iepriekš paredzēt pareizās formas (prediktabilitāte).

Taču neviena no dabiskajām valodām nav pilnīgi prediktabla,

*gan bērns, gan pieaugušais var
kļūdīties.*

Bērndārzēni bieži saka: «*Találtam egy nagy kőt.*»* (Atradu lielu akmeni.) Nav ticams, ka viņi būtu kādreiz tādu vārdu dzirdējuši; vēl mazāk ticams, ka caur mazo galviņu

* Bērns ir atbilstoši likumam darinājis akuzatīva formu, pievienojot galotni -t, taču akmens — *kő* ir viens no tiem vārdiem, ko loka neregulāri; akuzatīvs būtu *követ*. — *Tulk.*

skrietu doma: «Lietvārdu akuzatīvu dari-
nām...» Taču ausīs skan analogija: *erdō* —
erdōt; *csorgō* — *csorgōt*; un jaunajā gadī-
jumā tā tiek izmantota.

Jau esmu rakstījusi, kādu traģēdiju manā
dzīvē radīja tāda neizdevusies ekstrapolē-
šana. Četru gadu vecumā paziņoju, ka protu
vācu valodu, ja *lampa* ir *Lampe*, *tinta* —
Tinte, tad *hintā* var būt tikai *Hinte* (piemē-
ram, *kāja* — *Kāje*). Skandāls, ko izraisīja šī
muļķība, mani uz ilgāku laiku ierindoja pie
«valodas mācīties nespējīgiem» un turēja
tālu no valodām. Tāpēc es tikai pa vairāku
desmitu gadu garu apkārtceļu nokļuvu tai
valstībā, kur vēl tagad klaiņoju ar nerim-
tīgu jūsmu un prieku.

*

Nu es mazliet pakāpšos atpakaļ, jo gri-
bētu pastāstīt par kādu valodas mācīšanas
metodi, kam ārzemēs ir daudz piekritēju.
Šī metode

*aprobežo valodas apguvēja lomu
ar klausīšanos mēnešiem ilgi.*

Starp citiem pamatojumiem viņi atsaucas
arī uz analogiju ar mātesvalodas mācīša-
nos. Arī bērns daudz agrāk kļūst par valo-
das uztvērēju nekā lietotāju.

Manis ieteiktā metode, kas balstās uz la-
sīšanu un radio klausīšanos, nav pretrunā
ar šo mācību virzienu. Arī pēdējā nodrošina
biežu tikšanos ar attiecīgās valodas parādī-

bām, tikai ir mazāk piemērota faktiskām iespējām, mūsu laika realitātei. «Tikai klausīšanās» metode izstrādāta skolām un kursiem Padomju Savienībā un Amerikā, tā piemērota audzēkņiem ar pamatnodarbošanos. Strādājoša cilvēka dzīvesveids gluži likumīgi ir tāds, ka viņš nevar izvairīties no biežiem «skolas kavējumiem». Savukārt, katra izlaista stunda nozīmē grūti aizpildāmu robu un atpalikšanu.

Pieauguša cilvēka vecums, ieņemamais amats, prestižs, attieksme bieži vien dara viņu nepiemērotu tāda skolēna lomai, kurš iekāļ uzdoto, sarkst par kļūdām, cīnās par atzīmi un eksāmenu rezultātu. Strādājošam, vai nu vīrietim, vai sievietei, vairāk piemērotas nodarbības ar grāmatām, radio, drīzumā droši vien ar videokasetēm. Pirmkārt, tāpēc ka šīs nodarbības ir

pielāgojamas viņa laika režīmam,

atkārt, iespējams izvairīties no kompleksiem. Nav jākaunas no apziņas, ka nu ir izblamējies tādu priekšā, par kuriem ir vecāks gan postenī, gan gados.

Manā metodē slēptais «inkubācijas periods» atbilst apmēram tādām mēnešu skaitam, kāds vajadzīgs bērnam, lai tiktu līdz vienkāršai, artikulētai runai. Pa šo laiku bērns pielāgo sev, padara par savām no pieaugušajiem gūtās zināšanas. Atbilstoši savām garīgajām spējām viņš tās analizē un izvieto, kļūdās un atklāj.

Ne tikai valodas mācībām, bet arī ikvienai garīgai darbībai pielāgojams likums, ko

franču psihologs Pjažē formulējis tā: «Tas, ko bērnam atļausim atklāt pašam, paliks viņā visu mūžu.»

Diemžēl mūsu apmācību metodes ir pārlietu pēc *Homo sapiens* mēra grieztas.

*Ar tām nevar būt mierā Homo ludens,
kam patik rotaļāties ar domām un
noņemties ar mīklām.*

Taču Margita Kafka, kas bija ne tikai izcila rakstniece, bet arī jauna ceļa lauzēja pedagogijā, jau gadsimta sākumā rakstīja: «Likuma apgūšana var būt emocionāla, var būt saistīta ar sajūsmu un prieku, ja šo likumu ļaujām bērnam pašam secināt pēc atsevišķiem gadījumiem. No pieredzes veidot likumu, tā ir tāda pati iedzimta spēja kā ēst, gulēt, mīlēt.»

Oficiālās valodu mācības šaurie stundu ietvari, sastingušie mācību plāni, lielais skolēnu skaits gandrīz nekā cita neatļauj kā vien aši pavēstīt iepriekš sakošlātās atziņas un atprasīt tās. Rupjš salīdzinājums, taču mūsu skolu sāpīgās neveiksmes valodu mācīšanā mani spiež sacīt: tā «pasniegto vielu» (centīgs) skolēns sagremo gan, bet prieka no tās viņam tikpat, cik zosij, kam varēm bāž knābī kukurūzu.

Vai tādos apstākļos var rast zinātnes iepazīšanas laimi, ko varam salīdzināt ar pašatrastu drupaču priecīgu uzknābāšanu — vienīgo paliekošo zināšanu garantiju?

Absolūti veselai cilvēcei ārsts būtu lieks, pilnīgi morāli nobriedušā valstī būtu lieka policija; uz saprātīgiem pamatiem pārkār-

totā pasaulē — armijas. Atļaujiet šo utopiju virkni papildināt ar kādu vēl mazāk perspektīvu.

Ideālā pasaulē

*pedagoga profesija aprobežotos
ar to, ka viņš iemācītu mācīties.*

Agrāk vai vēlāk mūs uz to spiedīs atziņu maiņas un novecošanas straujie tempi.

Kamēr šis laiks nav pienācis, atgriezīsimies pie atšķirībām starp bērna un pieaugušā valodas mācīšanos. Pieaugušais, uzrunādams mazbērnu, savu runu pielāgo mazā uztveres spējām. Ideālā gadījumā viņš runā lēnāk, artikulētāk, vienkāršāk, sliktākā gadījumā pārspēj bērnu šļupstēšanā. («Ausīte sāp?»)

Mēs varētu pieņemt, ka sarunu biedri ar iesācēju arī runās lēni, vienkārši, artikulēti. Nekā nebija! Mana daudzu gadu desmitu pieredze rāda, ka šīs loģiskās prasības tiek ievērotas tikai īsu brītiņu. Pēc tam runātāji atgriežas pie ierastā runas tempa un stila. Ja daudz, tad mūsu cittautību pagodina ar balss pacelšanu un runā par 10—20 decibelu skaļāk.

Arī es pati piederu pie «pupu bērēju» kategorijas. Kaut gan savā tulka praksē ne no kā neesmu cietusi vairāk kā no ātrrunātājiem, tomēr, nokļuvusi uz runātāja tribīnes, pati nespēju ieturēt lēnāku tempu.

Svarīgs noteikums, lai gūtu sekmes vālodu mācībās, ir:

*lai katrs pats atbilstoši savam
temperamentam un personībai
izlemtu, kurā brīdī uzņemties valodas
aktīvu lietošanu.*

So principu es dzirdēju no japāņu profesora H., Tokijas Vasedas universitātes pasniedzēja. Man bija iespējas vienu nedēļu piedalīties viņa lekcijās ārzemju studentiem.

Auditoriju pārstāvēja galvenokārt ķīnieši, malajieši, indonēzieši, korejieši, viņu vidū daži jaunieši no Eiropas. Taču telpu pieskan-dināja šie pēdējie. Atzišos: sava kontinenta vārdā es sarku viņu neaudzinātības dēļ. Ar savu pastāvīgo uzstāšanos viņi pretstatā klusajiem aziātiem piesaistīja sev uzmanību. Viņi visu laiku pārtrauca profesora lekciju ar saviem jautājumiem, par visu viņiem bija savas piezīmes, nemitīgi skanēja viņu kroplā japāņu valoda.

Pēc pirmās lekcijas es neizturēju, apjukumā stomīdamās, atvainojos profesoram par savu «tautiešu» uzvešanos. — Lai taču, — H. kungs smējās, — šie pastāvīgi un kļūdaini tarkškošie ļaudis valodu apgūs divreiz ātrāk nekā grūti iekustināmie austrumnieki, kas pamatīgi apdomā, pirms atbild.

— Un vai tas nav slikti, — es pajautāju, — ka šī nevaldāmā grupa sāk plāpāt jau tad, kad teikumos vēl mudžēt mudž kļūdas? Vai šīs kļūdas neiesakņojas viņu apziņā un viņiem vēlāk nebūs grūti no tām atbrīvoties kā no audeklam uzpīlējuša tintes traipa?

Man bija patīkami no profesora dzirdēt

to pašu, ko es mēdzu skandināt. — Valoda ir dzīvs organisms, — viņš sacīja. — Ne tikai tādā nozīmē, ka tā pastāvīgi attīstās, dilst, bagātinās. Bet arī tāpēc, ka

tai ir pašregulēšanās un pašatjaunošanās spējas.

Organisms spēj saglabāt līdzsvaru arī mainīgos vides apstākļos, tas pielāgojas jauniem noteikumiem. Redzēto, dzirdēto pareizo normu ietekmē valodas kļūdas izzudīs, zināšanu robi aizpildīsies, noslīpēsies mulsinošie izvīrītīte asumi.

Profesora H. lieliskajās lekcijās es mācījos mācīties. Viņš nekad nevienu vārdu netika tulkojis angļiski (kopš tā laika mēs sarakstāmies, bet es joprojām nezinu, vai viņš angļu valodu prot). Savukārt, vienu vārdu viņš atkārtoja arvien citā kontekstā tik ilgi, līdz visbezcerīgākie un visstulbākie klausītāji atklāja tā nozīmi.

Viņa metodes modernisms pārsteidz jo vairāk tāpēc, ka tai zemē patiesi var jautāt:

kāpēc Japānā valodu mācība ir slima?

Ikviens, kam ir bijusi iespēja sarunāties ar japāņiem, varēs man liecināt, ka viņus tikpat kā nevar saprast, ja viņi runā «svešvalodā». «Svešvalodu» es lieku pēdējās tāpēc, ka praktiski tā nozīmē tikai angļu valodu. Japānā angļu valoda ir tā, kuru vis-
tautas limenī neiemācās, pie mums var izvēlēties šim nolūkam arī vācu, krievu, franču, spaņu u. c. valodas.

Ne
lotāj
vecā
līdz
Kop
saul
Es
tieši
gads
raks
lodā
To
jaut
bom
vīru
Viņ
gien
O
nom
kara
pārs
des
Eiro
māc
ame
kā
ar
kop
E
š
turk
džu
rifie

Neveiksme nav atkarīga no centības! Skolotājs un audzēknis, sākot ar pamatskolas vecākajām klasēm, visu universitātes laiku līdz pat darbavietai varonīgi māca valodu. Kopš Japānai pavērusās acis skatīt ārpusauli, angļu valodai tur nopietnas tradīcijas.

Esmu pārliecināta, ka nelaime slēpjas tieši tradīcijās. Mācību metode ir izveidota gadsimtu mijā, un vēl šodien tā sastāv no rakstītu angļu tekstu tulkošanas japāņu valodā.

Toties interese par japāņu valodu ir gluži jaunas cilmes. Pēc traģiskās Pirehārboras bombardēšanas tūkstošiem amerikāņu karavīru tika nosūtīti uz ātriei valodas kursiem. Viņus izglītoja par *Intelligence officer* (spiegiem).

Otrs rosinošais spēks bija straujais ekonomiskais uzplaukums pēc otrā pasaules kara. Eksportkāro kontinentu tirdzniecības pārstāvji simtiem plūda uz salu zemi un desmitiem tūkstošu japāņu tūristu — uz Eiropas galvaspilsētām. Profesors H. kungs māca japāņu valodu angļu, franču, itāliešu, amerikāņu uzņēmumu un tūrisma aģentiem, kā arī lielu universālveikalu darbiniekiem ar «tiešo metodi», ko mēs Eiropā pazīstam kopš profesora Bērlica uzstāšanās.

Es nesaku pareizi, jo:

Šī metode ir radusies daudz senāk,

turklāt nevis mūsu kontinentā, bet Āfrikas džungļos un aiz dienvidjūru salu koraļļu rifiem. To nācās izgudrot un ieviest praksē

dūšīgajiem misionāriem, jo ticībai pievē-
šamo vidū tulku nebija. Kas vēlējās sludi-
nāt un konjugēt Vārdu, tam vajadzēja ar
«tiešo metodi» izlauzt ceļu pa džungļiem un
kokospalmu mežiem.

Mēs attīstītajās zemēs esam piemirsuši
vai arī neesam iemācījušies to gudrību, ko
saņēmām no dedzīgajiem misionāriem. Ar
dažādu intensitāti, bet nemainīgi pēc būti-
bas visu valodu mācības (pat dzimtās valo-
das) sistēma tika veidota pēc latīņu valodas
apmācības principa. Tā kā latīņu valoda ir
saglabājusies tikai rakstu veidā, tulkošana
bija vienīgais mācīšanās paņēmieni un tul-
kot likšana — vienīgais atprasīšanas pa-
ņēmieni. Un tas nozīmēja nemitīgu mātes-
valodas iesaistīšanu. Un tad, kā Ferencs
Paps savā slavenajā darbā («Grāmata no
krievu valodas») raksta, «mēs griežam dzīvu
vielu ar savu svešu, ārzemju nazi».

*Mātesvaloda velk atpakaļ garu, kas
tiecas uz jauniem novadiem, tāpat
kā smaguma spēks miesu, kas vēlas
pacelties augšup.*

Svešu valodu nevar sabāzt ierastajās kate-
gorijās, uz šo kategoriju liestēm jaunās for-
mas neiet virsū.

Qu'est-ce que c'est? — skan pirmais tei-
kums pirmajā franču valodas stundā. Ikdie-
nišķs, dzīvs izteiciens, tomēr mums jāaiz-
slēdz smadzenēs tā atvilktņīte, kurā glabājas
ierastais: «Kas tas ir?» Jo francūzis jautā:
«Kas ir tas, kas tas ir?»

Mātesvalodā, protams, mēs nesadalām teikumus sastāvdaļās un neanalizējam vārdu izcelšanos. Ar to nodarbojas atsevišķas zinātnes nozares — etimoloģijas — profesionālie pārstāvji un neprofesionālie amatieri. Tā kā es sevi pieskaitu pie pēdējiem, gribētos izzvejot no vārdu okeāna dažus, lai izmantotu tos izcelšanās skaidrojumaam.

Visvairāk mani pārsteidza vārda «klasisks» etimoloģija. Vārda pamats ir *classis*: militāra flote. *Classicus* — tas, kas attiecas uz floti. Kā izveidojusies mūsdienīgā nozīme? Ar vārdu «klasisks» sāka apzīmēt piederību pie kādas noteiktas kategorijas. (Klasiskā pretstats ir romantisks, kas, starp citu, nozīmē kategoriju likvidēšanu, neiekļaušanos noteiktā plauktiņā. Tāpēc mēdz sacīt, ka jūra un tās viļņi pārstāv vistīrāko romantiku.)

Tas nav vienīgais piemērs, ka piederība kādai norobežotai

*vienībai izsaka augstāku pakāpi,
vērtību.*

Ungāru vārds *nemes* (dižciltīgs) nozīmē piederību kārtai (*nem*). Spāniski dižciltīgais saucas *hidalgo*, tāpēc ka viņš ir *hijo de algo*, kāda dēls. Šī pati doma ir ungāru *eljajzott* (izvirtis; biol. nozīmē) un *fajtalan-kodás* (izvirtība; morālā nozīmē) pamatā (*fajta* — suga), savukārt vārds *deģenerē-jies* norāda uz latīņu vārdu *genus* — suga. It kā kārta, suga būtu kāda preču zīme, kas jau pati par sevi garantē izcilu kvalitāti.

Vārds *karakter* sākotnēji nozīmēja vienkāršu darbarīku, to lietoja kalšanai akmenī. Mūsu nozīmē: paliekama, dziļi iesakņojusies rakstura iezīme. Tādas iezīmes summējoties veido personību — *egyéniség*. Šim vārdam latīņu valodā atbilst *individuum*, kas ir daudz uzskatāmāks. Tas nozīmē «nedalāms», jo personība (*egyéniség*, burtiski: vienība) nav dalāma. Reti kurš atceras, ka «nedalāms» grieķu valodā ir *atom*. Mēs šo vārdu lietojam, labi zinādami, ka atoms kļūst arvien dalāmāks.

Mūsu televīzija uzņem interesantu personību portretfilmas. *Portrait* ceļas no latīņu *protrahere* — izvilkt priekšā, izcelt (raksturīgās līnijas). Karikatūristi iet vēl tālāk, viņi izvēlas un uzsver negatīvās līnijas. Arī šis vārds ir latīņu cilmes, darbības vārda *caricare* nozīme: darīt smagu, apkraut ar nodokli.

Tas, kurš izceļas citu vidū, iet priekšgalā, sēž priekšā, tiek izvēlēts par priekšā sēdētāju, tāpat priekšsēdētāju. Ar svešvārdu: *praesidens*. Neesam raduši domāt, ka priekšsēdētāja pretstats ir *dissidens* — tālu vai atsevišķi sēdošais. (Tikai iekavās piebildešu, ka mūsu moderno autobusu iekārtojums ir izveidojis jaunu cilvēka tipu: ārpussēdošo. Tas ir tas, kurš ne par ko neies uz tukšo sēdekli iekšpusē, lai citi rāpjas viņam pāri, tie vēlāk atnākušie ar bagāžu un zīdaini.)

Lietojam vārdu «askēts», kas ir grieķu cilmes, *askein* — cilvēks, kas trenējas. Tas, kurš mācīdamies trenējas vajadzīgā askēzē (pašatteikšanās), tas iemācās garīgajā pasaulē justies kā mājās un «neklūst par fi-

listru». Vārds *filiszteus* ir viens no mūsdienu palestīnieša variantiem. Tas attiecas uz kādas 12. gadsimtā p. m. ē. dzīvojušas cilts pilsētu *Philistia*, kuras iedzīvotāji, jādomā, būs izcēlušies ar varonību kaujās, bet ne ar garīgu bagātību.

Pazīstamajā absolventu dziesmā šis vārds iekļuvis tādējādi, ka pirms simt gadiem universitātes studenti apsaukāja par filistriem miētpilsoņus (*Spießbürger*) ar apsūņojušām smadzenēm, tos, kas neinteresējās par zinātni. Vācu universitātēs šādu cilvēku dēvēja par *Herr Spie* un viņa sievu — *Frau Spie*.

Pretstats šim tipam bija *bohém*, cilvēki, kas nicina sabiedriskās konvencijas un dzīvo no vienas dienas līdz otrai. Šis nosaukums radies no agrākās Bohēmijas, kur vīriešu kārtas iedzīvotāji bieži devās ceļojumos un klīda pa pasauli, stāstīdami piedzīvojumus un lūgdami dāvanas.

Arī vārds *ars* ir pelnījis, lai par to paprātotu vienā rindkopā. Sākotnēji šis vārds nozīmēja ikvienu cilvēka iedarbību uz materiālu, tiklab meistarību, kā mākslu. No šiem diviem jēdzieniem dzimusi apzīmētāju dubultsērija: meistarīgs, māksliniecisks. Angļi no *art* veidoja *artificial* un *artistic*; vācieši no *Kunst* — *künstlich* un *künstlerisch* utt.

No *ars* ir cēlies, pirmkārt, *artisan* — amatnieks, otrkārt, *artist*, kam mēs esam atraduši ungāru nosaukumu (*művész*). *Artista* mēs lietojam speciālā nozīmē.

Tātad sākotnēji *ars* bija *natura* pretstats; abi kopā tie veidoja Universu, Visumu. Šo dialektisko vienību savās Kišbalatona krastā

rakstītajās vārmās dzejas vārdiem pauda
Mihājs Čokonaji-Vitēzs.

«... Dabas mūžīgā neskartība
un cilvēciskā Māksla, šis varoņspēks,
te vienā spogulī veras.»

*

Pēc šīs īsās, rotaļīgās etimologizēšanas
atkal atgriezīsimies pie svešvalodām un tā
fakta, ka dzimtajā valodā mēs neanalizē-
jam teikumus un nelauzām galvu par vārdu
cilmi. Tāpēc ka visi jau bērnībā esam izgā-
juši ļoti intensīvus valodu kursus un — ik-
viens pēc sava inteliģences līmeņa —

*esam iemācījušies šo valodu runāt,
nekā par to nezinādami.*

Šo teikumu, protams, var apgriezt otrādi.
Attiecībā uz valodām pat visplašākās zinā-
šanas nenodrošina komunikācijas spējas. To
man apliecinās daudzi izcili profesori, kas
aizkustinoši droši darbojas visu valodu vis-
slepenākajos nostūros, taču dažu labu reizi
nevar iztikt bez tulka, ja viņiem attiecīgajā
zemē jānopērk tramvaja biļete vai jāpasūta
pusdienas.

Nekad neesmu pieredzējusi pārliecinā-
šu pierādījumu par atšķirību starp valodu
un valodas prasmi kā četrdesmito gadu be-
gās. Tolaik mūsu skolās ieviesa vispārīgu
krievu valodas mācību. Sagatavošanās pir-
mais solis, protams, bija topošo pasniedzēju
apmācīšana. Kursu klausītāji grupējās no

diviem slāņiem. Daļa no viņiem bija ungāru pedagogi, kuri, intereses urdīti, bija centīgi izpētījuši valodu. Viņi varēja atbildēt uz visiem teorijas jautājumiem, turpretim neuzdrošinājās runāt. Tur bija arī izsenis Ungārijā dzīvojoši krievi, kuru pilnīgās valodas zināšanas tūlīt kļuva nedrošas, ja kāds pajautāja, kāpēc jāsaka tā un kāpēc citādi būtu nepareizi.

Mūsu eksaminētāji, paši būdami valodas skolotāji, ne visai augstu vērtēja šīs «tikai» dzimtās valodas zināšanas. Bieži vien eksāmenos labākas atzīmes saņēma teorijas zinātāji. Tad man nāca prātā veca anekdote.

Kāds ielēcis ūdenī, malā stāvētāji viņu pamanījuši un izvilkuši. Izvilktais pašnāvnieka kandidāts esot nopurinājies un meties projām. Glābēji aizvainoti klieguši: «Kur tu, tautiet, skriesi? Vēl taču nāks mākslīgā elpināšana!»

Atzīsimies: mācīt dzimtās valodas gramatiku ir mazliet līdzīgi tam, kā ap uzceltu māju taisīt sastatnes vai gatavot tai projektu.

Senā, gramatizējošā valodas mācība neuguva panākumus tāpēc, ka cilvēkam, sākot runāt svešā valodā, runas ātrumu diktē komunikācijas stāvokļa ritms. Temps mums neatļauj izšķetināt atmiņā visu to, kas vajadzīgs, lai atrastu pareizo formu.

Pārskatīt visus likumus labākajā gadījumā iespējams, strādājot pie rakstveida tulkojuma.

Izvairīties no kļūdām palīdz nevis iegau-mēti gramatikas likumi, bet redzētās, dzir-

dētās, izrunātās un tādā veidā asinīs iegājušās formas. Šo ausīs skanošo un spontāni atausušo modeli varam saukt par liesti paraugu, šablonu, paradigmu vai angļu vārdā par *pattern*. Labi iegaumētu šablonu saderīgi locekļi nāk mums atmiņā apkampušies — pareizāk sakot, izveidojuši vārdu pārus.

Pieņemsim, ka, vāciski runādami, meklējam pareizu formu tādām vienkāršām vārdu pārim kā «skaistās rozes». Mūsu smadzenēm būtu jāveic šādas darbības (par mašīnu sacītu: tā jāieprogrammē):

... *Rose* ir sieviešu dzimtē. Daudzskaitli noteiktais artikuls *die* izteic lietvārda skaitli un locījumu, tāpēc apzīmētājs lietojams vajājā deklinācijā. Nu vairs tikai jāizlaiž caur smadzenēm lietvārda un īpašības vārda daudzskaitļa nominatīva pareizās formas ...

Šī sarežģītā darbību sērija atkritīs, ja mums lieste gatava un ieradums ir izveidojis šablonu — *die schönen Rosen*.

*Diemžēl mūsu valodas mācībā
ir vairāk apmācības nekā
pieradināšanas.*

Bieža grāmatu šķirstīšana, centīga radio klausīšanās sniedz tādu priekšrocību, ka atkal un atkal sastopam pareizas formas. Ja interese mūsu sirdij un garam liek pieņemt kādu *pattern*, tad varam uz to paļauties, tas uzticami steigsies palīgā, līdzko būs vajadzīgs.

So biežo tikšanos oficiālā — skolas vai kursu — apmācība viena nespēj nodrošināt. Iso britiņu, ko iedalījis mācību plāns un ko atļauj klausītāju laika režīms, aprij tekstu tulkošana (diemžēl tiem bieži ir papīra garša), valodas likumu skaidrojums un apgūtās vielas atprasīšana. Laika ietvari nespēj nodrošināt to stundu skaitu, kāds, manuprāt, vajadzīgs, lai pieņemamā laikā gūtu pieņemamus rezultātus: desmit, divpadsmit stundu nedēļā.

Skolotas (vai skolojamas) smadzenes neapmierinās ar automātisku valodas faktu apgūšanu. Tās meklē savu «kāpēc», kā to radušas citās zinātnēs, vēsturē, fizikā. Jautājums tāds: kas atvieglinās orientēšanos gramatikas audos?

Pirms dažiem gadu desmitiem mēs saņemtu vienprātīgu atbildi: latīņu valoda. Tās mācīšanas piekritēji nevis ar tēmai atbilstošu lietišķību, bet gan ar uzverdošu trauksmi pieprasa arī šodien atzīt par obligātiem latīņu valodas noteikumus. Tās jūsmīgo atbalstītāju vidū sastopam visdažādāko pasaules daļu pārstāvjus. Piemēram, slaveno Ņeņingradas universitātes profesoru Dr. Borovski vai arī bijušo Senegalas valsts prezidentu Leopoldu Senghoru, pēc kura domām, «latīņu kultūra ir visu kontinentu civilizācijas avots neatkarīgi no iedzīvotāju ādas krāsas». Vēl pieminēšu, ka nēģeris Senghors nesen ir saņēmis augstu apbalvojumu; atzīmējot viņa literāro darbību, viņš ir ievēlēts par vienu no Franču akadēmijas Četrdesmit nemirstīgajiem.

Grāmatas lappusēs autors var turpināt

vienpusīgu strīdu ar citās domās esošajiem.
Tāpēc es ar lauvas drosmi atļaujos apgal-
vot, ka

*esmu vispārēju latīņu valodas
mācību pretiniece.*

Lai mācās to katrs, kas gatavojas valod-
nieka, vēsturnieka, arhivāra, bibliotekāra u.
tml. karjerai. Taču attiecībā uz pārējiem
lielāko daļu studentu, neatzīstu par parei-
ziem šos kategoriskos, smagos argumentus.

1. arguments. Latīņu valoda ir vis-
valodu pirmavots, citu valodu apgūšanas
alfa un omega.

Pretarguments. Kā zināms, arī la-
tīņu valoda ir atvasināta valoda. Ja re-
būtu eksistējusi «protovaloda», tad vaja-
dzētu rakties atpakaļ līdz tai. Taču to ne-
prasa pat visrūditākie klasiskie filologi.

2. arguments. Latīņu valodas zināša-
nas atvieglo pārējo valodu apgūšanu. Kam
ausīs skan, piemēram, latīņu *conditio* (no-
teikums, apstākļi), tam būs bērnu spēle ie-
mācīties angļu, franču *condition*, itāliešu
condizione utt.

Pretarguments. Šāda līdzība pastāv
pirmām kārtām starp tā sauktajām jaun-
latīņu valodām. Taču pat tad, ja tā ir mak-
simāla, kā, teiksim, starp itāliešu un spāņu
valodu, arī tad atradīsim citas valodas slē-
dzenei atslēgu kādā no dzīvajām brāļu va-
lodām. Nevajag iet tik tālu atpakaļ līdz sen-
dzirdētai valodai, kas nedod nekādas komu-
nikācijas iespējas, pat tad ne, ja šī valoda
ir *Mutter Latein*.

Atzīstu, ka latīņu valoda nozīmē izej-
punktu daudzu valodu vārdu krājuma un
gramatikas iepazīšanai. Es atsaukšos uz
kādu piemēru no dabaszinātnēm. Ir tāda zi-
nātnes nozare — mikoloģija, kurā varam
atrast ķīmijas, fizikas, bioloģijas, fiziolo-
ģijas, botānikas un augsnes zinātnes ele-
mentus. Tomēr neviens nav ieteicis cilvēkam,
kas gatavojas kļūt par ķīmiķi, fiziķi utt.,
iepriekš gadiem ilgi studēt mikoloģiju —
zinātni par sēnēm.

Varu minēt vēl vienu piemēru. Budas Gel-
lēta laukumā satek daudz ceļu un ielu.
Dažreiz uz brīdi apjūkam: kurp jāiet? Gel-
lēta kalna virsotne sola pilnīgu «pār-
skatu», taču orientēšanās dēļ nemēdzam
rāpties augšā līdz citadelei.

3. arguments. Latīņu literatūra un
Romas vēsture ir arī mūsdienu kultūras or-
ganiska daļa. Ja to nepazīstam, mums pa-
liek nesaprotamas daudzas mūsdienu dzī-
ves, literatūras un zinātnes sakarības.

Pretarguments: tā nav. Grieķu un
romiešu mitoloģija, vēsture, dzeja, drama-
turģija ir tikpat dižciltīgs «mūsu labākā
«es» zelta koka» (Antals Serbs) auglis kā
dauzās skaistās Bībeles pasakas un morā-
les mācība. Turklāt es ticu, ka mūsdienu
jaunatnes pārdzīvojumu pasaulē trūkst ne-
vis latīņu valodas, bet latīņu gara. Tas snie-
dzas pāri ne tikai valodu, bet arī civilizā-
ciju robežām un ir dārgs mantojums,

*tā ir: reiz bijusi harmonija starp
cilvēku, dabu un mākslu.*

Iepazīsim un ļausim iepazīt brīnišķos

Lukrēcija vārdus par mīlestību, Katona Va cākā gudrās domas par vecumu, Plinija Ja nākā satraucošo vēstījumu par Herkulānas Pompeju bojāeju. Vienīgi tam nespēju ticēt ka pamatnoteikums, lai šīs zināšanas sniegtu pārdzīvojumu, būtu obligāti iegar mējamās sieviešu dzimtes galotnes *-do*, *-gio* un vārds *caro* — sieviešu dzimtē. V arī aši noberamie: *ante*, *apud*, *ad*, *adversus*. Tik vien palicis manu laikabiedru galvā pēc apmēram 4—8 gadu ilgām latīņu valodas mācībām — parasti viņi vairs pat ne atceras, kāpēc šie vārdiņi sabērti vienā ma siņā. Nemaz nerunāsim par to, ka viņi la bākajā gadījumā no visiem latīņu *auctores* ir spējuši pievārēt garlaicīgo Titu Līviju.

*Uz klasiskās kultūras puķudārzu
ceļš neved caur tulkojumu biezokni,
kuram laužamies cauri, spalvaskātus
sūkādami.*

Tas mūsu skolēniem daudz labāk izdotas ar kāda inteligēnti veidota «latīņu aizstājēja» palīdzību, tāpat kā manos vidusskolas laikos tāds grieķu valodas aizstājējums ļāva izbaudīt Homēra pasauli.

4. arguments. Latīņu valoda jāma cātāpēc, ka medicīnas un juridiskās zinātnēs lieto latīņu vārdus.

Pretarguments. Lai topošais ārsts saprastu *morbis* vai *terminalis*, lai advokāts prastu lietot vārdus *fundus instructus* vai *matrimonium*, nebūt nav svarīgi iekalt ārkārtīgi sarežģīto latīņu formu klāstu un teikumu uzbūvi. Valodnieka prāts ar prieku

sagremos nolūka palīgteikuma piecus veidus latīņu valodā. Taču neesmu pārliecināta, ka topošajam ārstam vai advokātam varētu būt nepieciešami zināt gerundiju un gerundīvu vai arī supīna akuzatīva un ablatīva atšķirības.

Tāpat es neticu, ka īssavienojumu varētu izlabot tikai tāds elektriķis, kuram skaidrs, ka «elektrība» ceļas no grieķu vārda *elektron* (dzintars). Varētu minēt vēl plašāku piemēru, teiksim: par cilvēku uzskatāms tikai tāds, kas beidzis antropoloģijas kursu.

Nav apstrīdams, ka zinātne un tehnika ir piesātināta ar latīņu un grieķu cilmes vārdiem. Atoms, molekula, jons, kvants, detektors ... Taisnība, ka šie vārdi arvien vairāk iespiežas mūsu ikdienas dzīvē. Mūsu vārdu krājumā arvien vairāk koncentrējas tādi vārdi, ko neesam atnesuši līdzī no Obas novada.

Ja Homērs vai Tacits celtos augšā, tad viņi labāk saprastu Hi-Fi* torņa lietošanas pamācības nekā septiņpadsmitā gadsimta romānu. Nezinu, kā viņiem patiktu mūsu televīzijas raidījumi, taču droši vien viņus kaitinātu, ka televīzijas nosaukumā esam grieķu vārdu (*tele* — tālu) sakabinājuši kopā ar latīņu vārdu (*visio* — redzējums). (Tikai iekavās piebildīšu, ka ir gadījušies arī nelaimīgāki risinājumi.) Tā mēs esam sakombinējuši angļu vārda rakstisko veidu (*computer*) ar runāto (*kompjūter*), un ir radies ungāru *komputer***.

* Komplekss mūzikas atskaņotājs. — *Tulk.*

** Ungāri, atveidojot svešvārdus, pieturas pie rakstības, nevis izrunas. — *Tulk.*

Es saskatu pretrunas apstākļi, ka laikā kad mēs

*nenogurdami lietojam starptautiskus
izteicienus*

(un meklējam to aizvietotājus, vairāk vai mazāk samākslotus vārdus dzimtajā valodā), vēl arvien eksistē aizrautīgi obligātās latīņu valodas aizstāvji. Par latīņu valodu dedzīgi cīnās tieši tie ļaudis, kas būtu ar mieru izraut zobenu, ja kāds sienas kontaktu nosauc par konnektoru.

Pasaulei — un tai līdzī valodām — progresējot, arvien nelaikmetīgāka kļūst vēlme klasiskās valodas izmantot par mācību modeli.

Latīņu valoda ir «blīva» valoda.

Lai atmūķētu kāda teikuma slēdzeni, mums ar detektīvmodrību jāmeklē nodevīgas pazīmes — saskaņotās galotnes. Vienīgi tad varēsīm sapārot apzīmētāju ar dažkārt pāris rindu tālāk apslēpto apzīmējamo vārdu, izteicēju — ar teikuma beigās iemudžināto teikuma priekšmetu.

Tādās locījumiem un sufiksiem bagātās (zinātnes valodā: fleksīvi aglutinējošās) valodās vienīgi locījumu un (nozieguma) pierādījumu saskaņojums palīdz atklāt sakarības. Tam, kas vēlas orientēties šai koncentrētajā vidē, ik brīdi jālieto tāds valodas likumu kods, kura sarežģītība gandrīz līdzinās diplomātijā lietojamam kodam.

*Mūsdienu valodas ir brīvākas,
pieejamākas.*

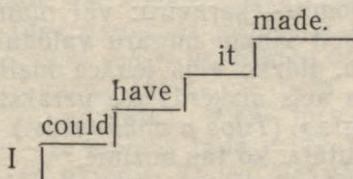
Rītdienas valoda būs vēl «šķidrāka».

Attīstība ris no sintētiskā uz analītiskā pusi. Ko nozīmē šie divi, ne pārāk izdevīgi izraudzītie, apzīmējumi?

Sintētiskā forma koncentrē, tā loka un papildina vārda sakni tā, lai vārds spētu veikt savu uzdevumu teikumā. Analītiskā forma šo uzdevumu risina nevis vienā un tai pašā vārdā, t. s. morfēmā, bet gan, pievienojot īpašus vārdus, vai arī ar vārdu secības palīdzību.

Somugru valodas, to skaitā ungāru valoda, ir bagātas ar sufiksiem. Trīs reizes esmu mēģinājusi mācīt savu dzimto valodu, vīrišķīgi uzņēmos to, bet beidzās nesekmīgi.

Kāds paziņa, angļu students, pameta mācības, ticis līdz vārdam «*megcsináltathatam*». Viņš nebija spējīgs rāpties pa stāvajām sintētiskās formas kāpnēm, jo dzimtajā valodā bija radis lietot ērtās analītiskās kāpnes

Uz stundām viņš vairs nenāca. Žēl, jo man vairs nebija iespēju viņam pateikt, ka mūsu sufiksus pievienojošā vārdu konstrukcija tomēr ir daudz nepārprotamāka nekā

angļu sīkvārdu virkne, ko iegūst, vārdus šurpu turpu sagrūstot. Es nevarēju likt viņam salīdzināt teikumu:

Biju izvārijusi pusdienas: *I had cooked a lunch.*

Liku vārīt pusdienas: *I had a lunch cooked.*

Nevarēju viņam likt apbrīnot ungāru valodā eleganti īsi izsakāmo: «*Shall I do her in or shall I have her done in?*» — «*Megöljem, vagy megölessem?*» (Nogalināt vai likt nogalināt?) Varbūt kādreiz viņš pats atklās ungāru valodas skaistumu. Līdz tam laikam es uzticu sevi Bibeles vārdiem:

«*Tiesā, Kungs, manus tiesātājus*» («*Perelj, Uram, perlöimmel*»). Lai šo teikumu pateiktu angļiski, trīs ungāru vārdu vietā vajag vienpadsmit:

«*Plead my case o Lord with them that strive with me.*»

*

Kārtības labad man jāpastāsta arī par abām pārējām neveiksmēm. Tūlīt pēc mūsu zemes atbrīvošanas man uzticēja kādu jauniņu padomju karavīru: vai man nebūšot patika mācīt viņam ungāru valodu? Man tā bija. Taču, līdzko viņš ienāca manā darbitabā, viņa acis aizķērās pie uzraksta: «*Smēķēt aizliegts.*» (*Tilos a dohányás.*)

Viņš jautāja, ko tas nozīmē.

Prātu pārtulkot gan *tilos*, gan *dohányás*, bet pie *a* (noteiktais artikuls) nozīmes sastomijos. Pēc vairākiem mēģinājumiem un atkārtota aprakstošā stāstījuma Grigórijs jautāja, vai teikuma jēga mainītos, ja *a* tur

neb
gro
bāk
būt
U
vāc
viņ
(n
rōi
zir
va
tēt
fle
m
ta
«v
gā
je
el
gā
te
sā
ru
m
ši
st

nebūtu. Uzzinājis, ka nemainītos, viņš pagrozīja galvu un sacīja — varbūt tomēr labāk iešot mācīties harmonikas spēli. Tā varbūt būšot vieglāka ...

Un beidzot: mans trešais upuris bija kāda vācu meitenīte. Jau veicās gluži labi, kad viņai sajuka četri darbības vārdi: *megörül*

(nopriecājas), *megürül* (iztukšojas), *megöröl* (samaļ) un *megörül* (zaudē prātu). Nezinu, ko citu mācīties izlēma viņa, taču vairs netiku viņu redzējusi.

*

Valodu vienkāršošanās ir virzība no sintētiskām uz analītiskām formām —

dažās valodās šis process notiek mūsu acu priekšā.

Pakāpeniski izzūd saliktās, lokāmās un fleksīvās formas. Sniegšu vienkāršu piemēru.

Skolotāji māca, un rakstnieki raksta, taču ikdienas dzīvē arvien retāk lietojam «vienkāršo» (ar vienu vārdu izteikto) pagātni. Tādas pagātnes formas ir *ich sah* un *je vis* no vācu *sehen* un franču *voir*. Skaisti, eleganti vārdi, taču pie tiem jāpalauza galva, jo vārdnīcā dotā forma — nenoteiksme — te mainās tādā veidā, kas nav izsakāms ar likumu. Tāpēc šie vārdi no sarunu valodas izzūd un atdod savu vietu formām: *ich habe gesehen* un *j'ai vu*. Taisnība, šie saliktie laiki tomēr ir vienkāršāki, tie sastāv no divdabja, ko viegli iemācīties, un

palīgdarbības vārda, ko vēl vieglāk iemācīties.* Tie ir valodas pamatelementi, bez kuriem mēs nevaram pat soli spert.

Reiz kādā Berlīnes konferencē man vajadzēja tulkot Indijas pārstāvja runu no angļu valodas vācu valodā. — Vai bija grūti? — vietējie kolēģi jautāja. — *Wenn nur ein jeder so spräche!* (Kaut ikviens runātu tā!) — es atbildēju. Kaut gan šis teikums pilnīgi atbilda valodas normām, kolēģos tas izraisīja milzīgu jautrību. «Vai dzirdēji, kā ungāriete sacīja? Re nu, re, īstenībā mums arī būtu tā jārunā, ha, ha, ha!» Šī forma bija likusies komiski senatnīga, to bija izspiedusi saliktā, tomēr vienkāršākā: «*Wenn nur ein jeder so sprechen würdel!*»

Arvien vairāk pieaug nepatika pret locījumiem ar sufiksu pievienojumu.

Pat tādas formas kā «*Katis Mutter*» pamazām tiek aizstātas ar «*die Mutter von Kati*» un pat «*Kati ihre Mutter*».

Arī krievu valodā, kas visumā rūpīgi sargā savas tradīcijas, šī tendence ir manāma. Dr. Ištviāns Bano konstatējis, ka arvien vairāk pieaug lietvārdu nominatīva lietojums uz citu locījumu rēķina. Namamātes iepērkoties vienmēr prasīja 200 gramm маcла; šodien jau biežāk gadās dzirdēt formu: маcло, 200 грамм. (Pa lielākajai daļai vairs nesaka pat to, tikai paņem precī no plaukta pašapkalpošanās veikalā.)

* Diemžēl latviešu valodā manām pretējo parādību. — *Tulk.*

Ļeņins ar vienu spalvas vilcienu noslau-
cīja lieku kļuvušo cieto zīmi vārda beigās.
Izņēmumi, kas atšķiras no vispārīgiem liku-
miem un neatbilst loģikai, pamazām nodilst
un iekļaujas likumos. Izņēmums чашка
чаю vienas paaudzes laikā ir nodilis par
чашка чая. No diviem īpašības vārdu vei-
diem — garā un īsā — pēdējais arvien vai-
rāk tiek izstumts; tā lietošana sacītajam
piešķir stīvu, kancelejisku nokrāsu.

Loģiskā virzienā attīstās arī franču va-
lodā. «Tagad mēs runājam tā,» raksta *Le
Monde* (1982. 21. VII), «*Lucie, sa robe me
plait.*» (Man patīk Lisijas kleita.) Ignorē-
jot tradicionālo vārdu secību, teikumu sāk
ar svarīgo, būtisko. Arī rakstos sastopam
jau šādus teicienus: «*Emile qu'il s'appelle*»
tradicionālā «*Il s'appelle Emile*» (Viņu sauc
par Emīlu) vietā.

Šī manipulēšana ar vārdu secību ir iegū-
vusi skaistu zinātnisku vārdu: prenomiņālā
apozīcija.

*

Valodās konstatētais vienkāršošanās pro-
cess, protams,

*mūs neatbrīvo no gramatikas
likumu iemācīšanās.*

Tātad atkal rodas jautājums, kādai jābūt
valodai, ar kuras palīdzību mēs varētu no-
skaidrot gramatikas pamatjēdzienus. Tādus
pamatjēdzienus, kurus nezinādami mēs pat
mātesvalodā runāsim kļūdaini.

Jau atzinos, ka mātesvaloda, manuprāt, nav šim nolūkam piemērota. Dziļi iesakņojušos, pašsaprotamus faktus grūti pacelt abstraktu kategoriju un likumu līmeni. Daudz grūtāk nekā no jauna uzzinātus. Piemēnēšu tādu paklību salīdzinājumu: ikviens Peštas iedzīvotājs zina, kur atrodas Rietumu vai Dienvidu stacija. Taču ikviens apjuks, ja vajadzēs pateikt, kāds numurs šai stacijai ir Ļeņina ielā (attiecīgi Alkotaša ielā).

Ja man šķiet pārāk dārgs prieks gadiem ilgi slīpēt kādu mirušu valodu, tad var būt runa tikai par kādu dzīvu svešvalodu. Tādu valodu, kas ceļ tiltu, pa kuru varam nokļūt pie cita cilvēka, citas tautas, citas kultūras. Šā tilta būvakmeņi nevar būt tā nodeldēti kā mātesvalodas, jo mātesvalodas saprašanai un sevis izteikšanai nav vajadzības turēties pie gramatikas balstiem.

Gan vārdos, gan rakstos esmu daudzkārt pareģojusi valodu polarizēšanos: tādas valodas varētu būt angļu un krievu — visiem tiem, kurus valodnieka ziņkāre nedzen apgūt daudzas valodas.

No šīm divām virsotnēm angļu valoda nav visai piemērota gramatikas jēdzienu noskaidrošanai. Nepiemērotu to dara tieši tas, kā dēļ to var viegli (vismaz slikti) iemācīties: pamatformu vienveidība. Krievu valoda piedāvā variāciju bagātību, tas, kurš smelsies likumības no šīs valodas, būs nostājies uz stingriem pamatiem. Krievu valodas uzbūve atgādina latīņu valodu. Esmu dzirdējusi, ka kolēģi, kas no latīņu valodas pasniedzējiem pārkvalificējušies par krievu valodas skolo-

tājiem, loka: gavarju, gavariš, gavarit, gavarimus, gavaritis, gavarjant.

Taču no krievu valodas izmantošanas gramatikas noslēpumu izzināšanai daudzus atbaida kiriliskais alfabēts. Varu iedomāties, ka holandietis, japānis vai francūzis nelabprāt metīsies iekšā krievu valodas studijās tikai tādēļ, ka grib mācīties, teiksim, vācu valodu.

Gramatikas jēdzienu iepazīšanai principā būtu piemērota tāda valoda, kas aptvertu komunikācijai nepieciešamos variantus un pilnīgi atbilstu likumiem. Un ar to pašu mēs esam formulējuši arī mākslīgo valodu.

Šai sakarībā gribu atbildēt uz man bieži uzdoto jautājumu,

*ko es domāju par esošo vai
iztēlojamo starptautisko valodu.*

Pirmām kārtām, šī ideja ir tik skaista, ka aiz prieka sirds salecas. Valodu atšķirības (vai to līdzība) vēstures procesā ne reizi vien ir izmantotas šovinstiskai kūdīšanai. «Valoda raksturo, bet arī sadala cilvēci,» raksta Kārojs Locs.

Politiskās intereses liek mākslīgi saasināt bretoņu valodas lietošanu Francijā, franču valodas — Kanādā un velsiešu valodas — Anglijā. Protams, es neticu, ka iestātos mūžīgs miers, ja gadsimtu mijā paredzamā sešu miljardu cilvēce runātu vienā vienīgā valodā.

Runājot par mākslīgām valodām, ikviens atceras

esperanto.

Likumīgi. No vienas puses, tāpēc ka pagājušā gadsimtā desmitiem tūkstošu cilvēku cīnījās par tās eksistences tiesībām ar tādu aizrautību, kas dažkārt salīdzināma ar upurēšanos. No otras puses, tāpēc ka tā, arī sasniegusi veterānes vecumu, ir dzīvesspējīgāka nekā jaunākās biedrenes: no esperanto izveidotā ido, laikmetīgi pārveidotā latīņu vai rietumos propagandētā interlingva.

Pat pa jokam negribu atsaukties uz frivolo principu, ka mēs, tulki, pārtiekam no cilvēku daudzvalodības. Drīzāk mazai uzjautrināšanai iestarpināšu sarunu ar kādu kubiešu studenti pirms pāris gadiem Havanā. Līdzko iepazīnāmies, tūlīt sākās saruna par valodām (tur es nekā nevaru darīt, man no visa kā nāk prātā valodas). Inese ar aizrautīgu kvēli gleznoja man esperanto cildeno būtību. Es viņu pat uzslavēju, sacīju, ka šādi viņas uzskati ir jo sevišķi apsveicami, jo viņa nav vientuļas, izolētas valodas runātāja kā mēs, ungāri, viņa runā pasaules valodā, spāņu valodā. «Jā,» viņa atbildēja, «tikai zini, par mums, kubiešiem, bieži smīn, jo mūsu izruna atšķiras no oficiālās spāņu valodas izrunas — *castellano*. (Patiesi, ir vajadzīgas vairākas dienas, lai pierastu pie viņu dialekta galvenās savādības, «s» norīšanas: *Jugolavia, miniterio*, nevis *Jugoslavia, ministerio*.) Bet, ja visur runātu šo starptautisko valodu, tad visi vienādi runātu «*eperanto*»,» viņa mirdzošām acīm pabeidza.

Fakts, ka

*valodas, tāpat kā atsevišķas vīna
šķirnes, slikti panes pārceļošanu.*

Mums ir tendence pēc rakstīta burta veidot skaņas atbilstoši mūsu mātesvalodas likumiem. Ir arī pretēji piemēri, kad atbilstošas izrunas interesēs tiek mainīta rakstība (pat līdz nepazīšanai).* Franči krievu dzejnieka un viņa varoņa vārdus raksta tā: «*Onieguine de Pouchkine*».

Mūsu televīzijas un radio laikmetā samazinās briesmas, ka nacionālo valodu fonētiskās normas varētu saskaldīt starptautisku valodu tā, ka mums tagad būtu jārunā par britu, amerikāņu vai indiešu angļu valodu. Varbūt laika gaitā arī esperanto virzīsies no sintētisko uz analītisko formu pusi. Varu iedomāties, ka

*esperanto būs valoda, kas noderēs
svarīgāko gramatikas pamatjēdzienu
noskaidrošanai.*

Šāndors Māraji rakstīja savā «Dienasgrāmatā»: «Bez kopīgas valodas nav Eiropas, ir tikai nācijas, kas četrdesmit valodās cita citu nīst.»

Kaut jel esperanto nozīmētu saprašanās un sadarbības cerību iepretim iznīcības bēdam! Ja reiz ierunātos atomieroči, tie, profesora Hallšteina vārdiem runājot, ar savu *Desperanto* valodu iznīcinātu cilvēci.

* Latviešu atveides princips. — *Tulk.*

Nacionālā valoda vai pasaules valoda: ikviena ir kas vairāk nekā dzedrs pavēļu un aizliegumu apkopojums. Valoda ir līdzeklis, ko Cilvēks radījis paša lietošanai un ko ikviens lieto pēc savām vajadzībām un spējām.

Esmu vairākkārt rakstījusi, ka valoda ir vienīgais, ko vērts zināt, kaut vai slikti.

Fizikā un matemātikā puspatiesība ir nevis patiesības puse, bet tieši pretējais. Puspatiesības sludināšana te ir nevis zinātnes palīgs, bet gan spieķis riteņos. Valodu mācoties, grēks apklust tāpēc, ka nav skaidri zināma kāda forma vārdam «sēdēt».

Uzturēšanās attiecīgās «valodas pasaulē» dod neapšaubāmas priekšrocības šādu kompleksu pārvarēšanai. Ja negribam nokavēt vilcienu vai nakšņot zem tilta, esam spiesti, nemeklējot vārdu saskaņojumus un citus valodas smalkumus, palūgt paskaidrojumu vai meklēt istabu. Taču ceļotāji nemaz nedabū izkustināt savu valodas prasmi tādā pakāpē, kā pārējie to mēdz uzsvērt, bieži vien pašu slinkuma maskēšanai. (Ja tiktu uz ārzemēm ...)

Ārzemēs — it īpaši tūrista situācijā un tūristam atvēlētajā laikā — ir ļoti grūti atrast pacietīgu, inteligentu, saprotošu paziņu. Ar tādu enerģiju, kāda jāpatērē šai nolūkā, var sasniegt labus rezultātus arī mājās.

Kādā grāmatā tiku rakstījusi, ka Pekinā dabūju spiesties zobārsta krēslā (diemžēl

tas nebija paredzēts eiropiešu apmēriem), lai mazliet parunātos ķīniski. Citā zemē, gribēdama praktizēties angļu valodā, es gandrīz atļāvu sevi uzņemt kādā reliģiskā sektā.

Tas notika Tongā, Melnās Āzijas vidienē, serečenu karaļa Tupou impērijā. Galvaspilsētas Nukualofas ne visai kuplā angļu un amerikāņu sabiedrība pulcējās svētdienas pēcpusdienas dievkalpojumam, tur bija diplomāti, valodas skolotāji un tirdzniecības aģenti. Mēs varbūt kādi piecpadsmit sēdējām mazā baznīciņā karaļa pils dārzā un klausījāmies veslijiešu mācītāja sprediķi skaistā, tīrā angļu valodā. Viņa pēdējie vārdi radīja mokošu pārsteigumu. «Solos redzu četras jaunas sejas,» viņš sacīja. «Pēc mūsu veca paraduma es lūdzu viņus iznākt priekšā un pastāstīt, kas viņus padarījis par Veslija mācības piekritējiem.»

Pirmais piecēlās jauns puisis. Viņš sacīja, ka, dievišķās iedvesmas mudināts, esot pametis līdzšinējo *hippy* dzīvesveidu un kļuvis par *happy* Veslija mācības sekotāju. Pēc tam pieteicās vecāks vīrs. Viņš esot misionārs, kas pārtraucis savu ticības nesēja ceļu, lai noklausītos svētos vārdus. Trešais bija angļu flotes virsnieks baltā formas tērpā. Kuģis noenkurojies netālu no Nukualofas, un viņš atnācis pavadīt svētdienu kopā ar saviem tautiešiem. Tāds slaidis, skaists vīrietis, es nodomāju, bijusi es piecdesmit gadus jaunāka, labprāt būtu iedomājusies ticības cīņu divatā ar viņu.

Beidzot, lai cik maziņa centos sarauties,

pienāca arī mana kārtā. Piecēlos un sacīju, ka esmu ungāru tūriste (tādu vēl nebijām redzējuši — brīnijās klātesošie) un, kaut gan Veslija mācība uz mani atstājusi dziļu iespaidu, šo un to vēl pilnīgi neizprotu.

Draudzes locekļi burtiski sacertās, kurš mani ielūgs uz savām mājām, lai papildinātu manas zināšanas. Kad viņi arī pēc manas viesošanās saprata, ka vēl neesmu absolūti pārliecināta par viņu ticības atpestījošo būtību, tad lūdza atļauju aizvest mani uz lidostu, lai arī gaidīšanas laiku izmantotu manu šaubu kļiedēšanai.

Mana angļu valodas prasme bija krietni uzlabojusies, taču nez vai būs kāds labums no tā, ka tagad visā Ungārijā es vislabāk pārzinu Veslija mācību.

*

Atgriežoties pie kompleksiem: nedrīkst pieļaut, ka vārdu nožņaudz apziņa; skaidri nezinām, piemēram, vārda *время* daudzskaitli. Tikpat aplam būtu, pastāvīgi labojot, mulsināt iesācēju tāpēc, ka viņš saka *have had*, kaut gan valodas normas šai gadījumā liek sacīt *had had*. Mana pārliecība, ka angļu valodas ēka nesabruks tāpēc, ka sajaukti šie divi darbības vārdu locīšanas stabiņi.

Arī bērnu nevajag pastāvīgi pārtraukt, ja viņš vēl nevar pareizi norībināt — rutki, rāceņi, rieksti. Pusotra gada vecumā viņš vēl saka: «Dod cukuju!» — bet skolas vecumā viņa vārdu krājums un teikumu veido-

šanas spējas ir tikai kvantitatīvi ierobežotas, kvalitātē tās atbilst mātesvalodas normām.

*Viņu ir iemācījusi biežā saskare
ar valodu.*

Nedusmosimies uz kļūdām! No kļūdām ir radies daudz veiksmīgu atrisinājumu, retumis pat pasaules mēroga atklājumi. Piemēram, no sauszemes, kas Kristoforam Kolumbam šķita esam Indija, radās Amerika. Pasaka par bruņinieku Jānošu* no sava skaidruma nekā nezaudē tāpēc, ka autors Indiju novietojis kaut kur netālu no Francijas, tāpat Šekspīra ģēniju nemazina neesošā čehu jūra.

Ir kāda īpaša zinātne — lapsoloģija, kas nodarbojas ar kļūdu teoriju. Kāda tās nozare pētī tieši svešvalodās pieļauto aplamību iemeslus. Es šo iemeslu vidū izcilu vietu ierādītu

*globālās pietuvināšanās
trūkumam.*

Šodien pat ābeci māca tā, ka rāda vārdu, no kura mazais, sešus gadus vecais skolēns mācās izsecināt burtus. Manos skolas laikos zināšanu kritērijs un labas atzīmes priekšnoteikums bija nevainojama mazā un lielā reizrēķina noskaitīšana. Mūslaiku matemātikas mācības mērķis ir iemācīt bērnu matemātiski domāt un panākt, lai bērns, vado-

* S. Petēfi. — *Tulk.*

ties pēc šās speciālās matemātikas valodas, atklātu likumus.

Tikai valodas mācībā oficiālā pedagogija neatzīst tiesības vadīties no nesagrozītiem tekstiem. Šīs metodes priekšrocības sludināšana, es atkal atgriežos pie savas idejas: vēlāk aktivizējamās pasīvās valodas prasmes — lasīšanas — priekšrocībām.

Grāmatu, rakstu teksti ir dabiski, jo tie nav spiesti iežņauties iesācēja trūcīgajā vārdu krājumā. Tie runā ar mums, jo no neierobežotā piedāvājuma varam izvēlēties to, kas atbilst mūsu interesēm, specialitātei vai vaļaspriekam. Tie ir uzticami, jo nerunā mācību grāmatu mākslīgajā valodā. Tie ir vērienīgi, jo to saturu nelauza (drupačās bez smaržas un garšas) piespiedu vienkāršojums.

Gaisma izplatās kvantu veidā, bet valoda nesastāv no vārdu krāvuma. Mūslaikos pat celtniecībā uz būvlaukumu sūta gatavus paneļus; sienas vairs nebūvē, liekot ķieģeli uz ķieģeļa un javu tiem pa vidu.

Nemeklēsim valodas vienotībā loģiku!

Pat mātesvaloda sniegs mums pārsteigumus, ja padosimies kārdinājumam un ar prātu tuvosimies dažām gatavām formām.

Kurš ir tas rūdītais ļaundaris, kas vairākas reizes dienā izsaka draudus citu dzīvībai? Es, tu, viņš ... visi. Taisnība, iepriekš mēs atvainojamies. Šo komismu es apjēdzu,

odas, pirmo reizi dzirdēdama krievu izteicienu: Извините, что я вас перебую! Burtiskā no- ogija ūtiem ūludī- ejas: pras- zīmē: «Piedodiet, ka pārsitīšu jūs pušu.» Pēc tam es atklāju, ka ungāri, vācieši un angļi nav žēlsirdīgāki, viņi: *félbe szakítja* (rauj pušu), *unterbrechen* un *interrupt*.

Kad sāku nodarboties ar spāņu valodu (atzīstos, ka mati jau sirmoja), es no sirds smējos par vārdu *desayuno* (brokastis). Burtiski būtu — «bada sajūtas izbeigšana kuņģī». Taču man gadiem ilgi zināmais un lietotais franču *déjeuner* nozīmē to pašu.

Noslaucīsim savu durvju priekšu! Arī mūsu mātesvaloda ir pārņēmusi veselu gūzmu valodas dīvainību.

Kellem, jellem, szellem (oma, raksturs, gars) var būt lieliski, bet arī slikti, zem vidējā. *Lietvārds vienmēr ir neitrāls*. Līdzko to pārvēršam apzīmētājā, visi šie vārdi gūst viennozīmīgu pozitīvu lādiņu: *kellemes* (tīkams), *jellemes* (raksturīgs), *szellemes* (asprātīgs).

Par tādu, kurš reagē uz visu neiecietīgāk, nekā parasts, sakām «nervozs» (*ideges*). Tomēr nervi (*ideg*) ir visiem, un šim apzīmējumam vajadzētu likties tikpat jocīgam kā Frigeša Karinti slimniekam, kurš ieradies pie ārsta ar sūdzībām «par asinsriņķošānu un abu ausu dzirdi».

Laikam pēc analogijas ar cukurslimību (*cukros*) mēs mēdzam sacīt, ka vecmāmiņa ir *izūletes* (locītavu slima), svainis *epés* (žultains) utt.

Mūsu valodas lokanību un iztēli raksturo tas, cik daudz vārdu spējam radīt no miesas

daļām.* Ungārs var būt ar stingru mugurkaulu (*gerinces*), mutīgs (*szájas*), skaļu rīkli (*gogös; gége* — rīkle), mēles kulstītājs (*nyelves*), kāru sauju (*markos*), acīm tīkams, karstasinīgs (*vérmes*), bez sejas (*arcátlan*), vēderā izlaidies (*haspók*), smalkau-

sains (*vájtfulú*) utt. Ja viņš ir iecirtīgs (*nyakas; nyak* — kakls), tad nekāpjas atpakaļ (*hátrál; hát* — mugura) un neaizmiedz acis (*szem*) augstāko (*fejesek; fej* — galva) priekšā, bet piecērt papēžus (*sarkára; sark* — papēdis) un pastāv (*kitalpalja; talp* — pēda) par savu taisnību. Pat būdams spiests par to spārdīties (*nyakrafore lábatlankodni; nyak* — kakls; *fo* — galva; *láb* — kāja) un grūstīties (*könyökölni; könyök* — elkonis). Žultains (*epés, rosszmájú; epe* — žults; *máj* — aknas) cilvēks nežēlīgi izķidās draugu (*kivesézi; vese* — nieres), ja tas būs viņam ierīvējis degunā (*megorrol; orr* — deguns); labsirdīgs (*szívélyes; sziv* — sirds) bez paslepēnām (*hátsó; hát* — mugura) domām rūpēsies (*vállalja; váll* — plecs) par draugu arī turpmāk, balstīs viņu (*felkarolja; kar* — delms) un galvos par viņu (*kezeskedik; kez* — roka). Kurš acīgs (*szemes; szem* — acs) un ausās uz visu (*odafülel; föl* — auss), tas varēs atbildēt arī uz aķīgiem (*fogas; fog* — zobs), samudžinātiem jautā-

* Te analizēta ungāru valodas specifika no katra lietvārda darināt īpašības vārdu, latviski, piemēram, kunkulis — kunkulains. Tāpēc sekojošais īsti ungāriskais stāstījums var tikt vienīgi analizēts. — *Tulk.*

jumiem (*körmönfont; köröm — nags*), ja vien mazliet palauzīs galvu (*hajaz; haj — mati*). Sarakstu var turpināt, lūdzu.

*

Atļaujiet bilst vēl kādu vārdu par labu sakarīgu tekstu lasīšanai. Atkal sāksu ar vārdu krājumu: visgrūtākais ir nevis atsevišķu vārdu iegaumēšana, bet tā sauktās

sakarības, kuru loģika bieži atšķiras no mātesvalodā ierastās.

Krievs nav greizsirdīgs uz kādu, bet *pie kāda* (*ревновать к кому*), nevis *apskauž* *sacensoni*, bet *apskauž sacensonim* (*завидовать кому-л.*). Ja viņam saka «jā», tad viņš nevis *aprec meiteni*, bet *precas uz meiteni* (*жениться на ком*).

Spānietis domā *iekš kaut kā* (*pensar en*), *baidās kaut kam* (*tener miedo a*) un jūt *nepatiku uz kāda pusi* (*antipatia hacia*). «Tas no jums mīli» franciski skan: *c'est gentil à vous* (tas pie jums mīli). Anglis stāv *preti kārdinājumam: to resist temptation*.

Nesim darbības vārdu *sapņot*. Katalīnas Karādi šlāgeris ir populārs arī Francijā, tur tam virsraksts: «Uz ko sapņo meitene» (*À quoi rêve ...*). «Sapņoju par tevi» krieviski būs: *ты мне снилась* (tu man sapņojies). (Ungāri nevis *pateicas par kaut ko*, bet *pateicas kaut ko*.)

*Skolotājs Konteksta kungs pacietīgi
mācis mūs tikt garām tādiem
un līdzīgiem slazdiem.*

Mūs apņēma viena un tā pati realitāte, tikai šo realitāti valodas izsaka dažādi. Jūra vācu valodā tulkojama ar *Meer*, ja tā ir iekšēja jūra vai arī atrodas vienas valsts robežās: *das Schwarze Meer, das Rote Meer*. Ja jūras krasti apskalo divu vai vairāku valstu krastus, tad nav vis *Meer*, bet gan *See: die Nordsee, die Ostsee*. Taču arī tas, ko mēs saucam par ezeru, ir *See*, tikai vīriešu dzimtē: *der Plattensee* (Balatons), *der Genfer See*.

Vācu vārdiem *Laut, Ton, Stimme* ungāru valodā atbilst tikai «skaņa» (*hang*). Mūsu *testvér* (māsa, brālis) pamatnozīme bez dzimuma atšķirības nav sastopama lielākajā daļā valodu (angļu *sibling* vairāk atbilst mūsu «viena perējuma»). Lielākajā daļā valodu tikai ar smagnēju aprakstu var izteikt mūsu vecuma atšķirības izteicošos

novér-húg, báty-öccs (vecākā māsa, jaunākā māsa, vecākais brālis, jaunākais brālis). Turpretim, tulkojot vārdu *anyós-após*, krievi stingri atšķir sievas vecākus (тесть — теща) no vīra vecākiem (свекор — свекровь).

Angļi, tāpat kā ungāri, nepazīst valodas kategoriju — dzimti. Praktiski vienīgais izņēmums ir vietniekvārda vienskaitļa trešā persona. Tāpēc angļis, izdzirdējis par ģimenes pieaugumu, var jautāt: «*Is it a he or a she?*» Vispār nav nejaušība, ka šis dalījums saglabāties vietniekvārdiem. Vietniekvārds

ir tāds «lomas vārds», mēs gaidām, lai tas precīzi norāda vārdu, kura vietā stāties. Esmu pārliecināta, ka tieši tāpēc šai vārdu šķirai ir saglabājusies ataviskā locīšana. *He — him, she — her* gadījumā varam runāt gandrīz par deklinēšanu.

Istenībā nebūtu ko brīnīties, ka atsevišķu valodu gramatika, vārdu krājums, fonētika cita no citas atšķiras. Drīzāk būtu jābrīnās, ka tām tik daudz kopīgu iezīmju. Nepretendējama uz zinātniskumu, atsauksos arī šeit uz lingvista novērojumiem. Piemēram, rīcību, kas virzīta uz dāmas labvēlības iemantošanu, daudzas valodas izsaka ar vienu un to pašu vārdu.

Ungāru puisis agrāk lakstojās (*udvarolt; udvar* — pagalms; tagad gan saka: tu man esi labs). *Udvarolni*. Vāciski tas ir *den Hof machen*, franciski — *faire la cour*, itāļiski — *corteggiare*, angļiski — *to court somebody*, spāniski — *hacer la corte*. Jokaji vēl rakstīja tā: «Sanāca daudz jaunekļu Ilonkas jaunkundzei taisīt galmu (*hogy udvart csináljanak*).»

Arī krievu izteiciens *ухаживать* (apkārt staigāt) norāda, ka pielūdzējs uzdrīkstējies nākt tikai līdz dārza malai. Šim darbības vārdam ir divas nozīmes. Kad sāku mācīties krievu valodu, mani dziļi aizkustināja šāds gadījums: Ivans Ivanovičs atteica kādu ielūgumu savas slimās, vecās sievas dēļ, vajagot *ухаживать*. Lūk, laulāto uzticība! — es sajūsmā iesaucos. Līdz atklāju, ka šis vārds nozīmē ne vien lakstošanos, bet arī kopšanu.

Pretstatā pagalmam, kas ieguvis vietu

starptautiskajā vārdu krājumā, no dārza tikai ungāru valodā ir tapis darbības vārds *kertelni* (aplīnkus runāt; no dārza puses), angļu valodā: *to beat about the bush* (apkrūmu sisties); franču valodā: *aller à quatre chemins* (staigāt pa četriem ceļiem); spāņu valodā: *tergiversar* (griezties ar muguru pret mērķi).

Un vēl viens arguments — apsolu, ka pēdējais, — lai aizstāvētu mācīšanos lasot. Valodas pārveidojas, reizēm izmaiņas rodas kāda spalvas pieskāriena rezultātā, reizēm kā lēnāka procesa rezultāts. Piemēram, agrāk angļu *whose* apzīmēja tikai piederību dzīvai būtnei, tagad to priecīgi lieto attiecībā uz priekšmetiem.

*Tādām pārmaiņām mēs varam
sekot vienīgi ar grāmatu
palīdzību.*

Protams, iespējams izņēmums, tāds netipisks gadījums, ja mēs ik pēc četriem vai pieciem gadiem varētu ilgāku laiku pavadīt attiecīgajā zemē un tur mūsu rīcībā būtu inteligents, pacietīgs, saprotošs sarunu biedrs. Taču pa lielākajai daļai mēs tikai ar literatūras palīdzību iepazīstam jaunās formas un atmetam no modes izgājušās.

Nesen runāju ar kādu cilvēku, kas bija gājis skolā Parīzē. Nav jāteic, ka viņa franču valodai ir daudz stingrāki pamati nekā manējām tepat dzimtenē sagrābstītām zināšanām. Tomēr «pirmajā piegājienā» es varēju uzskaitīt desmit viņam nezināmu darbības vārdu. Viņš tos nevarēja zināt, jo

tie bija vēlāk radušies un bez maksas, bez biļetes iekļuvuši pie mums ar jaunāko literatūru.

Laikam gan franču valodā vārdu krājums mainās visbiežāk. Tas ir interesanti tāpēc, ka valodas tīrību nekur nesargā tik rūpīgi kā tieši šai zemē. Par spīti oficiālo aprindu piepūlei, tur vēl dzīvo un plaukst ārzemniekiem gandrīz nesaprotamais žargons, argo.

Valodas regulēšana, likumdošana sākās Rišeljē laikos, 1634. gadā, ar Franču akadēmijas nodibināšanu. Kopš tā laika, pēc Žana Luija Borī domām, oficiālā valoda valkā «mežģiņu apkaklīti un lakkurpes».

Nu jau arī pie mums valodas kopšana ir izvērtusies vistautas laika kavēklī. Pēc dažu domām, pat pārspīlēti. (Esmu dzirdējusi indīgu izteicienu: «Mūsu zemē valodas kopēju vairāk nekā zemes kopēju.») Francijā, savukārt, tabu, aizliegumu un rikojumu izstrādāšana ir varas iestāžu uzdevums.

Piemēram, par tādiem svarīgiem vārdiem kā *cure-pipe* (pīpes bakstāmais) strīdējās vairāk nekā gadu, nevarēja izlemt, vai šai gadījumā valodas garam vairāk atbilst vienskaitlis vai daudzskaitlis. Ar šo jautājumu nodarbojās akadēmija, Kultūras ministrija, Franču valodas institūts, līdz beidzot Franču valodas nacionālā padome 1981. gada 16. oktobra sēdē izlēma par labu daudzskaitlim.

Notiek sīva cīņa par franču valodas kādreizējās slavas atjaunošanu. Ja starptautiskās sanāksmēs franču delegāti noskaņoti runāt — un pat saprast — tikai franciski, tad te lielu lomu spēlē ne vien viņu patrio-

tisms, bet arī prestiža viedoklis. Nevaram pamest novārtā arī tirdzniecības politikas intereses, jo Francija sen vairs nav tikai «dziesmotie Provansas lauki», bet arī *Concorde* un lieliski eksportam domāti kompjuteri.

Kaut gan es nezinu, cik daudz šo mašīnu eksportam nāk par labu tas, ka franči starptautiskās «kompjuтеру valodas» vietā lieto pašu veidotus speciālus terminus. Tā visā pasaulē izplatītā *software* vietā ir radies *logiciel*, *scanner* vietā — *tomodensito-mètre* utt.

1973. gadā tika izdots rīkojums, kas aizliedza lietot vārdu *marketing* un noteica tā vietā *mercantique* un *marchaige* lietojumu. Mūsu senči reformu laikā netika tik nikni cīnījušies pret ģermānismiem kā tagad franči pret angļu valodas ietekmi, pret *franglais* ieviešanos.

Taču, šķiet, viņi cīnās mazāk sekmīgi. Sešdesmit seši procenti zinātnisko rakstu tiek izdoti angļu valodā. «*Navigare necesse est!*» — «Jābrauc jūrā!» — kādreiz sludināja. Franči, kas vēlas realizēt savas idejas, rausta plecus par varas orgānu nostāju valodas jautājumos. «*Angliski publicare necesse est,*» viņi saka.

Līdzīgs stāvoklis ir citā valstī, Šveicē. Tur ir četras valsts valodas — franču, vācu, itāļu un retoromāņu, taču speciālie žurnāli un konferences izmanto piekto — angļu valodu. Visas tautas pūļu nesekmību apliecina tas, ka franču prese mudž no angliskiem izteicieniem: *striptiseuse*, *speakerine* ... Kādā Provansas kūrortā neona reklāma vēstī vis-elegantākā restorāna nosaukumu: *Le Kit-*

chen. Steidzīgie cilvēki tur arī remdē izsal-
kumu ar *hamburger* un *pizza* — tāpat kā
Amerikā, vienīgi angļu *fast food* franču na-
cionālā pašapziņa ir franciskojusi par *fas-
tefoude*.

Ir vērts mazliet padomāt par to, kādi fak-
tori ir izraisījuši tādu eksplozīvu angļu va-
lodas izplatīšanos gadu desmitos pēc otrā
pasaules kara. Atstājot ārpus uzmanības
loka ekonomiskos un politiskos cēloņus, ap-
cerēšu šo jautājumu tikai no lingvista vie-
dokļa.

Ne angļi, ne amerikāņi nav noskaņoti ie-
pazīties ar citām valodām! «*Financial Ti-
mes*» (1983. 19. III) runā par «valodu šizo-
frēniju»; kaut gan eksporta tendence pie-
aug, «augstākajos svešvaloduursos»
iepriekšējā gadā no visas Apvienotās kara-
listes teritorijas pieteikušies 138 cilvēki.

Angļiem ir nelāgas atmiņas par valodu
mācīšanos skolā, līdz pat pēdējiem gadiem
tur gan franču, gan vācu valoda mācīta pēc
latīņu valodas parauga. Šķiet, ne visai sek-
mīgi. Kādu angļu tūristu, kas bija izkāpis
krastā Kalē un veltīgi centies saprast franču
nesēja runu, dzirdēju nikni noņurdam: «Ne-
zinu, vai taisnība, ka Bermudu trīsstūrī
jūra aprij kuģus, bet Lamanša kanāls starp
Duvru un Kalē ir aprijis manas franču va-
lodas zināšanas!»

ASV iedzīvotāju analfabētisms valodu un
geogrāfiskos jautājumos ir taisni satricošs.
«*Indianapolis Star*», avīzē, kas iznāk lielā
metienā, bija lasāms šāds izteiciens: «Šveice
ir trīsvalodu valsts, tāpēc rodas lieli sarež-
ģījumi. Vienu un to pašu pilsētu sauc vā-

ciski par Lucernu, franciski par Lozannu un itāliski par Lugano.»

Daudzvalodu Amerika augstāko izglītību apgūst absolūti vienas valodas ietvaros. Prezidents Kārteris 1979. gadā kādā pedagoģu sanāksmē dedzīgi uzstājās pret šo kārtību, nosaukdams to par «īsredzības politiku». Viņš lepni sacījis, ka esot retums amerikāņu vidū, jo protot spāņu valodu.

Žēl, ka viņš neprata poļu valodu. Tad viņš būtu sev aiztaupījis kādu mokošu gadījumu, kura slava tolaik pārstaigāja visas pasaules presi. Sarkdama savas profesijas pārstāvju vārdā, citēšu, kā nepazīstamais kolēģis — līdz tam Baltā Nama oficiālais tulks — bija sagrozījis kādu prezidenta runas teikumu: «Es gribētu iepazīt poļu vēlēšanās un tieksmes.» Tulks: «Prezidents ir iekārojis poļus un tiecas pie viņiem.»

Pieminētajā 1979. gada sēdē tūlīt pieņēma lēmumu dibināt komisiju šā jautājuma pētīšanai. No tā secināms, ka problēmas ir dažādas, bet risināšanas priekšlikumi vienādi visās pasaules daļās. Komisija tika izveidota un darbojas tagad prezidenta Reigana aizbildnībā.

Nu, kad ir tā aptenkots Ziemeļamerikas kontinents, palūkosimies apkārt pašu mājās. Kā ar valodu prasmi ir mums, ungāriem, kuri par savu sauc pašu mutei saldo mātesvalodu, kas nav atdarāma ar citām valodām derīgu atslēgu?

Jaunākie statistikas dati, uz kuriem varam balstīties, ir apkopoti 1981. gadā. To sastādītais Tamāšs Teršķeņi ir veicis uzskaiti 99

mūsu zemes apdzīvotās vietās, no kurām
daudzas atrodas mazākumtautību (slovaki,
rumāņi) teritorijā. Tātad viņa dati — at-
bilstoši grāmatas uzdevumam un virsrak-
stam — sniedz ziņas par valodu prasmi Un-
gārijā, nevis par mūsu grāmatas īsto tēmu —
valodu mācīšanās rezultātiem.

(Savas paaudzes vārdā esmu apvainoju-
sies par sīku trūkumu minētās grāmatas da-
tos. Vienā no tās nodaļām sniegtas ziņas
par svešvalodu zināšanām atkarībā no ap-
taujāto nodarbošanās. Kvalificēti strād-
nieki (7,7%), apmācīti strādnieki (6,9%) un
palīgstrādnieki (5,7%) tiek aplūkoti atse-
višķi, turpretim pensionāru kategorijā
(16,3%) vienā maisā sabāzti visi no bijušā
universitātes profesora līdz agrākajam na-
badzīgajam zemniekam, kuram apstākļi at-
ļāva skoloties labi ja četras ziemas. Arī tas
ir nevis autora grēks, bet gan nelāga tra-
dīcija, pret kuru laikrakstu slejās jau iebil-
duši daudzi.)

Ziņas ir snieguši paši aptaujātie. Uz paš-
vērtējuma subjektivitātes briesmām ir no-
rādījis arī statistikas sastādītājs.

Galvenais konstatējums: 14,8% Ungārijas
iedzīvotāju runā vismaz vienu svešvalodu.
No tiem gandrīz 6% pieder pie etniskām
grupām, kam mātesvaloda nav ungāru. Kā
jau bija paredzams, tiros ungāru novados
šis skaitlis ir zemāks. Hajdū komitātā, pie-
mēram, 7,7 procenti. Toties Baraņā, kas ro-
bežojas ar Dienvidslāviju un vienmēr bijusi
dažādu tautību apdzīvota, šis skaitlis ir
20,3 procenti.

Citēšu kādus, arī ne visai pārsteidzošus

materiālus no gadu agrākā (1980. g.) ievākuma. Svešvalodas pārvalda:

30—39 g. v. — 15,2%

40—49 g. v. — 10,2%

50—59 g. v. — 16,8%.

Kā izskaidrot vidējo, visai ievērojami samazinājušos skaitli? Ar to, ka šī paaudze laikā starp 1942. un 1952. gadu nonāca tajās klasēs, kas valodu mācībā ir svarīgas.

Pēc otrā pasaules kara izglītības sistēmā lēnā ritmā progresēja, taču

īsredzīgā politika, kas tika pieņemta pēc 1948. gada, nepamatoti sašaurināja valodu mācīšanu.

Šai laikā noteikumi liedza bērniem mācīties valodas ārpus skolas. Šodien mēs līdzās tiem daudzajiem, kas vēl pārvalda svešvalodas, redzam arī jauniešus, kas tās jau zina. Daudzi jaunie ārsti, inženieri, ekonomisti, juristi, sociologi utt. visumā saprot lasītu vai dzirdētu tekstu un savas nozares ietvaros spēj diskutēt.

Nevaram būt apmierināti ar valodu zināšanām mazāk izglītotajos slāņos. Sevišķi nožēlojams šis fakts ir attiecībā uz tiem cilvēkiem, kas darbā saskaras ar ārzemniekiem. *Neatrisināts, bet svarīgs un satraucošs uzdevums* ir izstrādāt valodu mācību programmu šoferiem, miličiem, konduktoriem, kā arī iekšpilsētā vai tūrisma organizācijās strādājošiem frizieriem un pārdevējiem.

Sevišķi sāpīgs ir viens no statistikas rādītājiem. Vispārīgā astoņu klašu izglītība ir

ievā paaugstinājusi svešvalodu zinātāju skaitu tikai par 0,2% (no 7,0% līdz 7,2%). Turklāt — to uzsver statistikas datu apkopotājs un komentētājs — te ir runa par tādu kategoriju, kas vismaz četrus gadus mācījusies ārvalodu. Vēl satraucošākas ir pazīmes, kas signalizē par nākotnē gaidāmajām zināšanām; ņemot vērā pašreizējo valodu mācīšanas līmeni skolā, mēs nevaram gaidīt daudz labākus rezultātus nedz no pamatskolas, nedz vidusskolas, tāpat arī augstskolas, universitātes mācībām. Laikā pēc gadsimtu mijas vēl arvien tikai 12% pieaugušo (salīdzinājumā ar 9% pašlaik) valodu zināšanas iegūst oficiālās apmācībās.

Sai sakarībā dienas gaismu ieraudzījuši jau daudzi nožēlas pilni vai mudinoši raksti. Vienā no savām iepriekšējām grāmatām esmu devusi desmit noteikumus sekmīgai valodas apgūšanai. Šoreiz tuvošos šai problēmai no negatīvās puses:

*ko nedarīsim, ja gribam atbilstošā
laika posmā iegūt atbilstošas
zināšanas.*

1. Mācību atsākšanu vai uzsākšanu *neatliksim* līdz paredzētajam ārzemju ceļojumam. Labāk centīsimies tepat atrast kādu viesi, radnieku vai draugu, kas neprot mūsu dzimto valodu. Ja uzņemsimies šefību par viņu, viņš aiz pateicības būs ar mieru nostiprināt mūsu zināšanas, palielināt vārdu krājumu un piedot mūsu kļūdas.

2. *Negaidīsim* tādu pašu izturēšanos no mūsu tautiešiem! Nevingrināsimies ar

viņiem, jo viņi iztaustīs mūsu vājās vietas un vismaz ar izteiksmīgām grimasēm apliecinās, ka viņi svešvalodu prot labāk.

3. *Neiedomāsimies*, ka no skolotājiem un kursos gūtā vispamatīgākā apmācība mūs atbrīvo no vajadzības burties pašiem. Tāpēc jau pašā sākumu sākumā ķersimies vismaz pie ilustrētu žurnālu šķirstīšanas un klausīsimies radio.

4. *Nemēģināsim* reizē spīdēt ar nepazīstamiem vārdiem un nesapraستيem izteicieniem! Rīkosimies ar to, ko jau protam! Kādu vārdu nesapratuši, neķersimies tūlīt pie vārdnīcas! Ja šis izteiciens ir svarīgs, tas uzpeldēs vēl un vēl un pats sevi paskaidros; ja nav svarīgs, tad bez nožēlas varam slīdēt tam pāri.

5. *Nelaidisim garām* izdevību savus iespaidus pierakstīt ar mums jau zināmiem vārdiem. Rakstīsim vienkāršiem nepaplašinātiem teikumiem; vārdus, kas neienāk prātā, mierīgi atzīmēsim dzimtajā valodā.

6. *Neļausim bailēm kļūdities atturēt* mūs no runāšanas. Runa ir ķēdes reakcija. Konteksts mūs ievadīs pareizajās sliedēs.

7. *Neaizmirsīsim* ietilpināt savā atmiņā zināmu daudzumu «pildvārdu» un ievadizteicienu. Būs labi, ja pirmā mirkļa mulsumam tiksīm pāri ar dažām iegaumētām formulām: «Angļu valodu zinu ne visai labi ...» vai «Sen nav runāts krieviski ...».

8. Nevienu valodas faktu (izteicienu) *neiegaumēsīm atrauti* no tā vides. Pirmkārt, tāpēc ka ar vienu vārdu var saistīties vairāki jēdzieni: piemēram, angļu *comforter* nozīmē mierinātāju, adītu šalli, spalvu spilvenu un bērna knupīti. Otrkārt, tāpēc ka

ieteicams jau pašā sākumā pierast: lai at-
sauktu atmiņā vajadzīgo izteicienu, nevis
dīdīsimies ap dzimtās valodas izteicienu,
bet tversim to vārdu pāri vai kontekstu,
kurā esam visbiežāk sastapuši meklējamo
vārdu.

9. *Nepametisim* jaunapgūtās formas un
izteicienus karājamies gaisā! Nostiprināsim
tos atmiņā, savās domās ievietodami citā,
jaunā vidē, savā interešu lokā, mūsu reālajā
dzīvē.

10. *Nebūsim slinki* mācīties no galvas dze-
ļoļus un dziesmas. Labai intonācijai runā ir
lielāka loma nekā atsevišķu skaņu atveido-
jumam. Pantmērs un melodija saista. Tie
nosaka, kuru skaņu izrunāt gari, kuru īsi.
Ritms virza un neļauj mums iekrist dzimtās
valodas intonāciju slazdos.

*

Ja atmiņa neviļ, tas notika Savienotajās
Valstīs, kad devāties kādā garākā izbrau-
kumā. Atgriezīsimies atpakaļ un papētīsim,
kādi ir ASV vienvalodības cēloņi.

Ieceļotāji, starp citu, cenšas arvien ātrāk
pielāgoties amerikāņu normām, tiecas uz
konformismu. Otrā paaudze jau kaunas par
vecāku stipro svešādo akcentu. «Nerunā tar-
zaniski!» — tā dzirdēju kādā Ņujorkas ielā
pusaudzi aizrādām tēvam.

Otrs iemesls ir tas, ka — lai gan ameri-
kāņu karavīri ir cīnījušies citos kontinen-
tos — ASV teritorijā apmēram simt gadu
nav bijis svešas armijas. (To pārstāvji gan

nemēdz pavadīt laiku, mācīdami savu valodu, taču ir vārdi, kas saglabā šādu apmeklētāju piemiņu. Piemēram, daudzās valodās zināmais *bistro* radies no krievu быстро — ātri. Vai arī — Beļģijā izplatītais tādas pašas nozīmes vārds *estaminet* radies no spāņu *este minuto*. Karavīri, šķiet, vienmēr steigdzas.)

Salīdzināsim stāvokli ASV, piemēram, ar Elzasu-Lotringu, kurā iedzīvotāju pilsonība un valsts valoda nieka simt gadu laikā ir mainījusies piecas reizes. Napoleona III laikā — franču, pēc Sedānas kapitulācijas — vācu, pirmā pasaules kara laikā — atkal franču. Vācu okupācijas piecu gadu laikā par valsts valodu atkal kļuva vācu valoda, kas 1944. gadā atdeva vietu franču valodai. Valodas jautājumā varas iestādes izrāda milzīgu iecietību, jo mātesvaloda šeit ir nacionāls jautājums. Kas attiecas uz jaunatni, piemēram, sporta ziņas tiek publicētas tikai franciski pat tanīs avīzēs, kas tiek izdotas divās valodās.

Angļi nekad nav mācījušies kolonizēto zemju valodas, sava slinkuma dēļ viņi ir pat pacietuši, ka kolonizētie nerunā angļiski. Mēs, tulki, konferencēs jau iepriekš esam nobijušies, ja ceļas runāt kāds no Nigērijas vai Ganas. Turpretim franči ir ārkārtīgi neiecietīgi pret katru grēku, ko cittautieši pieļauj pret skaisto franču valodu. Dzelžaini nelokāmi viņi nīdēja kroplo franču valodu, ko dēvēja par «*petit nègre*». Alžīras, Tunisijas un Vjetnamas dēli un meitas starptautisku tikšanos laikā uzstājas patiešām labi. Toties viņi nezina citas valodas. Tā ir izvei-

dojies daudzkārt dīvainais stāvoklis, ka franču valoda jāierindo konferenču valodu skaitā vienīgi agrāk apspiesto tautu dēļ. Vāciešu pasaulē tāpat ir simt miljonu, bet nekā — viņiem nav zaudētu koloniju, kuru iedzīvotāji tik paradoksāli uzturētu valodas prestižu.

Angļu valodas popularitātes nākamais cēlonis ir šķietamais valodas vieglums. Sevišķi sākumā skolēnu spārno apziņa, ka varēs teikumus veidot, nevis sarežģīti saskaņojot vārdus, bet rindojot tos citu aiz cita. Galvenais bubulis ir darbības vārdu laiku saskaņojums, taču ikdienas valodā pret to izturas daudz iecietīgāk nekā sekmju vērtētāji valodas eksāmenā.

Taču šis vieglums ir tikai šķietams.

Mūsdienu angļu valodā ir samērā maz figūru. Vārdu krājuma vienkāršojums un vārdu saīsināšana iesākusies jau sen. Getisburgas runu Londonas «*Times*» noniecināja «ikdienišķā stila un garlaicības dēļ»: no 366 vārdiem 190 ir vienzilbīgi, bet vārdu, kas garāki par divām zilbēm, tur atrodam tikai divdesmit.

Kopš tā laika īsie un ikdienišķie vārdi arvien vairāk izspiež garos. Tam, kurš uzdrošinās lietot daudzsilbīgos, par «vārdnīcas vārdiem» (*dictionary words*) degradētos, tiek uzspiests konservatora, kokpaura zīmogš. Gribētu parādīt ar dažiem piemēriem, kā mūsdienu angļu valoda pārvieto pašā galdiņu nedaudzas figūras.

Vārdnīcas forma	Lietojamā forma	Tulkojums
to endure	to put up with	izturēt
to extinguish	to put out	nodzēst
to connect	to put through	savienot (telefonu)
to invest	to put in	ieguldīt
to discard	to put away	pamest
to repress	to put down	apspiest
to postpone	to put off	novilcināt
to implement	to put across	izpildīt
to continue	to go on	turpināt
to appreciate	to go in for	cienīt
to oppose	to go against	protestēt
to succeed	to go ahead	veikties
to exceed, to overreach	to go beyond	pārspēt
to mediate	to go between	samierināt
to undergo	to go through	izciest
to relinquish, to abandon	to go off something	atstāt, izbeigt

Valoda ar labpatiku apcērp daudzsilbju vārdu galotnes. Tā no *perambulator* (bērnu ratiņi) radies *pram*, no *refrigerator* (ledusskapis) — *frig*, no *magazine* (žurnāls) — *mag*, no *permanent* (ilgviļņi) — *perm*, no *influenza* (gripa) — *flu*, no *mackintosh* (lietusmēteli) — *mac*, no *brassière* (krūšturis) — *bra*, no *advertisement* (sludinājums) — *ad* utt.

Tendence saīsināt ir radījusi tādas dīvainības kā, piemēram, šo avīzes raksta virsrakstu:

QE2 in WW2

Vispirms biju pārliecināta, ka būs runa par kādu ķīmisku procesu, taču biju maldījusies: raksts stāstīja, cik varonīgi *Queen*

Elisabeth the Second (QE2) — tagadējā Anglijas karaliene, tolaik jauna meitene, izturējusies otrajā pasaules karā (*World War Two*).

Isināšanas mānija raksturo arī franču argo. Kurš neiet uz *manif* (*manifestation*), to drīz sāk dēvēt par *reac* (*reactionnaire*).

Mūsdienu angļu valoda visvairāk ciena vārdus ar trim burtiem. To struktūra gan drīz kā likums ir šāda:

līdzskanis + patskanis + līdzskanis.

Garlaicības brīžos ir vērts izklaidēties, pārbaudot, cik tādu «gudru» četrstūru vāram uzbūvēt, teiksim, divu minūšu laikā, tā, lai katru malu veidotu īsts angļu vārds.

PAD	ROW	SIT	
O A	U A	O O	
TUB	GAY	NAP	utt.

Ir tikai maza saujiņa vārdu, kuros burti kārtojas citādi, piemēram, pēc parauga:

patskanis + līdzskanis + patskanis.

Esmu kļuvusi par lietpratēju šai jautājumā nevis kā valodniece, bet kā aizrautīga Rubika kuba grozītāja.

Tā kā man it viss izraisa asociācijas ar valodām, es lūdzu patentu tādām kubam, kas jāgroza nevis līdz krāsu savienošanai, bet līdz sakarīgu angļu lietvārdu un darbības vārdu sakrišanai.

Patentu es nedabūju. Sev ierakstīšu te

par mierinājumu astoņpadsmit iespējas. Tik daudz bija vajadzīgs kubam, tik daudz es atradu angļu valodā.

DIP	PIP	FIB
ORE	ACE	EVE
GET	LEG	EYE
TON	BED	RAP
AWE	AGE	ODE
BET	ROW	TOP

Izmēģinājos ar citām valodām, neiznāca. Ungāru valodā atradu tikai trīs minētajiem noteikumiem atbilstošus atrisinājumus:

SIP	HIT	BAB
APA	IGA	ORA
VAD	MER	RAK

Izsludinu konkursu jaunām citu vārdu kombinācijām jebkurā valodā. Pirmā un otrā prēmija: Rubika kubs. Trešā prēmija: šīs grāmatas eksemplārs ar autores ierakstu. Noteikumi: izmantot drīkst tikai lietvārdus un darbības vārdus, viens vārds drīkst tikt lietots tikai vienu reizi. Personvārdu, locījumu, saīsinājumu lietotājus un pārējos piedzīvojumu meklētājus lūdzu netraucēt.

*

Lai īsie angļu vārdi nevienu neiežūžina ilūzijā, ka angļu valodu iemācīties ir viegli. Tanī ir konstruktīvas grūtības, tik mākslīgi slēptas, ka, tikai ilgstoši mācīdamies, tās pamanām. Nodeldēts joks, es pati to jau esmu izmantojusi, bet te tas būs vietā:

viegli tikai pirmie desmit gadi, tad sāk kļūt arvien grūtāk.

Taču ar pirmajām grūtībām mēs saskaramies jau pašā sākumā. Atšķirības starp rakstīto un runāto ir tik lielas, ka vērts šeit citēt rūdītā valodnieka — turklāt izcilā spāņu rakstnieka Lukasa de Tenas asprātīgās rindas. Neraugoties uz to, ka viņš humora dēļ ir reizēm pārspīlējis.

«Kad apceļoju Vidējos Austrumus vai arī kādreiz Spānijā tiku runājis angļiski, atklāju, ka ar ēģiptiešiem, jordāniešiem, sīriešiem un grieķiem varu šai valodā sarunāties, turpretim ar angļiem — ne.

Patskaņu dēļ nevaru.

Latīņu alfabēts pazīst un lieto piecus patskaņus. Taču stāvoklis ir tāds, ka ar šiem pieciem patskaņiem nepietiek, lai atveidotu visu, ko spēj cilvēka rīkle.

Sarežģījumi sākas ar franču valodu. Kā dzeltena un zila maisījums var radīt zaļu, tā viņi ir sakausējuši kopā «u» un «i» un radījuši savu speciālu «ü» skaņu. Nepieminēsim viņu īpatnējo mēmo «e», kas — neņemiet ļaunā — skan kā diskrētas atraugas.

Angļi šai ziņā ir tikuši daudz tālāk. Cilvēnā Viljama Šekspīra valoda lieto astoņpadsmit patskaņus.

Šo valodu iemācīties būtu daudz vieglāk, ja speciālo skaņu fiksēšanai būtu izgudrotas speciālas zīmes (kā spānieši to darījuši ar savā pussalā lietojamo ñ). Bet nē, angļi šā pusotra duča skaņu apzīmēšanai lieto tos pašus piecus patskaņus, kas ir latīņu alfabētā.

Stāvokli vēl vairāk sarežģī tas, ka nav

likuma, kas noteiktu, kāda kurā gadījumā ir izruna. Nav! Izruna balstās uz nerakstītām tradīcijām tāpat kā Britu konstitūcija, kas nav fiksēta rakstos.

Arī spāniešiem ir dažas eksportam nepiemērotas skaņas. Piemēram, «h». Šīs skaņas izruna no visām dzīvu būtņu izdodamām skaņām visvairāk atgādina tuksneša lauvas nikno ņurdoņu. Ibērijas «h» ir atavisms, saglabājies no tā laika, kad mūsu senčiem vēl bija aste, viņi jēlu gaļu plēsa zobiem un ar kāju pirkstiem (toreiz vēl tie bija piemēroti tveršanai) rāpās kokā. Šī skaņa ir daudzu nelaimju cēlonis — tā bieži rada kakla iekaisumu gan spāniešiem, gan visiem tiem, kas nolēmuši apgūt Servantesa valodu.

Un tad nāk dubultais «ll», mīlīgi saukts «elle». Lai tuvinātos tā pareizai izrunai, mēlei jāveic dažādas akrobātiskas darbības.* Argentīnas Republika ātrāk kļuva neatkarīga no šās skaņas nekā Spānijas karaliste. To pārveidoja par cilvēciskāku, labāk paciešamu, ko tādu, kas atgādina velosipēda riepu švīkstoņu pret mitru asfaltu.

Bet kas nu tas pret angļu astoņpadsmit patskaņiem, kuru izrunu var salīdzināt vienīgi ar lakstīgalas pogošanu!

Vai jūs protat svilpot kā kanārijputniņš? Ja neprotat, tad nekad neapgūsiet īsta dzimuša angļa izrunu. Tā kā mēs neprotam «putnu valodu», tad es esmu pateicīgs grieķiem, ēģiptiešiem, sīriešiem un jordāniešiem. Pateicoties viņu reducētajai skaņu skalai,

* Skaņu «j» sevišķi grūti izrunāt ungāriem, literārajā ungāru valodā tās nav. — *Tulk.*

es spēju angļu grāmatās lasīto identificēt ar dzirdēto.

Runājot par seru Lorenšu Olivjē un BBC diktoriem: viņi tik brīnišķīgi runā angļiski, ka es no šās valodas esmu gandrīz pavisam atteicies ...»

*

Laikam gan lielā skaņu dažādība angļu valodā ir radījusi to valodas priekškaru, kas tur šķir sabiedrības slāņus, nevis zemes kā kontinentā. Londonas nabadzīgo kvartāla iemītnieks runā pavisam citā angļu valodā nekā augstākās sabiedrības (*Upper Class*, saīsināti U) pārstāvji. *Tāda U angļu valoda paver durvis, gādā posteni un nodrošina karjeru.*

Mūsu vienpadsmit miljonu tauta runā vienotu valodu, ko nedaudz izraibina dialekti. Tāpēc mums grūti aptvert, ka smalkas ausis pat šai U valodā spēj atšķirt neskaitāmus līmeņus.

Amerikā visnevainojamāko izrunu var apgūt *Ivy League* universitātēs. Šo ēku sienas kā apliecinājums to simtiem gadu pastāvēšanai klāj efejas (*ivy*). Mazāk dižciltīgajiem tiek tikai *Red Brick* universitāte (Sarkanie ķieģeļi) un tās izruna.

Mūs, ārzemniekus, viņi nesajauks ne ar vienas kategorijas pārstāvjiem. Pat fonētiski mazāk sarežģītās valodās izruna uzreiz nodod «svešu izcelšanos». Pat ja varam būt apmierināti ar savām zināšanām un valodas plūdumu, bieži sastopam tādus teiku-

mus, no kuriem mūsu valodas loģika sa-
stingst. Esmu izrakstījusi veselu buķeti no
kāda mūsdienu romāna.

«*We all expect you not to mind being
stood up by her.*» (Mēs visi ceram, ka tu ne-
bēdā, ka viņa tevi ir pametusi ķezā.)

«*She felt the desire to talk mastering her.*»
(Viņa juta, ka viņu pārņem nepārvarama
kāre runāt.)

«*One could not think that somebody
would have thought of it.*» (Nebija iespē-
jams iedomāties, ka kādam tas varētu ie-
nākt prātā.)

«*He was hung up on.*» (Kamēr viņš ru-
nāja, klausule tika pakārta.)

«*All this should have been seen to by
now.*» (Par to vajadzēja jau ātrāk parūpē-
ties.)

«*She is easy to look at and difficult to say
no to.*» (Uz viņu viegli skatīties un grūti pa-
teikt nē.)

*

Pieņemts sacīt, ka valodas neesot ne lo-
ģiskas, ne ilogiskas, bet gan alogiskas. Es
skaidri neizprotu, ko nozīmē šī smalkā at-
šķirība, taču mazliet brīnos, ka *You must go*
nozīmē «Tev jāiet», bet *You must not go* —
«Tu nedrīksti aiziet».

Vai arī *few have the chance* nozīmē: da-
žiem ir iespējas; bet *quite a few have the
chance* nozīmē: daudziem ir iespējas. Un īpa-
šības vārdu pēc gramatikas likumiem var
pārveidot par apstākļa vārdu, pievienojot

-ly. *Slow* — lēns, *slowly* — lēni. Turpretim ar atskaņoto vārdu *low* ir gluži otrādi — *lowly* ir īpašības vārds (*lowly nature* — zemiska daba) un *low* — apstākļa vārds* (*lie low* — pieploc, guli zemu).

Bagātais angļu vārdu krājums reizēm var samulsināt. Vienmēr esmu bijusi lepna, ka manā dzimtajā valodā ir daudz sinonīmu vārdam *skops* — sīksts, skopulīgs, sīkstulīgs, skopsirdīgs, badīgs... Taču angļu valodā atbilstoši stila līmenim jāizvēlas vismaz no trīspadsmit sinonīmiem: *stingy, miserly, chinchy, penny-pinching, mean, skinflint, close, skimpy, avaricious, niggardly, closefisted, cheese-paring, tightwad*...

Un tomēr tā ir tikai uzjautrinoša krustvārdu mīkla salīdzinājumā ar japāņu valodu.

Angļu valodā, piemēram, cilvēka piederību pie kāda sabiedrības slāņa nosaka viņa izruna, turpretim japāņu valodā gan vārdu krājums, gan gramatika mainās atkarībā no tā, vai tiek uzrunāts «augstāk» vai «zemāk» stāvošais. Vārdu lietojums nekļūdīgi atspoguļo sabiedrības hierarhiju, pieklājīgs cilvēks sevi novieto uz šīm sabiedrības kāpnēm vienu pakāpi zemāk.

Tāpēc nav iespējams saņemt viennozīmīgu atbildi pat uz tik vienkāršu jautājumu: kā japāniski saka «nākt». Ja nāk viesis, tā nākšanu apzīmē ar *irassjaru*, ja draugs, tad — *kuru*. Atkarībā no partnera ranga darbības vārds ir pat dažādi jāloka.

* *Low* ir arī īpašības vārds (tulkojumā — zems). — *Tulk.*

Teikumus bieži jo bieži izraibina palīgdarbības vārdi. Taču tie nenorāda darbības izteiksmes vai laikus kā citās valodās! Tie noder, lai savilkto pēc iespējas maziņāku Es un paceltu pēc iespējas augstāk sarunas biedru.

Atsaucoties uz telefona zvanu, runātājs tā iekūņojas savā necilībā, ka saka nevis «hallo», bet *mosi-mosi*. Kamēr otrs runā, klājas pastāvīgi čāpstināt lūpas, darīt zināmu, ka esam tur un uzmanīgi klausāmies. Citās zemēs pārtraukt runātāju ir sliktas audzināšanas pazīme, te gaida nemitīgus starpsaucienus: *Naruhodo* — «Tik tiešām»; *So des ne...* — «Vārdu sakot, tā...». Tā partneris apliecina savu spraigo interesi par dzirdēto.

Par valodas apgūšanas sekmju kritēriju mēdzam uzskatīt: vai cilvēks prot attiecīgajā valodā palūgt glāzi ūdens. Tūristiem, kas pošas uz Japānu, uzrakstīšu, ka tur jāsaka: «*Mizu-o sukosi kudasai!*» — «Lūdzu, pasniedziet man mazliet ūdens!». Pa lielākajai daļai to sacīt nemaz nevajag, jo uzmanīgs galdabiedrs pasteidzas pirmais: «*O-mizu-o agemasjo-ka?*» — «Vai driktu piedāvāt jums godājamo ūdeni?».

Kādā Ungārijas izstādē Tokijā mēs rīkojām pieņemšanu, kuru ar savu klātbūtni pagodināja arī viens no ķeizara ģimenes locekļiem. Mēs, jau kaujas ierindā stāvēdami, klanījāmies augstdzimušā viesā priekšā, kad noskaidrojās, ka tādos gadījumos etiķete prasa garāku uzrunu. Par izstādi atbildīgajam vajadzēja aši improvizēt runu, man — uz karstām pēdām tulkot to japā-

niski. Tā kā es toreiz pirmo reizi mūžā —
ļoti iespējams, ka arī pēdējo, — tikos ar
Tenno (imperatora) šās zemes atvasi, man
pat nojautas nebija, kurš no daudzajiem
konjugācijas līmeņiem jāizmanto ķeizariskās
augstības uzrunāšanai. Mūžam būšu patei-
cīga mazajam japānītim, kas stāvēja man lī-
dzās, no šausmu izteiksmes manā sejā viņš
bija nopratis, kas mani moka, un aši iečuk-
stēja ausī atpestījošo konjugāciju.

*Japāņu valoda savā vārdu krājumā
un gramatikā uzsver ne vien
sabiedrisko atšķirību, bet arī
dzimumu lomu.*

Sievietes pašcieņu un pašapziņu nosoda jo
vairāk, no viņas it īpaši gaida formas, kas
pauž rimtību un nenoteiktību.

Ir obligāti katru teikumu beigt ar *ka-
sira* — laikam, man tā šķiet. Ja nav runa
par sevi vai savām īpašībām, tad par to
dara zināmu ar vārda priekšā pievienotu
īpašu prefiksu. Pat tad, ja ir runa par pašas
jaundzimušo mazuli.

No kāda Vācijas tirdzniecības darbinieka
dzirdēju par šādu raksturīgu gadījumu.
Viņš iepazinies ar kādu Nikonas meiteni,
iemīlējies, apprecējis viņu un iemācījies no
viņas nevainojami runāt japāniski. Pēc pā-
ris gadiem viņš kādā eksporta jautājumā
esot komandēts uz Japānu, kur vispirms pa
telefonu pieteicies savam sarunu partnerim.
Kad pienākusi reize tikties personiski, viesā
gaidītāji esot atviegloti nopūtušies, sak, tomēr
vīrietis. Viņi nekā neesot varējuši pa tele-

fonu dzirdēto dobjo baritonu savienot ar sievišķīgo japāņu valodu, ko mans paziņa iemācījies no savas sievas.

Sakarā ar šo faktu atļaujiet skart jautājumu par

sieviešu valodu un vīriešu valodu.

Mūslaikos jau ir daudz rakstīts par šo jautājumu, kurā viens no izcilākajiem lietpratējiem ir Ģerģs Kašaji, Parīzē dzīvojošs ungāru valodnieks un tulkotājs.

Mēdz sacīt, ka sievietēm esot «vaļīga mēle». Arheoloģijas grāmatās esmu lasījusi, ka sieviešu skeletiem tikpat raksturīgs kā platie iegurņa kauli esot arī smalkāk, mākslinieciskāk veidots žoklis. Ir fakts, ka vispār un visur sievietes runā ātrāk nekā vīrieši. (Pēc Mario Pei datiem, amerikāņu vīrietis izrunā 150, sieviete — 175 balsienus minūtē.) Ir bezgala daudz anekdožu, sakām-vārdu un kabarē joku par to, ka sievietes runājot vairāk. Mūsu valoda šo «verbālo inflāciju» apzīmē visai daudzveidīgi, atkarībā no sievietes vecuma un sabiedriskā ranga.

Meitenīte čivina. Nokļuvusi skolā, viņa pļāpā; kad izaug — tērzē. Dāma vidžina, kolēģe spriedelē, varbūt pat muld, kaimiņiene pļekst. Līgava čivina, sieva zāgē, sievasmāte ķerc. Draudzene apsauc, sak, mēlei skrejamais utt.

Pārdomas par valodu mani rosina pateikt, kā, manuprāt, izskaidrojams daudz citētais: «*Ein Mann — ein Wort, eine Frau — ein Wörterbuch.*»

Pirmcilvēkam dienišķo uzturu nodrošināja pirmbifeļa nomedišana. Tā kā vīrietis, ņemot vērā fizisko uzbūvi, bija medībām piemērotāks, dabiski, viņš gāja medīt, šāva, nesa mājās gaļu, sieviete palika mājās un cepa gaļu. Nemaz nerunājot par to, ka visu sievietes mūžu aizņēma grūtniecība un zīdīšana; sievietes mūžs tikpat kā nesniedzās pāri reprodukcijas vecumam: vēl ap 19. un 20. gadsimta miju sieviešu vidējais vecums bija tikai piecdesmit gadu.

Tagad mēs jau zinām, ka smadzenes ir specializējušās, pastāv zināms darba dalījums starp abām puslodēm. Kustību veidošanā lielāka loma labajai, runas, verbālās darbības veidošanā — kreisajai puslodei.

Nav nekāds brīnums, ka mazāk kustīgajām sievietēm smadzeņu labā puslode ir atrofējusies, kaut arī ne lieluma, bet funkciju ziņā; toties par verbalizāciju, vokalizāciju atbildīgās kreisās puslodes loma ir augusi. Pasaules mērogā septiņdesmit pieci procenti tulku ir sievietes.

Japāņu valodas rakstu zīmēm ir sava, tā sauktā ideogramatiskā daļa, kas atspoguļo vārda jēgu. Cilvēka jēdziena hieroglifs ir 人, jo cilvēks staigā uz divām kājām un ar savu taisno augumu izceļas dzīvnieku vidū. Taču sievietes zīme ir 女: sieviete sēž un nestaigā.

Ierobežotas kustību vajadzības un iespējas dēļ regresēja sievietes spēja orientēties telpā. Arī viņas interešu loks dabiski samazinājās, sašaurinājās uz tiešo vidi — cilvēkiem. Iedomāsimies fotoaparātu, arī tam lē-

cas atvērumš sašaurinās, ja uzņemam tu-
vumā esošos , pretstatā tālākās ainavas
△ fotografēšanai.

Šās sašaurināšanās dēļ sievietē daudz vairāk uzmanības veltī personiskajiem kontaktiem, labāk sazīmē, biežāk atceras. Par to mēdz žēloties vīrieši, galvenokārt vīri.

Sievietes ir ciešāk saistītas ar vārdiem. Loģiski, ka rakstnieču skaits arvien palielinās. Savukārt, interesanti, ka viņu nozīmība aug pirmām kārtām prozā. Jūtas gan vairāk ataino lirika, taču šis žanrs prasa blīvāku, stingrāku formu. Sievietēm ir lielāka garīgā atbilstība vārdiem — atvainojos izcilajiem šās profesijas ungāru pārstāvjiem — un tā īstenojas vārdiem bagātākajā žanrā — epikā. Lepni citēju Endres Bajomi Lāzāra atskaiti par 1982. gada franču grāmatu tirgu — rakstnieču un rakstnieku proporcija bijusi 4:2.

Kāpēc šai laukā izšķirošās pozitīvās izmaiņas notikušas tikai mūsu gadsimtā, kaut gan sievietes arī senāk ir runājušas vairāk? Uz šo jautājumu ir viegli atbildēt. Rakstīšanu vēl Džeinas Ostinas laikā uzskatīja par dižciltīgu jaunavu necienīgu nodarbošanos. Viņa arvien esot turējusi pie rokas muslina šalli un, izdzirdējusi tuvojamies soļus, aši uzmetusi to uz manuskripta.

Sievietes runā ne vien vairāk, bet arī citādi nekā vīrieši. Nebūtu atbilstoši manas grāmatas garam, ja es tagad ņemtos uzskaitīt to pieredzi, ko ievērojami pētnieki guvuši pazīstamās (krievu, franču) vai mazpazīstamās (dārkhatu, čukču, koasatī)

valodās. Pēc iespējas vienkāršoti uzrakstišu tikai to, ka pēc skanējuma sievietes runa vispār ir stieptāka. Angļu, amerikāņu radio un televīzijā reklāmu tekstus lasa vīrieši. No viņu mutes kategoriskāk (un tāpēc suģestējošāk) skan aicinājums: «Ēd to! ... Dari tā! ... Pērc to! ...»

Viens no valodas stieptības iemesliem ir patskaņu dubultošana. Šis dubultakcentētais runas veids dod vārdiem spēcīgu emocionālo saturu. Dižciltīgo aprindu pārstāvji tādu «emfātisku» runas veidu necināja, turēja par vīrieša necienīgu. Cenzdamies apgūt smalku, atturīgu uzvešanos, viņi ir skaņas saplūdinājuši. Jādoma, tā būs radusies franču vārda *beau* (skaists) izruna *bo*.

Kāda cita raksturīga sieviešu runas īpatnība ir līdzskaņu novirze uz šņāceņu (š, s, z) pusi, kas piešķir runai zināmu smalkuma pieskaņu. Vīrieša balss — anatomiskas uzbūves dēļ — ir dobjāka. Mūsdienu *unisex* noformējums nepasvītro dzimumatšķirības, taču esmu novērojusi, ka jaunas meitenes džinsos, triko krekliņos, apcirptiem matiem instinktīvi sāk čivināt smalkākā balsī, līdzko pie apvāršņa parādās kāds jauneklis.

Kāda cita sieviešu runas fonētiska īpašība ir dobjo skaņu aizvirzījums aiz augstajām. No tādām augstu un dobju patskaņu mijām ir dzimuši dviņuvārdi. Nezinu, kādam likumam pakļaudamās, visās valodās ir radušās līdzīgas novirzes (no augstās uz dobjo): cik cak, *izeg-mozog* (kustas, rosās — ung.), ņīgu ņāgu, miču maču, briku braku, briķš brākš, liču loču, *cahin-caha* (kaut kā — franču), *tittle-tattle* (tērzēšana — angļu).

Teikumu veidošanā atkal sieviešu runu raksturo kāpināts emocionālais uzsvars. Ir vairāk apzīmētāju, biežāk tiek lietotas salīdzināmās pakāpes. Biežāk sastopamas partikulas: jau, nu, tikai, itin, pat, vis u. c.

*Es nevaru novērtēt pārāk augstu
šo par «atsšķaidītājiem» dēvēto
vārdiņu apgūšanas un pielietošanas
nozīmi, mācoties svešvalodu.*

Šie bez iemesla novārtā pamestie vārdiņi ļauj mums ievilkt elpu un atsaukt atmiņā svarīgākos teiciena elementus.

Mana vēlme attiecas ne vien uz partikulām, bet arī uz tā sauktajiem apaļajiem izteicieniem; krāsim un lietosim tos!

Bija laiks, kad galvenokārt no sievietēm varēja dzirdēt: «Stāvoklis ir tāds, ka... Ko lai saka, es...» Pēdējā laikā tie diezgan bieži atgadās arī vīriešu runā. Vai varam pareģot, ka šie sievišķīgie izteicieni iekaros arī stiprā dzimuma pārstāvju teritoriju? Tas nebūtu nekas pārsteidzošs, mātesvalodu bērņā iemūžina māte.

*

Tālu aizjoņojis mans jājamzirdziņš, atgriezīšos pie izejas punkta, pie japāņu valodas. Ir vērts par to vēl mazliet paprātot. Ja ir pasaulē kāda valoda, ko var pa īstam saprast, vienīgi zinot zemes vēsturi un ģeogrāfiju, tad tā ir japāņu valoda. Salu zemes teritorija apmēram trīs reizes pārsniedz Ungārijas teritoriju, taču iedzīvotāju tanī ir desmitreiz vairāk. Iedzīvotāju bie-

ziba ir vēl lielāka tāpēc, ka apdzīvojama un izmantojama ir tikai samērā šaura josla gar jūras malu. Šās joslas iedzīvotāji saņem tik daudz trokšņa, ka, to pārvēršot elektroenerģijā, dienā rastos apmēram 25 000 kilovatu.

Mednieku tauta, dzīvodama tik koncentrēti, būtu kļuvusi agresīva. Valodas veidošanās laikā salu zemes iedzīvotāji pārtika no zemkopības, tāpēc par obligātu izturēšanās formu kļuva atturīga atkāpšanās dibenplānā.

Ne tikai zeme, arī pati valoda ir sala. Nevienas citas valodas zināšanas nenoderēs par atslēgu japāņu valodai.* To pašu mēdz sacīt arī par ungāru un basku valodu. Par pēdējo ir izteiciens, ka vienīgi velnam esot izdevies to iemācīties piecos gados, taču aizmirsis viņš to esot piecās minūtēs, jo tā izrādījusies nevajadzīga.

Pat visrūdītākos lingvistus no japāņu un ķīniešu valodas studijām atbaida sarežģītās rakstu zīmes. Nav taisnība! Hieroglifi nav lielākie klupšanas akmeņi. Pat otrādi, to senākā, tā sauktā piktogrāfiskā daļa ataino pasauli tiešāk nekā burtu rakstība.

Šās piktogrammas ir vienkāršoti priekšmetu attēli. Ir vērts ar dažiem no tiem iepazīties.

Koku atveido attēls ar zariem, ar saknēm, divi koki līdzās nozīmē birzi , trīs koki — mežu . Mēs jau zinām, ka

* Taču lielākā daļa japāņu rakstu zīmju saprotama arī ķīniešiem. — *Tulk.*

cilvēks ir stāvus staigājošs dzīvnieks, tā simbols 人. Kad cilvēks atbalstās pret koku? Ja ir noguris. Tātad simbola 休 nozīme ir: atpūta, brīvdienas. Viegli saprotama zīme 口 — otaī par prieku četrstūraini zīmēta mute vai atvere. Zīme 門 savukārt — divviru vārti. Mute vārtos 門 — jautāt, interesēties.

Simboli 匕 un 匕 runā paši. Tie nozīmē izcilni un ieplaku. Abi kopā — nelīdzenu vietu.

Tik vienkāršas sakarības atrodam bieži. Varbūt šādi izskaidrojami panākumi, kas Amerikā sasniegti ar bērniem disleksijas (lasīšanas grūtību) gadījumos. Reiz skolēniem sagatavoja hieroglifu grāmatiņu. Turienes palīgskolu audzēkņi ātrāk iemācījās skaņu identificēt ar attēlu, un pēc tam izdevās viņus uzvedināt uz sakarībām starp skaņu un burtu.

Var jau būt, ka vārdu gleznu labāka uzskatāmība izskaidro faktu, ka Japānā maz rakstīt nepratēju, tikai 0,1 procents.

*

Valodās ar burtu rakstību nevar pēc skaņas atveidojuma izsecināt jēgu, taisnība gan: vārdos *szürcsölés* (šļurkstinašana), *szívás* (sūkšana), *szópás* (zīšana) un *szipákolás* (šņaukāšanās) sastopam šņāceņus — *to sip, sup, sniffle, suckle, snuffle; siroter, sucer; сосать; schnüffeln, schnuppen,*

schlürfen; varu ar prieku vēstīt pat, ka jāpāņu *sipa-sipa suru* nozīmē šņaukāšanos. Bet pilnīgi droši nevaram būt pat par skaņu atdarinājumiem. Miglainās Albionas aizsmakušie gaiļi sveic rītausmu nevis ar «kikerigū», bet ar *cock-a-doodle-doo*.

Kaķi, kā šķiet, runā starptautiskākā valodā nekā suņi, jo ņaudēt — *nyávog* (ung.), *mew/miaul* (angļu), *мяукать* (krievu), *mi-auen* (vācu), *miauler* (franču), *ņa-ņa naku* (jap.) — skan līdzīgi, turpretim riet — *ugatni* (ung.), *bark* (angļu), *лаять* (krievu), *bellen* (vācu), *aboyer* (franču), *hoeru* (jap.) — ir atšķirīgi.

Blabla (ātra, nesakarīga runa) nav tipiski ungārisks jēdziens, tas ir atrodams daudzu valodu vārdnīcās, bieži lietots izteiciens. Arī skaņu atdarinājums *a blöken* — *bleat*, *baa* u. c. nozīmē blēšanu (*bégetés* — ung.).

Daudzkārt pieminēts fakts, ka «i» skaņa norāda uz mazākiem izmēriem. Tera, kamēr maza, ir Teri, Pišta — Pišti, Andrāšs — Andrišs. Man ļoti mīļš spāņu vārds *chiquirritin*, kas nozīmē mazulīti. Turpretim pēc nosaukuma garuma vai īsuma nav iespējams konstatēt priekšmeta lielumu. Havajā, piemēram, sīkās zivtiņas, kas slēpjas akmeņu plaisās, sauc par *kunokuakuapua*, toties viņu radiniece, kas gandrīz sasniedz valzivs lielumu, ir vienkārši *o*.

Diemžēl arī vārdu savienojumi mūs bieži vil. Pirmo reizi sastapusi franču vārdu *saindoux*, sajūsminājos par tā skaistumu, tik apaļš un labskanīgs, tas varētu būt tikai kaut kas brīnum daiļš. Kāda vilšanās bija

uzzināt, ka tas nozīmē kausētus cūku taukus. Turpretim angļu *butter* (sviests) un *fly* (muša) kombinācija, kas mūsu iztēlē veido vecā sviestā iestigušu mušu, vienā vārdā nozīmē taureni — manuprāt, visskaistāko no dzīvajām būtnēm.

Atgriežoties pie ķīniešu un japāņu valodas: hieroglifs 子 nozīmē bērnu. Sievietes hieroglifu 女 mēs jau pazīstam. Abi kopā 好 nozīmē — labi, patikt (*jó* — ung.). Dīvainā kārtā arī japāņi to izrunā — *jó*, taču tāpēc japāņu valodu nevaram uzskatīt par ungāru valodai radniecīgu. Neuzdrošinos atsaukties (lai mani neapvainotu pseidovalodniecībā), ka sāls (*só* — ung.) arī japāņiem ir *sió*. Vai arī uz to, ka japāņiem, tāpat kā mums, īpašnieks tiek minēts pirms īpašuma (dārznieka *suns*). Un ka japāņi, tāpat kā ungāri, ķīnieši un korejieši, uzvārdu raksta pirms vārda.

Bilžu raksts ir loģisks. Aplūkosim tādu nesakarību, ka to, ko krievi lieto, lai sargātos no saules (зонтик), itāļi no ūdens (*paracqua*), ungāri un franči pret lietu (*esernyö, parapluie*), angļi izmanto ēnas radīšanai (*umbrella*), japāņu hieroglifs atveido viennozīmīgi un uzskatāmi 傘 .

Hieroglifu raksta nākamā priekšrocība ir liela koncentrētība. Tā ir sevišķa priekšrocība, simbolus formulējot. Visjaunākais sauklis «Apvienosim aizjūras speciālās zināšanas ar japānisku izturēšanos!». Uzraksts, kas šo prasību sludina ik uz soļa, sastāv no četriem hieroglifiem, un tos lasa: *Wako yosai*. Kāda svaiga bestsellera nosaukumu

«Banshun soya» es spēju pārtulkot tikai ar 11 balsieniem: «Nemierīga nakts vēlā pavasarī». Originālnosaukumu veido četri hieroglifi, tie ir tik skaisti, ka to vajag uzrakstīt: 晚春 騷夜 .

Bet nu es gribētu mīļajiem lasītājiem uzdot mīklu, gan ne no japāņu, bet no ķīniešu valodas jomas. Kareivja simbols 兵. Tajā var saskatīt gan kareivja galvu ar ķiveri, gan šķēpu un pat divas kājas. Izruna: bin. Bet ko nozīmē šāda 兵 兵 kombinācija? [P'ing p'ing]

*Dieva dēļ, neiedomāsimies, ka
japāņu valodu iemācīties ir viegli!*

Pati rakstu zīme itin nemaz nepauž, kā to izrunāt. To vajag atsevišķi meklēt un iemācīties tieši tāpat kā vārda nozīmi. Skaitļošanas tehnikas valodā runājot, mums jāievada smadzenēs par vienu informāciju vairāk. Turklāt — tādu vēsturisku iemeslu dēļ, kuru iztīrājums neiederas šai nodaļā, — katrai zīmei atbilst vairākas izrunas. Piemēram, hieroglifam 五 ir deviņi dažādi «lasījumi». Konteksts izšķir, kāds kurā gadījumā lietojams.

Ja kaut kur sastopam uzrakstu ㄥ 口, drīz konstatējam, ka tā ir ㄥ (ieiet) un jau pazīstamā 口 (mute, atvere) kombinācija un nozīmē: «Ieeja.» Izrunu uzminēt jau grūtāk, atsevišķi ㄥ lasāms ņu, 口 — ko, bet abi kopā — iriguči.

Vislielākās grūtības tomēr rada lielais daudzums vienādi skanošu (homofonu) vārdu. Valodas «fonētiskā idiosinkrāzija» ir tiešām liela. Zilbe nevar beigties nekā citādi kā vien ar patskani vai n. Līdzskaņu sablīvējumu viņi uzskata par valodas barbarismu un nevēlas izrunāt, vienmēr starp diviem līdzskaņiem iesprauž patskani. Tā ka pat daudzie starptautiskie vārdi, kas citās valodās mums sniedz tīkamu atbalstu, nevar palīdzēt. Vārdā *Berugi* nav viegli sazimēt Beļģiju, nedz arī *Burjuseru* — tās galvaspilsētu. Jaunatnes iecienīts dzēriens ir *pepusikora*.

Pat no piktogrammām ne vienmēr var uzreiz saprast, ko tās attēlo, tik ļoti to formas mainījušās, pielāgojoties otaī.

Saule ir kļuvusi četrstūraina , arī mēnessirpis — . Punkti attēlo tos saules un mēness plankumus, kas saskatāmi ar neapbruņotu aci. Abu debess ķermeņu kombinācija nozīmē: gaišs, skaidrs, saprotams. Tā jau ir nevis piktogramma, bet tā sauktā ideogramma, kas sniedz ideju, jēdzienu. Tomēr tā ir uzskatāmāka nekā pārējās valodās.

Un galvenais — daudz mazāk šoviniziska. Jo pastāv arī valodu šovinizisms, ikviena tauta uzskata savu valodu par loģiskāku nekā pārējās.

Mēs, ungāri (*magyarok*), domājam: ja kaut kas nav skaidrs, tad vajag izskaidrot (*magyarázni*). Pēc vācieša (*Deutsche*) domām, izskaidrot ir *deuten*. Ja ungārs skaidri (*magyarán*) pasaka draugam savas domas,

tad francūzis: «*Parlé français à son ami!*» «*Habla en castellano!*» (Runā taču spāniski!) piktojas Ibērijas pussalas iedzīvotājs, ja jūt, ka sarunas biedrs runā riņķī un apkārt.

Juceklību, nesakarību bieži attiecina uz svešu valodu. Angliski tas ir *double-Dutch* (*Dutch* šeit nozīmē seno teitoņu cilšu valodu). Vācietim turpretim — *kauderwelsch*. Krievam un ungāram vācietis ir *немец, német* — *немоѣ, néma*, mēms, jo tie nesaprot viņu valodu. Kas kropli un nepareizi runā franciski, to lepnie galli savā valodā dēvē par *petit nègre* (īsāk: *pègre*) runājošu. Grieķu *barbaros* nozīmē stostīgais. Mums viss nesaprotamais ir ķīniešu ābece, bet, pēc itāliešu domām, ar nolūku nesaprotami runājošs cilvēks *parla in latino* — runā latīniski.

Ja jau runa par šovinismu, tad ir vērts mazliet pakavēties pie iesaukām, ar kādām viena tauta mēdz pagodināt citu.

Franču nicinājuma mērķis ir neaptēsts vācu students starp alus krūkām: *Bursch*; no šā vārda radies nicīgais *boche*. Angļi vāciešus apsaukā par *Kraut*, jo viņu iecienīts ēdiens ir angļu nicinātie kāposti. Frančiem nepiedod to, ka viņi ēd varžu stilbiņus, tāpēc franči tiek dēvēti par *frog* (varde), toties paši angļi mielojas ar lieliem rostbifa gabaliem. Ir gadījies redzēt, kā angļu viešis ar šausmām skatās manā ragū zupā: «Kā? Jūs ēdat vistu kājas?»

Kā cēlies nosaukums «jenkijs»? Pēc vienas versijas, no holandiešu personvārda *Yanke*, kas 18. gadsimtā bija tik ļoti modē,

ka Amerikā to gluži vienkārši pielipināja katram, kurš bija iebraucis no aizokeāna. Kāds cits izskaidrojums ved atpakaļ uz vārdu *Jangee* — tā indiāņi pārveidojuši *English*. Fakts, ka tagad ar šo izteicienu godina amerikāņus, bieži vien saīsināti *Yank*.

No diviem izplatītākiem personvārdiem otrajā pasaules karā angļu karavīri dabūja kopības vārdu «tomiji», amerikāņu — «se-miji».

Franču kājnieki savā laikā iesoļoja Ziemeļāfrikas kolonijās, āvušies melnos, līdz ceļiem garos ādas zābakos. Tāpēc viņu pēctēči vēl arvien tiek saukti par *pieds noirs* — melnkājiem.

No populāra spāņu vārda Djego ir radies nicīgais vārds *dago*, ko vēlāk sāka attiecināt arī uz itāliešiem un portugāļiem. Pēc kādas citas teorijas, viņus tā saucot tāpēc, ka darba meklētāji Amerikā ieplūduši caur Sandjego pilsētu, netālu no Meksikas. Esmu dzirdējusi arī tādus uzskatus, ka *dago* vārds radies no *digo* — saku, kas jo bieži raibina itāliešu runu. Fakts, ka no šā vārda ir radies *digózás* — ungāru daiļavu draudzība ar itāliešu kavalieriem.

Nule Amerikā ieceļojušie tiek apsaukti par *spick* (*I no speak English*), turpretim Meksikā amerikāņi ir guvuši nievīgo *gringo* nosaukumu, laikam pēc senas karavīru dziesmas pirmās rindas «*Green grows the lilac tree...*». Ferencs Karinti raksta, ka Itālijā arī ungāriem esot iesauka. Ielas numurs viņiem devis vārdu *Signori Pregghi*, jo viņi pēc ungāru paraduma katru teikumu

sākot ar *prego* (lūdzu), nevis tur ierasto *per favore*.

Man bija kāds paziņa Padomju Savienībā, viņš mani brīdināja nelietot vārdu венгерка. Tā esot sauktas meičas, kas senos laikos no Peštbudas izprieču namiem sūtītas uz Maslavu cara armijas virsnieķeļu izklaidēšanai.

Angļu varas iestādes reiz bija izdevušas rīkojumu, ka kuģu apkalpēm pret skorbutu jālieto citrusu augļa *lime* sula. Viņi nenotāuta, ka amerikāņi angļus tāpēc saukās par *limey*.

Pēc šīm nacionālšovinisma diktētām iesaukām papriecināsim sevi ar eifēmismiem. Tos mēdz dēvēt arī par valodas vīģes lapām, jo tie aizsedz aizsedzamo. Precīzāk, to, ko attiecīgajā laikā atzīst par aizsedzamu.

Nedomāsim, ka šis izteiciens ir mūslaiku izdomājums. Tikai Tomasa Baudlera iejaušanās darīja Viljama Sekspīra darbus skolēniem atļautus: *ad usum dauphini*. Šis teiciens radies tā, ka grāmatas tika pārrakstītas un pielāgotas Francijas troņmantnieka — dofina lietošanai. Sekspīrs nebaudlērīzētā veidā zināmas situācijas apraksta rupjāk nekā mūsdienu romāni. Romeo un Džuljetas mežģīņsmalkās mīlestības fons oriģinālā ir rupji vīriešu joki.

Nav nejaušība, ka tieši pagājušā gadsimta vidū radās vajadzība šedevrus darīt galmam piemērotus. Pēc skarbajiem viduslaikiem viktoriānisms bija mūsu vēstures visliekulīgākais laikmets. Pati karaliene laida pasaulē neskaitāmus bērnus, taču palika tipiska *spinster* (angļu valodā šim vārdam nav tik nicīga pieskaņa kā mūsu «vec-

meita»). Kāda viktoriāņu lēdija esot ģibusi, ja viņas klātbūtnē izrunāts vārds *leg* (kāja). Tai laikā vesela vārdu grupa bija tabu, dažs labs reliģisku apsvērumu dēļ. Piemēram, *hell* (elle), *damned* (nolādēts) vai *bloody*. Pēdējais it kā būtu attiecināts uz Kristus asinīm un kādreiz tika uzskatīts par tik neizrunājamu, ka visa impērija sarka, kad Dž. B. Šovs pirmo reizi to uzrakstīja. Pat mūsdienās gadās, ka šo vārdu atvieto ar *Shawian adjective* (Šova adjektīvs).

*Pat mūsdienās vēl vesels birums
šādu «vīģes lapu» glabā
viktoriāniskās smalkmanības
piemiņu.*

Heartburn nozīmē nevis sirds liesmošanu, kā liktu domāt salikteņa sastāvdaļas, bet vienkārši kuņģa grēmas.

Visaizliegtākajam vārdam angliski «vīģes lapa» ir : *to sleep with a woman*; spāniski — *hacer cositas*. Francijā neuzrakstāmā darbības vārda rakstāmais variants ir *coucher avec une femme*. Kurš gan sapratīs, ka lietvārda veidā vārds ir pieņemams? Rodēns savai skaistajai skulptūrai devis nosaukumu «*Le Baiser*» (Skūpstis).

Dantes formulējumā Paolo un Frančeskas da Rimini grēkā krišanas apraksts ir piemērs, kā to pašu aprakstīt smalki un ne mazāk plastiski. «*Non piu leggevano*», Babiča tulkojumā: «Todien viņi vairs nelasīja.» Šāndora Vereša: «Todien vairs ne burta nelasīja.»

Daudzos ungāru vārdu eifēmismus mēs
neapņemas. *Farkas* (vilks, burtiski: astai-
nis) un *szarvas* (briedis, burtiski: ragainis)
pastāstībai ir tādi paši aprakstoši vārdi kā
latviešu *медведь* — medzinis, lācis. Apziņas
dzīvē ir slēpusies māņticība, ka, lietojot ap-
linkus vārdu, varam atvairīt briesmas.

Vislielākās, visneizbēgamākās briesmas
mums atvairīt ar neskaitāmām valodas vī-
ģes lapām, kas jebkurā valodā vijas ap nāvi.
Mūsu izteicieni — «aizgājis pie senčiem»,
«izcietis», «nolicis karoti», «aizgājis pie Ze-
mes mātes» lasāmi galvenokārt senās grā-
matās, bet «aizmidzis uz mūžu» ir eifēmisms,
kas dzīvo vēl tagad.* Angļu valodā kautrī-
giem vai rupjiem aprakstošiem izteicieniem
ne gala, ne malas: *he passed away, he had
given up his soul* (atdevis dvēseli), *he kick-
ed the bucket* (apgāza spaini), *he did his
number, he sniffed it, he gave in his check* —
netulkojami izteicieni, kas visi nozīmē to pašu.

Angļu *undertaker* ir nevis vienkārši uzņē-
mējs, bet gan apbedīšanas vadītājs. Na-
cisma draudu laikā tik daudzi ungāri, bēg-
dami uz Angliju, rakstīja šo vārdu iebrauk-
šanas lūguma ailē «Nodarbošanās», ka
britu varas iestādes sāka laužīt galvu, kā-
pēc tik mazā zemē ir tik daudz šās profesij-
as pārstāvju.

Visiem laikiem ir raksturīga kautrība, ar
kādu tīsta vīģes lapās grūtniecības dabisko
(un grūti noslēpjamo) faktu. Paliksim pie
angļiem, līdz pagājušā gadsimta vidum pie-
ņemtā forma bija: *She cancelled her social*

* Izmantoti latviešu izteicieni. — *Tulk.*

engagements (viņa ir atteikusies no sabiedriskiem pienākumiem). Mūsu gadsimta sākmā nāca modē: *She is in the family way* (viņa ir uz ģimenes ceļa); 20—30 gadus vēlāk: *She is expecting* (viņa gaida). Tikai pēc tam par izrunājamu un uzrakstāmu vārdu kļuva *pregnant* (stāvoklī).

Toilette veidoja *Poups* no vārda *toile* — audums. Sākotnēji vārds nozīmēja mazu nišu, kurā dāmas pakāra drēbes. Interesanti, ka angļu *closet* vēl tagad nozīmē to pašu. W. C. Anglijā netiek lietots. Londonā iemācījos, ka «labākajās aprindās» namamātei klājas jautāt viesim: «*Shall I show you the geography of the house?*» (Vai parādīt jums mājas iekārtojumu?) — jo teiciens «*Do you want to spend a penny?*» (Vai gribat iztērēt peniju?), kas norāda uz labierīcībām ar iemetamu monētu, nav U forma, neiederas «augstāko desmit tūkstošu» vārdu krājumā.

Mūsu laiks nav kautrīgs. Agrāk aizliegto, ar sugas uzturēšanu un vielmaiņu saistīto vārdu vietā ir stājušies līdz šim neizsakāmie. Nevienai parādībai nelieto izsmalcinātus aprakstus. Skaisti skanoši eifēmismi apvij prestižu zaudējušo vecu ļaužu slāni.

Šī tēma neiederas valodniecībā, tomēr atzīmēšu tos trīs cēloņus, kas, manuprāt, ir veicinājuši prestiža zudumu. Pirmais ir ievērojamā mūža pagarināšanās. Kad vidējais vecums bija piecdesmit gadi, vecumam bija tāda pati retuma vērtība kā retai markai.

Otrs cēlonis: sakarā ar skolas apmācību pastiprināšanos ir samazinājusies pārņemtās pieredzes nozīme. Agrāk topošie audēji,

kalēji, gleznotāji un tēlnieki zināšanas iegūva, būdami atkarīgi no saviem meistariem. Tagad — skolās un augstskolās.

Trešais cēlonis: strauja zināšanu novecošana. Atziņas noveco tik strauji, ka pamazām kļūst nesvarīgi, kas ko zina, ir svarīgi, cik ātri kurš var aizmirst veco un iemācīties jauno.

Lai aizplīvurotu savu rangu zaudējušo vecumu, ir radīta vesela sērija eifēmismu. Franči to dēvē par *troisième âge* — trešo laikmetu, vācu valodā ir radies vārds *Seniorenwelt*. Amerikas televīzija neparko nelietos vārdu *old age*, obligāts vārds ir *longevity* — ilgs mūžs.

Tikai ļoti iesīkstējušas uzrunas atgādina, ka liels vecums kādreiz nozīmēja rangu un vecuma pieminēšana — cieņas apliecinājumu. *Monsieur, Mister, Signore* — burtiskā nozīmē: mans vecais. Ķīniešu *Sjaņšen* un japāņu *Sensei* arī nozīmē Cienījamais, Pirmsmanis dzimušais. Nezinu, ko teiktu spāņu *grande dame*, uzzinājusi, ka *Señora* īstajā nozīmē ir Vecais sievišķis.

*

Runājot par vecumu, tik ilgi to aplūkoju valodnieciskā aspektā tāpēc, ka man bieži jautā:

*kāds ir optimālais zemākais un
augstākais robežvecums, kurš
vēl ļauj sekmīgi mācīties
valodas?*

Pirmais jautājums interesē pirmām kār-

tām vecākus, pēdējais — pensionārus, kas meklē derīgu laika kavēkli.

Kad vislabāk sākt valodas mācīšanos?

Par atbildi minēšu kādu eksperimentu, kas visā pasaulē notiek, lai apmācītu zīdaiņus peldēšanā. Ir konstatēts, ka dažas nedēļas veci zīdaiņi bez kādiem kompleksiem plunčājas viņu lielumam piemērotā mazgājamā traukā. Viņu nervu šūnās varbūt vēl glabājas atmiņas par augļa ūdenī pavadītajiem mēnešiem. Pāris mēnešu vecumā viņu organisms jau ir pieradis pie gaisa, pusgadu vecs bērns jau ir par vecu, lai droši iegremdētos ūdenī.

Tāpat tas ir arī ar valodu. Mātesvaloda saistīta ar kompleksiem un aizspriedumiem. Esmu redzējusi četrus piecus gadus vecu bērnu nikni spārdāmieš kājām, pat draudot ar dūri tādai, viņaprāt, neizprotamai parādībai, kas runā kā cilvēks, taču nav saprotams, ka saka.

Ir parasts iebilst pret agrīnu, vēl pirms aizspriedumu laikā sāktu, rotaļīgu valodas mācīšanu, sak, «tad bērns īsti nezināšot nevienu valodu». Ja tā būtu, tad pierobežas joslās augušie divvalodu runātāji un freileņu audzinātie bērni visi būtu idioti.

Man pret šādu agri sāktu valodas mācību ir tikai tāda iebilde, ka tai reti ir rezultāti. Vecāku un vecvecāku nodarbībām parasti nav rezultātu. Māte, tēvs, vecmāmiņa, vec-tēvs bērnam ir ieprogrammēti mātesvalodas sistēmā, dzimtās valodas kontekstā. Tomēr atzīstu: ja vienam no vecākiem ir cita dzimtā valoda, lai izmanto iespējas, ko sniedz. vēl pilnīgi brīvās smadzenes. Varbūt rezultāti

parādīsies tikai pēc gadiem, tad, kad bērns apzināti un motivēti ķersies pie mācībām.

Uzsveru apmācītāja citvalodību tāpēc, ka no šai laikā apgūtā dzimtās valodas akcenta vēlāk grūti tikt vaļā.

Šis laiks ir spēju veidošanās laiks;

valodu mācībā svešu skaņu mehāniskas atdarināšanas laiks.

Tagad jau domājamies zinām, ka automātiskā treniņā, ieraduma izveidošanā nozīme ir citām smadzeņu šūnām nekā zināšanu apgūvē. Par pirmo atbildīgas tā sauktās piramidālās šūnas, par atziņu šķirošanu un analizēšanu turpretim — stellārās šūnas. Piramidālo šūnu attīstība ilgst apmēram līdz 12—14 gadu vecumam, tad apstājas. Stellāro šūnu nobriešana beidzas vēlāk.

Tas, kurš kontaktā ar svešu valodu nonāk pēc tam, kad beigušas savu attīstību šūnas, kas atbildīgas par iemaņu veidošanu, pat pēc pusgadsimta uzturēšanās attiecīgajā zemē nespēj atbrīvoties no iesīkstējušām dzimtās valodas morfoloģiskajām normām.

Es vēlu izvēlējos valodas par vaļasprieku un specialitāti; atzīstos, ka nekad un nekur neesmu turēta par vietējo. Ja žēlojos par to, labākajā gadījumā sagaidu mierinājumu: «Nebēdājiet, mums jūsu ungāriskais akcents ļoti patīk.»

Taču es noraidu tādu uzskatu, ka cilvēks pāri pusmūžam vairs nespēj apgūt svešvalodu. Bieži dzirdu skandināmiem šo aplamo uzskatu un, kad protestēju pret šādām nopū-

tām, ik reizi dzirdu argumentus: «Es reizēm aizmirstu pat kaimiņienes vārdu.» Vai arī: «Nevaru atcerēties, kā sauca to ielu, kur agrāk dzīvoju.» Gadās arī tā: «Nepazinu to cilvēku, kas mani sveicināja, kaut gan mēs ik dienas tiekamies Lukāča pirtī.»

Vārdu un seju atcerēšanās nav noteicošā!

Bērns jūt (ir percipiāls). Viņš uztver katru parādību atsevišķi, kā izolētu faktu, jēdzienus viņš vēl nepazīst. «Kas tu būsi, kad izaugsi liels?» — tā reizēm jautā gudrais pieaugušais. Bieži saņemam šādu atbildi: «Es gribētu būt tēvocis Pišta (vai tante Ilona).» Kategorijas — šoferis, automontieris, audzinātāja, ārste — viņu domāšanā vēl nav izveidojušās.

Augdams bērns atklāj zināmu priekšmetu un personu kopīgas pazīmes un iemācās tos grupēt pēc šīm pazīmēm. Viņā izveidojas jēdzieni (konceptijas). Pieaudzis cilvēks ir koncepciāls.

Vecs cilvēks ir kategorisks. Šai mūža posmā sakarības kļūst arvien skaidrākas, grupējumu apveidi arvien noteiktāki. «Pasaules notikums» viņi uztver kopā ar kontekstu, sīkumi konstrukcijas iekšienē ir cieši salīpuši kopā, izplūduši. Tas, ko loģika nespēj ietilpināt kategorijās, tas, kam nav vietas kontekstā, smadzenēm grūti aptverams. Piemēram, vārdi un sejas.

Nevienai no tām nav sakara ar loģiku. Bijušais klasesbiedrs vienlīdz labi varēja būt Kovāčs vai Sabo; seju, atrautu no vides,

nezinām, kur ierindot. Ir zināmi tādi vectētiņi, kas dievina savus mazbērnus, taču kategorija «mazbērns» viņos ir tik stingri norobežota, ka šās kategorijas iekšienē viņiem reizumis jānoskaita pieci seši vārdi, līdz atrod to, kuru gribējuši nosaukt.

*

Tos, kurus neinteresē nobriedušās paaudzes problēmas, lūdzu pārlēkt pāri dažām iedaļām, jo man te nu patlaban gribētos vēl mazliet paprātot, vai vecu ļaužu runai ir kādas īpatnības.

Ja ir, tad šās īpatnības cēlonis acīmredzot ir milzīgā uzkrātā pieredze. Kas ilgi dzīvojis, daudz redzējis un dzirdējis,

*tam itin viss kaut ko atsauc
atmiņā.*

Un, kas nāk atmiņā, to vienmēr arī stāsta. Atkārtodamies un izraisīdams nepacietību jaunākās paaudzes klausītājos.

Angļi šo vecumu, kas saistīts ar garīgo spēju vājināšanos, sauc par *dotage*. Arī tur, kā šķiet, labi pazīst vecus kungus, kas mīl stāstīt anekdotes, jo ir radies teiciens: «*He is in his anecdotage.*» Cieņu izņēmumiem, kuru šai vecumā ir vairāk nekā dzīves agrākajos posmos.

Kamēr cilvēki sasniedz tādu vecumu, profesija, dzīves apstākļi, ģimenes un darba attiecības ir ļoti dažādi slīpējuši viņu raksturu un spējas. Viņi ir cits citam mazāk līdzīgi nekā jaunieši, kuriem aiz muguras īsāks dzīves ceļš un bijis mazāk iespēju di-

ferencēties. Jauniešus un viņu valodu — nosauksim to pēc *Chinese* un *Japanese* parauga par *Teenagerese* — raksturo kopīgas īpatnības.

Turklāt īpatnības, kas sniedzas pāri valstu robežām. Šis starptautiskais raksturs ir acīmredzami jauna parādība un tehnikas iekarojumu rezultāts. Satiksmes atvieglinājumi, televīzijas, radio, skaņuplašu ražošanas attīstība ir darījusi iespējamu pasaules nošķiršanos horizontāli — pa vecumu šķērām.

Tikai vienu paaudzi iepriekš toreizējie bērni par saviem ideāliem izraudzījās savas dzimtenes varoņus un izcilas personības. Tagad padsmītgadīgie dievina vienas un tās pašas zvaigznes — kosmonautus, sporta čempionus, popdziedoņus — no Sanfrancisko līdz Tirānai.

Jūsmo par viņiem gan ungāriski, gan vāciski, gan angļiski, taču Tīneidžerlendas iedzīvotāju valodai ir savas īpašības, kas sniedzas pāri nacionālām robežām.

Kāpēc tieši pusaudžiem ir izveidojusies šī īpatnējā valoda? Tas ir divējāds vecums, pēc bioloģiskās attīstības viņi vairs nav bērni; taču viņi nonāk pretrunās ar pieaugušajiem, kuriem līdz šim ir ticējuši, bet kuri nu viņus nepieņem savā pulkā. Viņi kļūst agresīvi un par vienu no savas pretestības ieročiem, viegli pieejamu, izveido savu īpašu valodu. Pusaudžu valoda ir ieroču biedru saderības un aizsardzības simbols, spīts savienības, vērsta pret pieaugušajiem, simbols, apliecinājums piederībai kaut kur.

Šī valoda gramatiku atstāj neskartu, ja

daudz, tad tanī ir vairāk prefiksu nekā pieaugušo valodā. Jaunas vārdu saknes veidot nemēdz, ja nu vienīgi savā šaurajā interešu lokā: daži sinonīmi sievietei un dzimumaktam, mazāk naudai, itin nekā slimībai un nāvei. (Vispār vārdu veidotāja fantāzija darbojas tikai tanīs nozarēs, uz kurām vērsts viņa interešu stars. Eskimosu — tā lasiju kādā ceļojumu aprakstā — viskārotākā delikatese esot sapuvis zivs pūslis. Tā aromāta — tas ir: pūšanas pakāpes — raksturošanai valoda zinot ne mazāk kā vienpadsmit īpašības vārdu.)

Maņā jaunībā mūsu laikabiedri pusaudži centās savu vīrišķo pašapziņu kāpināt un kautrību pret meitenēm maskēt ar nicīgiem izteicieniem: *tyúk, pipi, csibe* u. c. (vistiņa, cālis, cālēns). Šodien vienvaldošs ir *csaj* — skuķene. Mūsu uniseksa pasaulē šis no čigānu valodas pārņemtais vārds ir abu dzimumu ne visai svarīga atšķirības zīme — to attiecina tikai uz meiteni. Tās sacensone *bula*, šķiet, vācu cilmes, no *Buhlerin*.

Viņu valodas lietojumā ir nobalojusi īpašības vārdu bagātība.

Nāvīgs, dievīgs, kolosāls ir lietojami viņu atzinības skalas jebkurā pakāpē. Vārdu nokrāsa ir zudusi. *Izé** vietā stāties *téma*. «Ko jūs meklējat?» nesen apjautājos kādam padsmītgadīgajam, kas taustījās pa tumšu kāpņu telpu. «Nu to tur... to tur... ieslēdzamo *téma*,» viņš atbildēja.

Protams, var gadīties, ka šis kopuma

* *Izé* — netulkojams, apmēram «tas tur». — *Tulk.*

vārds no viņu krājuma nozudīs, kamēr šīs rindas ieraudzīs dienas gaismu, un šķitīs tikpat novecojis kā «tēvzeme» vai «laulene».

Pēc A. Toflera domām, nākotnē demarkācijas līnija būšot ne starp ziemeļiem un dienvidiem, ne starp baltajiem un melnajiem, bet gan starp jaunajiem un vecajiem. Attālināšanās process šit gan zemākus, gan augstākus viļņus. Vislielākais vilnis, tas, ko 1968. gadā uzsita studentu demonstrācija Parīzē, jau ir noplacis. Toreizējie barikāžu jaunieši ir aprimuši un kļuvuši par ģimeņu tēviem un mātēm. Nu viņi vairs neskindina: «Netici nevienam, kam pāri trīsdesmitiem!» Taču viņu ietekme ir paliekoša, neatgriežama.

Tāpat kā pēc franču revolūcijas uz skatuves nāca pilsonība — Trešā kārtā, pagājušā gadsimta beigās — strādniecība, Ceturtā kārtā, tās jaunatnes pārstāvji ieņem arvien svarīgāku lomu, veidojas it kā Piektā kārtā. Labumu patērēšanā viņu loma jau ir nozīmīga, ražošanas mehānisms ar dzīvu interesi pētī gaidāmo viņu gaumes pavērsienu. Reklāmas speciālisti lauza galvu par saukļiem, kas iedarbotos uz jauniešiem; vēlēšanu laikā kandidāti cenšas ar savām programmām noskaņot jauniešus. Viņu vecumam raksturīgās runas iezīmes arvien vairāk ietekmē valodas attīstību. Ceru, ka viņu svaiģie spēki nevis apkaunos, bet bagātinās mīļo mātesvalodu ar jaunu stilu.

*

Atgriezīsimies no nākotnes tagadnē; pēc valodas stila līmeņiem apspriedīsim

valodas zināšanas līmeņus.

Tā ir skolas tēma; tālab izmantosim tādu skolas atzīmju sistēmu, ar kādu skolotājs vērtē mazo un lielo skolēnu sekmes, — no vieninieka līdz piecniekam.

Tas, kurš nezina neko, protams, saņem vieninieku un ir izkritis. Divnieku ir nopelnījis tas, kurš valodu runā tūrista līmenī. Ar kādu duci teikumu bruņojies, viņš prot palūgt vilciena biļeti, sameklēt istabu, pasūtīt pusdienas un paaizvēties, cikos atiet vakara ātrvilciens. Viņš prot avīzē atrast, ko rāda kinoteātros, un mēģina kaulēties, kurpes pērkot.

Labāku atzīmi dabū tāds, kas runā tērzēšanas līmenī. Šī atzīme pienākas cilvēkam, kas prot nodibināt viesu — mājestēva attiecības, prot kaut ko pastāstīt par savu zemi un pajautāt par otra zemi, var izstāstīt, ar ko pats nodarbojas, un saprot, ja sarunas biedrs stāsta par savu specialitāti.

Mazliet pārtraukšu pati sevi, lai ar praktisku padomu palīdzētu tiem, kas pošas uz Ameriku. Vilcienā, viesnīcā, pie brokastu galda līdzās sēdošie katrā ziņā uzdos vienus un tos pašus jautājumus.

Pirmais: «*Where are you from?*» (No kurienes jūs esat?) Otrais: «*What is your line?*» (Kas ir jūsu nodarbošanās?) Trešais: «*What do you drive?*» (Kāda jums mašīna?)

Būdamā ceļošanā iesācēja, es atzinu, ka parasti braucu ar autobusu. Par to tik ļoti brīnījās, ka es mainīju taktiku. — Man šķiet, jūs to marku nezināsiet, — tagad es atbildu tā, — to sauc par ikarusu. — Vai liela ma-

šina? — tādās reizēs taujā. — Vai lielāka par ševroletu? — Daudz lielāka! — es augstprātīgi pamāju.

Uzdrošinos cerēt, ka gan pagāniskais Hermess, gan katoliskais Svētais Kristaps, svētais, kas pārziņa satiksmi, piedos manu blēdīšanos. Es taču mēdzu dižoties nevis savā, bet gan dzimtenes prestiža labā.

Nākamo līmeni aiz tērzēšanas es gribētu nosaukt par *impex* līmeni. Cilvēks, kas sašniedzis šo līmeni, spēj apspriesties par savu nozari. Protams, tā ir ne vien ārējā tirdzniecība, bet ikviena zinātnes vai tehnikas nozare. Šā loka robežās pasīvais un aktīvais vārdu krājums ir simtprocentīgs, četriņieku runātājs izpelnās tāpēc, ka var gramatiski pareizi un saprotamā izrunā izsacīt savas domas. Taču ārpus savas specialitātes viņš nedroši grīļojas.

Pērnvasar manā klātbūtnē kāds ungāru inženieris vadīja svarīgu starptautisku apspriedi. Viņš pārdeva ārzemju firmas aģentam pāris tūkstošu elektroaparātu, ne reizi nemeklējot starptautiskās zīmējumu un shēmu valodas palīdzību, lai raksturotu kādu tipu vai izmēru.

Apspriedes pārtraukumā mēs cienājām viesi ar saldējumu, ko viņš ēda ar redzamu patiku. «*Does it taste you?*» mans inženieris pajautāja, mehāniski tulkodams «Vai garšo?». Diemžēl teikums minētajā formā nozīmē: «Vai tas jūs nogaršo?» Nabaga viesis tā pārbijās no šāda pavērsiena, ka man gribējās viņu mierināt ar filmas dziesmiņu: «Neapēdīs, tikai nogaršos.»

Nākamo līmeni es sauktu par tulka lī-

meni. Šai līmenī jāpārzina dažādu sfēru vārdu krājums plašā apjomā; vienā mirklī jāatrod atslēga visdažādākajiem izteicieniem, jāatveido tā, lai tulkojums ne vien saturā, bet arī stilā būtu pēc iespējas tuvāks oriģinālā domātajam vai sacītajam.

Visam pāri ir dzimtās valodas līmenis. Diemžēl tas gadās tik reti, ka nav pat ieguvis vietu minētajā bērnu zināšanu vērtējumā. Tas ir gadījums, kad mūsu tautieti uzskata par dzimušu krievu, francūzi utt. un ar izbrīnu taujā, ja tas ierunājas mātesvalodā, kas tā par savādu valodu un kā viņš iedomāties to mācīties.

*

Vai esmu savas specialitātes aizstāve, ja esmu to pacēlusi uz tik augsta plauktiņa? Varbūt. Bet atzišos — pēc daudzu gadu prakses vēl tagad jūtu, ka klājas pazemīgi tuvoties daudzajiem slazdiem un grūtībām.

Tulkošana (es runāju par simultāno vai konferences tulkošanu, jo to pārzinu vislabāk)

ir absurda nodarbošanās.

Iedomāsimies metālrūpniecības strādnieku, kas zina tikai savu uzdevumu: viņam jāgatavo priekšrakstīta lieluma, veida, virsmas detaļa. Toties par izejmateriālu, no kura ražo, viņš nezina neko, nezina pat, vai tas derēs kalšanai, valcēšanai vai stiepšanai. Tas noskaidrojas tikai tad, kad plūstošā, ātri dziestošā metāla čūska nonākusi viņa tiešā

tuvumā. Nav nekāds brīnums, ka uzdevuma nezināmība tur simultāntulka nervus nepārtrauktā sasprindzinājumā, jo bieži vien tulks pat nezina, kādā valodā viņam nākamajā mirklī pasniegs gatavo detaļu — veselus teikumus, ko nāksies pārstrādāt citā valodā.

Tulkošana ir darbs, kurā *prāts jāšķeļ uz pusēm*.

Kamēr tulka mēle mikrofonā runā nule formulēto pārtulkoto teikumu A, ausis jau tver teikumu B, pārraida to smadzenēm, kas domu pārtulko un sūta tālāk. Sizofrēniķi šai jomā darbojas sekmīgi.

Tulkošana ir darbs, kas *prasa kompromisus*.

Vienīgi ar pastāvīgiem kompromisiem var tikt pāri klupšanas akmeņiem, kas nemitīgi gadās ceļā.

«Vajadzētu tā, bet es zinu šitā.» Kurš laba dēļ spēj atsacīties no vēl labāka, lai izvēlas kādu mierīgāku profesiju.

Tulkošana ir *paradoksāla* darbība.

Tas ir dialogs, kurā piedalās nevis divi, bet trīs sarunu biedri: referents, klausītājs, tulks. Improvizācijas māksla, īpaši *Commedia dell'Arte*, kurā nav noteikta lomju dalījuma (bonvivans, subrete, traģiķis), jo tulks uz skatuves nāk reizēm vīrieša, reizēm sievietes, reizēm inženiera, reizēm ārsta, reizēm muzikologa, reizēm politiķa lomā. Turklāt tā, lai, Dieva dēļ, nekas nespīdētu cauri. Literārs tulkojums ir labs, ja lasītājs notic, ka redz oriģināltekstu. Tulks stāvētu sava uzdevuma augstumos, ja neviens nepamanītu, ka viņš vēstījuma procesā kaut kur iestrēgst.

Pārvarēt grūtības mums palīdz ne vien godīga gatavošanās, bet arī rutīna. Treniņš ir iemācījis tulka smadzenes vairāk vai mazāk automātiski atsaukties uz sākotnējās valodas vārdu kairinājumu ar vārdu vēlāmajā valodā. Šādi izveidotas stratēģijas gadījumā mums jābūt modriem un jālieto elastīga taktika, ja ir darīšanas ar mūsu amata niknākajiem ienaidniekiem

viltus draugiem (les faux amis).

Tā mēs dēvējam vārdus, kuru skanējums sakrīt vai ir līdzīgs, bet nozīme dažādās valodās atšķirīga.

Tā kā pat ikdienišķā runā cilvēks, kas nepazīst šo vārdu viltus dabu, var skart pārsteigums, esmu sastādījusi no tiem glītu buketīti ar vairākiem simtiem piemēru.

Piemēram, *Señor Gonzalez* vēlējās pavadīt Londonā *weekend*. Viņš bija apgādājies ar daudzu pansiju adresēm, tomēr viņam nācās pārņakšņot zem klajas debess. Kā tas iespējams? Nu tā, ka pie lielākās daļas pansiju durvīm karājās uzraksts *Vacancy* (brīvas vietas). Tā kā viņa valodā *vacacion* nozīmē darbības pārtraukšanu, viņš uzdrošinājās klauvēt tikai pie tādiem vārtiem, kur šāda uzraksta nebija. Un šais vietās viņu noraidīja.

Toties *Signore Rossi* ieradās Seviljā. Ticēdams spāņu un itāliešu valodas līdzībai, viņš brokastodams lūdza sviestu ar saucienu *burro!* Gan krietni vēlāk, taču viņam apgādāja — grezni apseglotu ēzeli. Jo *burro* spāniski nozīmē ēzeli. Tikai starp citu piezīmēšu,

ka ungārs, kas vēlētos ēzeļa mugurā doties no Kapri uz Anakapri, mierīgi var lūgt *somar*, jo tur to sauc tā (līdzīgi ungāru *szamár*).

Viltus draugi ir sagādājuši arī nopietnākas nepatīkšanas. Kādā apspriedē franči izvirzīja *demande* (lūgumu). Taču angļiski *demand* nozīmē nevis lūgumu, bet prasību, angļu pārstāvis šādu nekaunību atzina par apvainojumu un lūgumu noraidīja.

Varētu iedomāties, ka vismaz matemātikas pasaulē šādu viltus draugu nav, ka skaitļi patiesi runā starptautiskā valodā. Diemžēl tā nav. Eiropiešiem biljons ir $1\,000\,000 \times 1\,000\,000$: miljonreiz miljons, 10^{12} ; amerikāņiem — tikai $1000 \times 1\,000\,000$, tas ir, tūkstoš miljonu, tikai 10^9 , tas, ko pie mums sauc par miljardu.

Ne viens vien aizvainojums ir radies tāpēc, ka dažādās zemēs ir dažādi apzīmējumi pakāpēm, rangiem un skolu tipiem. Ungāru akadēmiķim neatbilst vācu *Akademiker*, jo šis nosaukums vēstī tikai to, ka attiecīgā persona ir beigusi universitāti vai citu augstskolu. Pēdējā vāciski ir *Hochschule*, turpretim Amerikā *high-school* nozīmē vidusskolu un apmēram atbilst mūsu ģimnāzijai. Angļu *gymnasium* nozīmē vingrošanas zāli, nosaukums radies no grieķu *gymnos* (kails).

Krievu институт neatbilst ungāru *intézet* kā institūts daudzās citās valodās, bet ir visaugstākās pakāpes medicīnas, inženierzinātņu, lauksaimniecības augstskolas nosaukums. Ieguvis diplomu vienā no tiem, absolvents var, tāpat kā pie mums, turpināt studijas kā aspirants un izdarīt pētījumus,

būdams kandidāts. Visu to kronē zinātņu doktora grāds, kas Ungārijā saucas par «lielo doktorātu».

Doktors — tas ir sens, spožs grāds, cēlies no latīņu *doctus*, senāk tas pienācās katram, kas bija kādā profesijā radījis ko izcilu. Uz franču karaļa Svētā Luija galma celtnieka kapakmens rakstīts, ka tur atdusas *Docteur des pierres* — Akmeņu zinātnieks.

Uzzinājusi, ka manas Madrides draudzenes tēvs cietis autokatastrofā, pa telefonu apjautājos par viņa labklājību. Dzirdēju atbildi: «*Esperamos su morte.*» Aiz pārsteiguma noliku klausuli, ne vārda nesacijusi. Tikai vēlāk man ienāca prātā, ka spāņu valodā *esperar* nozīmē arī gaidīt un paredzēt, nevis cerēt vien kā franču *espérer*. Esmu iemācījusies arī to, ka cilvēks, par kuru saka *prematuramente jubilado*, nevis agri priecājas, bet ir priekšlaicīgi aizgājis pensijā. Patīkams pārsteigums, ka zīmīte (ungāriski *cédula*) spāniski ir *cédula* un rakstvedis — *chupatintas* (ungāriski: *csupatintas* — tikai tintnieks).

Vārds *kokett* manā jaunībā tika lietots koķeta nozīmē. Taču tā franču nozīme ir daudz plašāka: *une somme coquette* — glīta summiņa; «*Il est coquet pour son âge*» (Saviem gadiem viņš ir brašs).

Esmu dūsmīga uz angļiem, jo «*he blames himself*» nozīmē nevis, ka attiecīgā persona ir izblamējusies, bet gan, ka apsūdz sevi. Un uz spāņiem, kuru *compromiso* nozīmē nevis tikai kompromisu, bet arī solījumu un pienākumu.

Ungāru un poļu kooperācijas ietvaros ir

radies šāds pārpratums. Kāda Varšavas kosmētikas fabrika apzinājās izgudrojusi briņumdari krēmu, kas likvidē grumbas. Līdzstrādnieki to piedāvāja kādam Ungārijas ārējās tirdzniecības uzņēmumam, lai ieviestu apgrozībā pie mums. Sarakste risinājās franču valodā; krēma darbīgo vielu poļu pārstāvis bija nosaucis par *agent à dérider* (*ride* — grumba). Ungāru partneris godīgi meklēja vārdnīcā un konstatēja, ka *agent* nozīmē aģentu, policistu, bet *dérider* — izlūkot. Par laimi, viņš nepasūtīja lielāku partiju piedāvātās preces televīzijas raidījumam «Zilā gaisma», bet vēstulē atbildēja: «Neatbilst mūsu uzņēmuma specifikai.»

Holandē vajag uzmanīties ar vārdu *monster*, jo tas nozīmē paraugu, nevis briesmoni kā angļu valodā. «Sargies!» savukārt holandiski skan *Aandacht*, turpretim vācu *Andacht* nozīme ir svētsvinīga noskaņa. Portugāļu *importancia* es noteikti tulkotu kā svarīgumu, ja konteksts nerādītu, ka tas nozīmē summu.

Itāliešu *cavallér* negūs panākumus, glaimodams vācu meitenei, ka viņa ir *calda* un *morbida* (silta un maīga). Radīsies asociācijas *calda* — *kalt* (auksts), *morbid* izraisīs domas par slimību un nāvi. Un francūzis lai neslavē savas angļu paziņas *denture*, frančiem šis vārds nozīmē tikai zobu rindu, bet angļiem — zobu protēzi.

Mēdz sacīt, ka tikai kleptomāns zogot to, ko viņam nevajag. Arī valodas visumā pārņem svešvārdus tad, ja pašam rezervē nav raksturīga teiciena. Pagājušā gadsimta vidū ungāru dāmas sāka ģērbties pēc Vi-

nes modes. Kopā ar kleitām importēja šlīci, mīderi u. c. No cariskās Krievijas esam pārņēmuši *ukazu*, no Padomju Savienības — *sputņiku*, no angļiem — *vikendu*, no mūsdienu Itālijas — *dolce vita*.

Visā pasaulē zināma cilvēku tipa apzīmēšanai lieto spāņu cilmes vārdu *levantei* (saullēkta), toties *ponientei* (saulrieta cilvēks) nav iekļuvis starptautiskajā terminoloģijā; šķiet, ka austrumniekiem ir atklātas zināmas kopīgas īpašības, bet rietumniekiem ne.

Pārņemtie vārdi reizumis nepieklājīgi atspoguļo pieņēmtā tautas uzskatus par vārda saimniektautu. Spāņu valodā *obsequioso* nozīmē tikai sirsnīgs, pakalpīgs, galants. Angļiem laikam spāņu galantums būs šķītis pārspīlēts, jo šis vārds pārņemts pielīdzēja, glaimotāja nozīmē. *Obsèques* franciski nozīmē: svinīga bērū ceremonija. Arī franču lielība tiek izteikta ar pārņemtu spāņu vārdu, *jactancia* pārtaisot par *jactance*.

No vācu valodas starptautiskajā terminoloģijā iegājies *Weltschmerz* (pasaules sāpes), taču kāds mans personisks piedzīvojums liecina, ka pasaule vācu tautu pazīst ne tikai no romantiskās puses. Tokijas studentu demonstrācijā vairākkārt pūlējos no čūskveidīgā gājiena dalībniekiem izdabūt atbildi, kas, viņuprāt, būtu problēmu atrisinājums. Atbilde vienmēr viena un tā pati: *Gebaruto*. Pagāja krietns laiks, līdz es atklāju, ka tas ir vācu vārds *Gewalt* (vara), pārtaisīts japāņu lūpām izrunājamā veidā.

Katras tautas dzīvē, tāpēc arī valodā centrālajā vietā ir darbs. Nav nejaušība, ka šādos amatieriskos salīdzinājumos atklājas vesela sērija valodas dīvainību, kas saistās ar darbu. No latīņu *labor* radās franču *labour* (nozīmē: nogurdinošs, grūts uzdevums; *laboureur* — laukstrādnieks). Angļu *labourer* — nekvalificēts strādnieks.

Darba rezultāts — latīniski *opus*. Daudzskaitlis *opera* visās valodās nozīmē dziedāmu muzikālu darbu. Francijā no *opus* izveidojies *oeuvre*, bet *dame d'oeuvre* nozīmē labdarīga dāma, turpretim angļu *woman in labour* — sieviete dzemdē. No tā man nāk prātā vārda *bába* (ung. vecmāte) izcelšanās. Slāvu valodās (un arī japāniski) *baba* nozīmē vecu sievu. Ungāru nozīmi šis vārds laikam būs guvis tā, ka jaundzimušajam palīdzību sniedza visvecākās, tātad vispieredzējušākās sievas. Turpretim ne no tā man nāk prātā, ka ragana spāniski ir *bruja*, taču *brujula* ir nevis maza ragana, bet gan kompasa virzienadata.

Pašai man mokoši pārdzīvojumi, saistīti ar viltus draugiem, radās kādā mediķu kongresā. Zinātnieki debatēja par baktēriju izdzīvošanas laika saīsināšanu. Vācu, franču un angļu valodā šis vārds ir ungāru apzīmējuma spoguļattēls: *überleben, survie, survival*. Burtiski pārtulkoju to krieviski: переживание. Man par postu, šis vārds nozīmē nevis izdzīvošanu, bet dziļu pārdzīvojumu. Sēdes beigās man pienāca klāt kāds padomju delegāts un uzsita pa plecu, es esot, viņš sacīja, apliecinājusi savu humānista viedokli, tik ilgi un aizkus-

1- tinoši nodarbojamās ar baktēriju garīgo
a dzīvi.

IS Esmu dusmīga uz markām, kuru izgud-
rošana ir radījusi tik vienkāršu iespēju
rakstiskiem sakariem pāri valstu robežām.
3; Varētu cerēt, ka šo svarīgo starptautisko
1- sakaru līdzekli dažādās valodās sauks vie-
nādos vai vismaz līdzīgos vārdos. Taču ne:
2- marka vāciski ir *Briefmarke*, angļiski *stamp*,
2- franciski *timbre-poste*, spāniski *sello*, itāļiski
1- *francobollo*.

ē Kāpēc starptautiskos teicienus nemēģina
n standartizēt? Šai virzienā ir uzsākti svarīgi
k pasākumi, pirmām kārtām Starptautiskās
1- Standartu organizācijas ietvaros. Mans
a liecinieks ir 1982. gada normu projekts,
s kas attiecas uz zobārstniecības terminolo-
1- ģiju un cenšas ievest kārtību šajos džun-
d ģļos:

<i>angliski</i>	<i>franciski</i>
Equipment	Matériel
Material	Produit
Product	Fourniture
Furniture	Mobilier

*Arī mūsu valoda ar pārņemtajiem
vārdiem rīkojas pēc iespējas
patvaļīgi.*

s Franču cilmes *garde-robe* sākotnējā no-
u zīme pēc Ekharda vārdnīcas: 1. liels
a drēbju skapis; 2. apģērba komplekts; 3. ka-
a raļa tērpu glabātavas personāls; 4. istabas
i klozets; 5. ateja ... Mūsu lietotajā nozīmē
franči lieto *vestiaire*. *Smoking*, kas pie

mums nozīmē svinīgos gadījumos lietojamu vīriešu uzvalku, angļiski ir tikai smēķēšana; eleganta uzvalka nosaukums ir *dinner jacket* vai arī *black tie* (melna kaklasaite), Amerikā *tuxedo*.

Pedáns sākotnējā nozīme ir nevis kārtīgs, bet gan persona ar paviršām zināšanām. No latīņu *salutare* (sveikt) ir radies salūtēt.

Dāmām, kam jāsāk runāt spāniski, dodu padomu, kaut arī kāds fakts no jums prasītu milzu pūles, nesakiet par sevi *embarazada*, jo *embarrassée* tikai franciski nozīmē apjukusi, spāniski tas ir — esmu stāvoklī.

Kādu savu tautieti dzirdēju atvainojamies angļu sabiedrībā: «*My fiancée is expecting.*» Diemžēl tas nenozīmē «Līgava mani gaida», kā viņš domāja, bet gan, ka jauno dāmu gaida mātes prieki. Britu namatēvs un namamāte jau uz sliekšņa mazliet izbrīnījušies viņu apsveica sakarā ar intīmo ģimenes notikumu.

Vēl vairāk pārsteigts varēja būt tas franču darījumu cilvēks, kuru ungāru partneris uzslavēja par pareizi atrastu variantu ar vārdiem: «*Monsieur, vous êtes un voyeur!*» Valodas untums ir gribējis, lai *voyeur* nozīmētu nevis gaišreģi, bet kādu seksuālu novirzi. Ceru, ka viesis bija tikai pārsteigts, bet neapvainojās. Jo arī es piedodu savam krievu vēstuļu partnerim, kas mācās ungāru valodu. Viņa rokās bija nonākusi viena no manām grāmatām, un viņš ar jaukiem vārdiem apliecināja, cik ļoti ciena un mīl mani. Kopš tā laika viņš paraksta vēstules tā:

«Tisztelője és szeretője, Vaszilij.» (Div-
dabim «mīlošais» — *szerető* ungāru valodā
ir nozīme — mīlākais.)

Pat slāvu valodu ietvaros mēs nevaram
paļauties uz līdzīgu skaņu. Diemžēl es tul-
kodama atklāju, ka poļu *otow* nozīmē svinu
(Pb), bet krievu олово — alvu (Sn). Arī
to iemācījos uz savas ādas, ka *listopad*
horvātu valodā ir oktobris, bet čehu va-
lodā — jau novembris.

Taču vislielāko buku nošāvu, tulkodama
ungāriski kādu vācu tekstu. Pamatoti no-
ticēju, ka pēc *Vorteil* (priekšrocības) pa-
rauga *Übervorteilung* nozīmē tikšanu pie
sevišķām privilēģijām, kaut gan šim vār-
dam ir tieši pretēja nozīme: vilšanās.

*

Diemžēl daudzu šādu gadījumu dēļ
mums, tulkiem, ir radusies tāda «viltus
draugu *phobia*», ka daudzas reizes vīlies
cilvēks redz apmānu arī tur, kur nebūtu
nekāda iemesla. Bieži vien baidāmieš, ka
līdzīgas skaņas nozīmē lamatas, un labāk
pārstāstām aprakstoši. Šis jautājums man
ienāca prātā tāpēc, ka pastāv arī otra
«*phobia*»,

pārspilētas bailes no frazēoloģismiem.

Imre Ērdi-Halāss ir apkopojis izteicie-
nus «Kurš gan tā nesaka». Un šis visai
derīgais saraksts mūsos izsēja iepriekšmi-
nēto kompleksa sēklu. Mūsu redaktori

bargi pārbauda, vai tikai autors nav tekstā ievazājis kādu nodeldētu izteicienu.

Frazeoloģisms (pretstatā dzejniekam, kas *non fit, sed nascitur*) nav piedzimis, bet par tādu kļuvis. Kad Šāndors Petēfi pirmo reizi rakstīja: «Mīlestība ir tumšs cietsums,» — šis salīdzinājums bija svaigs un savdabīgs. Arī tagad tāpat, ja izceļam to no banāla konteksta un attiecinām, teiksim, uz paveca, resnīga kavaliera elkonī iekārušos jaunu, skaistu meiču.

Atzīstu, ka daudzos gadījumos frazeoloģisms ir strupceļš. Taču mūsu sadzīvē pastāv divi, vēl kaitīgāki strupceļi: joks un notikums.

Kolēģu saiešanā jau ir izraisījusies saruna, jau tā ir gandrīz kļuvusi par to, par ko tai jāklūst, — par domu apmaiņu. Tad kādam iešaujas prātā joks, kāds no kuplās asfaltražas. Viņš to izstāsta, mēs gardi pasmejames. Diemžēl joks spēj radīt tikai joku, nu ir straume palaista vaļā un aizskalo domas.

Otrs domapmaiņas kaprancis ir notikumi, kuri ikvienam ir rezervē neierobežoti daudz, tie ir daudzkārt pārstāstīti. Ikviens ar šķietamu uzmanību zināmu laiku klausās otrā tikai tāpēc, ka cer drīz sagaidīt savu kārtu, nāk ar savu tarbiņā glabāto stāstu.

*

Manas grāmatas pēdējā nodaļa lai runā par tādu tēmu, par kuru ceru: reiz par to uzrakstīs veselu grāmatu kāds, kas jutisies aicināts. Lai šī nodaļa saucas:

Linguae Hungaricae Laus: Slavinjums Ungāru Valodai.

1790. gadā valodnieks Miklošs Rēvaji iesaucās: «Cik jauka šī valoda dziesmai!»

— Lai mēs varētu mācīt ungāru valodu, lai tās īstenais un reibinošais skaistums un brīnumainais pievilksanas spēks pastāvētu, — Pāpas Koledžas profesori vēstulē lūdza Franci Jozefu I.

Brīvības cīņa beidzās ar sakāvi, taču ungāru valoda uzvarēja uz mūžiem.

Man gribētos, lai tā jaunrakstāmā grāmata neaizmirst tos, kuriem gan ungāru valoda nav bijusi mātesvaloda, bet kuri, pat ar dzīvību maksādami, ir devuši savu ieguldījumu ungāru valodas atbalstīšanā. Starp trīspadsmit Aradas upuriem bija kāds, kas vāciski runāja labāk nekā ungāriski. Honvēdu ģenerālis, Hesēnē dzimušais Leiningens-Vesterburgs, pat militāras pavēles neprata formulēt ungāriski. 1848. gadā par godu Marta revolūcijas uzvarai tika iesvētīts zvans. «Šo zvanu radīja ticība un brīvība» — vēstīja uzraksts — vācu valodā.

Nācija dzīvo ne tikai ar valodu.

Ungāru valoda, kurai Herders 1791. gadā pareģoja izzušanu, mūsu slavu nes pasaulē ar literāru darbu spārniem.

Vai mūsu valodai, kura tādus apstākļos jau ir apliecinājusi savu dzīvotspēju, ir pamats tik ļoti vairīties no svešiem vār-

diem, kā to dara pārmēru centīgie valodas kopēji?

Par šo jautājumu mūsu žurnālu un avīžu slejās risinās dedzīga diskusija. Diskusija? Nē, drīzāk vienprātīgs protests pret svešvārdu darbību, kas piesārņo atmosfēru. Pretējie uzskati izskan kā klusumā pakšķoši atsevišķi argumenti pret šo kori, kas pieprasa pilnīgu noraidījumu.

Valodas kopēju cītība ir simpātiska, viņu lieta ir taisnīga lieta. Taču viņu metodes mani reizēm atbaida. Ir viegli padarīt smieklīgus tādus teikumus, kas tišuprāt pārblīvēti svešvārdiem:

«Negatīvi attiecamies pret tādu posibilitāti, ka rezistence var akumulēties ...» Taču mēs, gados vecākie, vēl atceramies tos, kas vāca kopā izmeklētos ziedīņus. Sālaši ņīlašisti izgudroja un ieviesa neskaitāmus «dziļi tautiskus» vārdus. Bez komentāriem un pēdiņām sniegšu dažus viņu valodas jaunināšanas kustības rezultātus.

Piemēram, *szégyenmagyar* (saliktenis: kauns + ungārs). Tas bija tas ungārs, kurš, kaut gan dzimis tautiskā līduma humusā, nepievienojās eiropēiski nepieciešamajai īstenības fiksācijai (Sālaši runa 1943. g. 15. jūnijā). Skaidrojošo vārdnīcu viņi diemžēl neizdeva, tāpēc daži jēdzieni man ir palikuši visai miglaini.

Taču arī piecdesmito gadu pārmērīgā centība ir atstājusi nelāga atmiņas mums, kas jūsmojam par savu dzimto valodu. Tas niknums, ar kādu daži reaģēja pret ikvienu svešvārdu, bija viņu «demokrātisma» ap-

liecinājums, lētāks nekā frencis un žokej-
cepure.

Bija pagājuši vairāki gadu desmiti kopš
atbrīvošanas. Izglītības vārti bija plaši
vaļā, varēja iet iekšā ikviens, kas vēlējās
izmantot iespēju. Niknā spurošanās pret vi-
siem svešvārdiem bez izņēmuma man atgā-
dina no piecdesmitajiem gadiem saglabā-
jušos atavismu, it kā lētu žokejcepurī.

Turklāt, kas tad ir ungāru vārds un
kas — svešvārds? Ja mēs noraidām prin-
cipā it visus svešvārdus, tad, protams, arī
mūsu *persze* (protams) nedrīkst lietot, jo
tas ir pārņemts latīņu *per se*. Jo sevišķi
vajadzētu liegt ungāra lūpām *pláne* (se-
višķi), arī tas ir latīniski. Vajadzētu kaut
ko izdomāt *palánta* (dēsts) vietā, jo tas ir
no *plantar* (dēstīt) veidots. Iznīdējamos ie-
klūtu arī *kujon*, jo tas ir franču *couillon* —
mulķis, glēvulis.

Vai tik ļoti neuzticamies mūsu valodas
asimilējošam (piedodiet, pielīdzinošam) spē-
kam?

Mudināsim savus tautiešus pielikt spē-
kus, lai varētu pacelties pāri valodas izolā-
cijai, jo mēs zinām:

*viņi ir pietiekami nobrieduši,
lai apgūtu vienu vai vairākas
svešvalodas.*

Kāpēc mēs neticam, ka viņi pieveiktu arī
tos svešvārdus, kas rotā mūsu klasiķu še-
devrus, dara mūsdienu valodu niansētāku
un met laipiņu uz svešām valodām?

Es zinu: tie, kas cīnās pret svešvārdu lietošanu (skaistā ungāru valodā — pūristi), ir citos uzskatos. Taču kopā ar nezālēm mēs varam izravēt arī dzīvotspējīgas starptautiskas kultūras puķes, ko vispārīgā izglītība mūsdienās darījusi visiem sasniedzamas. Veselīgs instinkts pieņem tikai veselīgus ungāriskojumus. Samocītus aizmet, pat ja tos radījis tāds stila mākslinieks kā Kostolāņi. Viņš neparko nebūtu sacījis vārdu «autobuss», viņš lietoja «sabiedriskā mašīna» (*társasgépkocsi*). Tomēr ieviesās pirmais. No televizora neiznāca tālumskatis (*távolbalátó*), no telefona neiznāca tālrunis (*távbeszélő*), nedz arī mašīnspēka braucamais (*géperejű jármű*) no auto. Arī privātā taksometra (*maszek taxis*) vietā mēs nelietosim «Personu pārveidotāju sīkuzņēmēju».

Nezinu, vai vācieši ir daudz ieguvuši ar to, ka elementu starptautisko nosaukumu vietā — *oxigée, hidrogén* — ieviesuši *Sauerstoff* un *Wasserstoff*. Vai mēs esam daudz zaudējuši, atsacīdamies no Jokaji ieteiktajiem *legeny* un *köneny*?*

Mēs sargājam savu skaisto valodu, sargājam to pārlietu. Neticam tās spraigumam, veselīgajam instinktā, ar kādu tā sevī ieplūdina to, kas paliks mūžam, un izmet lieko. Kur mēs būtu nonākuši, ja šo atbilstību būtu iekaluši važās? *Isá, pur* un *chomu* — būtu viss, ar ko gadsimtiem ilgi

* Skābeklis, ūdeņradis. — *Tulk.*

radošā iztēle un zemnieka skaidrais prāts kopš pirmajiem valodas pieminekļiem līdz mūsdienu tūkstošveidībai bagātinājis valodu.

Un, tāpat kā no pārlietu bažīgu vecāku daudzajiem aizliegumiem, mūsu kopīgais dārgums valodā iemanto vairāk ļauna nekā laba.

Piemēram, mēs esam ļāvuši izzust kādreiz pilntiesīgajai ciešamajai formai. 1849. gadā Košuts vēl atvadījās no Riharda Gūjona tā: «... būdams padzīts no mīļotās dzimtenes, esmu spiests kļūt par cilvēku bez mājas ...»

Apskaužu krievus, vāciešus un angļus viņu pasīvo formu nezūdošās popularitātes dēļ. Tādas būtu vajadzīgas arī mums, jo bieži

*mēs gribam uzsvērt tikai darbības
faktu, nevis darbojošos personu.*

Mēs tikai ar lielām pūlēm varam konstruēt bezpersoniskus teikumus. (Tas ir viens no iemesliem, ka tā sakuplojuši neveikli teikumi, kā «*vitāra került...*» — apspriešanai nodeva.)

Prātīgi speciālie raksti un avīžu raksti palīdz trūkstošo aizstāt, rehabilitējot divdabi ar *-va*, *-ve*. Bija arī laiks. Jau bijām nonākuši tik tāl, ka pat pazīstamas dziesmas neuzdrošinājāmies dziedāt sākotnējā veidā. Pat reibumā jutām iekšēju pavēli pārtaisīt teikumu: «Zaļi krāsoti, zaļi krāsoti dzelžu vārti...» Tulkojumos ar bailēm rakstīju

tādus teikumus kā: «Tas ir izslēgts.» Nezināju, vai kāds bargs redaktors ar sarkanu zīmuli nerakstīs uz malas: «Kas ir izslēdzis?»

Ir tāda bezpersoniskuma vai, teiksim, pārpersoniskuma iespēja, taču tā ir tikai karaļiem un universitāšu rektoriem izmantojama: *pluralis majestatis*. Daudz demokrātiskāk, taču ne mazāk saprotami kā šis karaliskais daudzskaitlis no personas neatkarīgu notikumu uzsver citās valodās lietotais elegantais vispārīgais teikuma priekšmets. *Man sprich deutsch. On parle français. Se habla español.* Reizēm es šais formās jūtu taisni vai pašpārliecinātu lepnumu, kā, piemēram, uzrakstos, kas atbraucēju sagaida mazās franču pilsētiņās, kas bagātas ar mākslas pieminekļiem: *Cette ville se visite à pied.* — Pa šo pilsētu staigā kājām.

Reklāmu tekstos šī suģestīvā forma iedarbojas sevišķi labi. Vecos laikos slavens labības tirdzniecības uzņēmums instinktīvi bija izvēlējis par savu saukli:

«Visiem zināms darīts tiek:
Mautnera sēkla sēta tiks.»

Par nožēlojamā kārtā nozudušo darbības vārda ciešamo kārtu mūs kompensē tāda lietvārdu īpašība, ka mēs eleganti protam izteikt starpību starp aktīvu rīcību un pasīvu notikumu: veidošana, veidošanās, slēgšana, slēgšanās.*

* Latviski atgriezeniskā galotne, bet ungāriski atgriezenisko formu darina ar īpašu sufiksu: *képzés, képzodés.* — *Tulk.*

Man gribētos, kaut rakstāmajā grāmatā «Slavinājums ungāru valodai» vietu atrastu arī to cilvēku vārdi, kuri, no svešatnes nākuši, ir iepazinuši un iemīlējuši ungāru valodu. Viņu vidū pirmām kārtām Aureliens Sauvageote, kas visu mūžu ir dziedājis tai slavu. Viņš nevarēja vien beigt priecāties par tāda tipa vārdu skaistumu kā *ránkestelédett* (pār mums nolaidās vakars); es mēdzu jūsmot par tādiem vārdiem kā *ihatnékom van**.

Un tie pieci vārdi, kas ikkatrā valodā, jo skaistāk aizlidina mūs uz pasaku laukiem starp Sapni un Istenību:

«*Hol volt, hol nem volt ...*»**

*

Apiedama Bābeles torni, esmu mēģinājusi brīvos audos ieaut dažas domas, kas man ienāca prātā par valodām. Varbūt mans pieņēmums, ka arī citi apjūsmo valodu mūžīgo mainību tāpat kā es, ir bijis naivs. Varbūt ir bijusi savtīga šī cenšanās — mēģināt iegaltot lasītājiem, lai meklē prieku mācībās. Ja tā, tad lieku punktu savas mazās grāmatīņas beigās, attaisnodamās Jokaji vārdiem:

«Rakstiju sev, un man tā bija bauda.»

* Gribas dzert, burtiski: man ir dzert varēšana. — *Tulk.*

** Tradicionālais pasakas sākums: «Reiz dzīvoja ...» — burtiski: «Kur bija, kur nebija ...» — *Tulk.*

КАТО ЛОМБ
О ЯЗЫКАХ
МНЕ ВСПОМИНАЕТСЯ...

Издательство «Зинатне»
Рига 1990

На латышском языке
Перевела с венгерского Э. Саксе

KATO LOMBA
PAR VALODĀM
MAN
NĀK PRĀTĀ...

Redaktore *V. Stabulniece*
Māksliniece *I. Jēgere*
Mākslinieciskais redaktors *G. Krutojs*
Tehniskā redaktore *L. Misēviča*
Korektore *B. Vārpa*

ИБ № 2912

Nodota salikšanai 1.03.90. Parakstīta iespiešanai 20.06.90. Formāts 70×90/32. Tipogr. papīrs Nr. 2. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 5,75 fiz. iespiedl.; 6,73 uzsk. iespiedl.; 6,95 uzsk. kr. nov.; 6,95 izdevn. l. Metiens 5000 eks. Pasūt. Nr. 512. Maksā 30 k. Izdevniecība «Zinātne», 226530 PDP Rīgā, Turģeņeva ielā 19. Iespiesta ražošanas apvienībā «Poligrāfists», 226050 Rīgā, K. Valdemāra ielā 6.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305034497

Kontroleksemplārs

30 k.